

JÖVEDELEMÁRAMLÁS EGYÜTT ÉLŐ KOROSZTÁLYOK KÖZÖTT: A NEMZETI TRANSZFER- SZÁMLÁK ÉS NEMZETI IDŐTRANSZFERSZÁMLÁK

Gál Róbert Iván és Vargha Lili

KUTATÁSI JELENTÉSEK 96.

KSH NÉPESÉGTUDOMÁNYI
KUTATÓINTÉZET

A kiadványt, kérjük, a következőképpen hivatkozza:

Gál Róbert Iván – Vargha Lili (2015): *Jövedelemáramlás együtt élő korosztályok között: A nemzeti transzfeszámmlák és nemzeti időtranszfeszámmlák*. Kutatási Jelentések 96. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.

Igazgató:
Spéder Zsolt

© Gál Róbert Iván, Vargha Lili

Szerkesztő:
Makay Zsuzsanna
Olvasószerkesztő:
Majoros Györgyi
Grafika:
Farkas Anna, anagraphic
Tördelés:
Simonné Horváth Gabriella

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
1024 Budapest, Buday László u. 1-3.

nki@demografia.hu
www.demografia.hu

ISSN 0236-736-X
ISBN 978-963-9597-40-2

**JÖVEDELEMÁRAMLÁS EGYÜTT ÉLŐ
KOROSZTÁLYOK KÖZÖTT:
A NEMZETI TRANSZFERSZÁMLÁK
ÉS NEMZETI IDŐTRANSZFERSZÁMLÁK**

GÁL RÓBERT IVÁN ÉS VARGHA LILI

ÖSSZEFOGLALÓ

A gazdaságban keletkező jövedelem a nemzeti számlák rendszerében intézmények, így a kormány, a háztartások és a vállalati szektor között áramlik. A nemzeti számlák új fejlesztésében, a nemzeti transzfeszámlák rendszerében ugyanezek a jövedelemtétel-szerepelnek, de a vizsgálati alapegység nem az intézménytípus, hanem az azonos életkorú egyének csoportjai (évjáratok). Ez a számviteli sztenderd azt vizsgálja, hogy az egyes évfolyamok (1) mekkora munkajövedelemre tesznek szert; ebből (2) mennyit fogyasztanak el maguk; (3) mennyit juttatnak más korosztályoknak (akár állami közvetítéssel, adó vagy járulék formájában; akár közvetlenül, elsősorban rokonok között); és (4) mennyit kapnak másoktól (közösségi transzferként, szolgáltatásként vagy közjósággként; valamint magántranszferként, főként családon belül); továbbá (5) mennyit halmoznak fel, illetve korábbi felhalmozásaikból mennyit váltanak át fogyasztásra. Éppúgy, ahogy a nemzetgazdaságot leíró nemzeti számlákat kiegészíti a háztartásgazdaságot lefedő háztartási szatellit számla, a nemzeti transzfeszámlákhoz is hozzácsatolható a háztartásban végzett nem fizetett munka és az annak eredményeként előálló javak és szolgáltatások fogyasztása. Az ezt tartalmazó nemzeti időtranszfeszámla, a fentiekhez hasonlóan évjáratok között osztja le a szóban forgó munka és fogyasztás értékét, és kimutatja az erőforrások (az „idő”) átcsoportosítását. Ez az új elszámolási keretrendszer egy sor makroökonómiai kérdés megválaszolásában segít, amelyek a népesség koreloszlásának változásait vizsgálja a megtakarításokra, a fogyasztásra, a növekedésre és a generációk közötti jövedelem-elosztásra. Másik fontos felhasználási területe a jóléti állam közgazdaságtana. E tanulmányban nagyobb részt az utóbbi területtel foglalkozunk.

Tárgyszavak: nemzeti transzfeszámlák, generációk közötti újraelosztás, időmérleg-vizsgálat, jóléti állam, a gyermeknevelés költségei, eltartási hányados

ABSTRACT

Revenues flow among institutions, such as households, government and the corporate sector, in the system of National Accounts (NA). A new development in public statistics, National Transfer Accounts (NTA), includes the same revenues, however there is a shift in the unit of analysis from the type of institution to the cohort of people. This new accounting standard describes (1) the labour income of cohorts; (2) how much they consume; (3) how much they give to other cohorts (either through public channels as of taxes, or directly, mostly among relatives); (4) how much they receive from other cohorts (either as public transfers, services and public goods, or as private transfers, mostly within the family); and (5) how much they save or dissave. NA cover only the national economy and are completed by the Household Satellite Account (HAS), which instead cover the household economy. Similarly NTA can also be extended with the production and consumption of unpaid household labour. This extension, called the National Time Transfer Accounts (NTTA), gives the age-distribution of home production and consumption and of the resulting transfers of household goods and services (“time transfers”). The new accounting scheme contributes to the analysis of various macroeconomic issues (such as the effects of changing age composition of society on savings, consumption, growth and intergenerational redistribution). Another important field of applications is the economics of the welfare state. This paper discusses mainly the latter.

Keywords: National Transfer Accounts, intergenerational resource reallocation, time use, welfare state, cost of children, support ratio

TARTALOM

Bevezetés	9
1. A nemzeti transzfeszamlák és a nemzeti időtranszfeszamlák	11
1.1. A korosztályok közötti erőforrás-átcsoportosítási rendszer modellje	12
1.2. A korosztályok közötti erőforrás-átcsoportosítás eszközei	13
1.3. A korosztályok közötti erőforrás-átcsoportosítás eszközeinek korszerkezete	14
1.3.1. Az életciklus-deficit	16
1.3.2. Az életciklus-deficit finanszírozása	18
1.4. Korosztályok közötti erőforrás-átcsoportosítás a háztartásgazdaságban	20
2. A jóléti állam közgazdaságtana – Néhány következmény	23
2.1. Erőforrás-átcsoportosítás keresztmetszetben	23
2.1.1. A jóléti állam elsősorban nem jövedelmi osztályok, hanem generációk között csoportosít át jövedelmet	24
2.1.2. Az állam nem egyedüli szereplő a korosztályok közötti erőforrás-átcsoportosításra épülő életpálya-finanszírozási rendszerben	28
2.1.2.1. Túlzottak-e a szociális kiadások Európában?	30
2.1.3. A jóléti állam kiszorítja a többi életpálya-finanszírozási intézményt	31
2.1.4. A gyerekek és az időskor finanszírozása más intézményi csatornákon keresztül történik	34
2.1.4.1. Túl sokba kerülnek-e az idősek?	36
2.1.5. A társadalom idősödésének hatása nem ugyanaz a jóléti rendszerre, mint a gazdaságra	37
2.2. Erőforrás-átcsoportosítás az életpályán	40
2.2.1. Az állami intervenciónak vannak vesztesei és nyertesei	41
2.2.2. A jóléti állam kiszorítási hatása életpálya-metszetben: egy hipotézis	43
2.2.3. Vesztesek és nyertesek gyermekszám szerint: egy hipotézis	43
Összefoglaló	45
Hivatkozások	47
1. Melléklet: NTA korprofilok: módszertani leírás	51
2. Melléklet: NTTA korprofilok: módszertani leírás	71
A Népeség tudományi Kutatóintézet kutatási jelentései	77

BEVEZETÉS

Az életpálya deficittel kezdődik és végződik.¹ Gyermekkorban és időskorban többet fogyasztunk, mint amennyit megtermelünk. Ezt ellentételezi az aktív kori többlet. A deficit-es életszakaszok finanszírozása során kihasználjuk azt a tényt, hogy minden pillanatban élnek aktív korúak, akik erőforrásaik egy részét átadják az aktuálisan inaktív életkorban járóknak. Az életpályát mindig és mindenhol különböző életkorú generációk közötti erőforrás-átcsoportosítás révén finanszírozzák. Ennek a sokcsatornás intergenerációs erőforrás-átcsoportosítási rendszernek része az állam, a háztartások és a vállalati szektor is. Az adófizetők jellemzően aktív korúak, míg a közkiadások kedvezményezettjei inkább inaktív életszakaszukban vannak. A gyermekes háztartások bevételeit a szülők teremtik elő, de ebből a gyermekeik is részesülnek. A fiatal aktív korú családalapítók egzisztenciateremtés céljából felvett hitelét többségében a gyermekeiket már felnevelt, nyugdíjra készülő idősebb aktív korú megtakarítók finanszírozzák. Mindez erőteljes demográfiai színezetet ad a jóléti rendszernek, a pénz- és biztosítási piacoknak és a háztartás-gazdaságnak.

Tanulmányunkban megfogalmazzunk néhány állítást a közkiadási rendszerre, azon belül is a jóléti rendszerre vonatkozóan. E megállapítások egy részét már most is meg tudjuk erősíteni vagy cáfolni, bizonyos állításaink megerősítése vagy megcáfolása ellenben jelenleg is zajlik. Így bemutatjuk, hogy

- A jóléti rendszer elsősorban nem jövedelmi csoportok, hanem korcsoportok között csoportosít át erőforrásokat. Ebből viszont az következik, hogy a jóléti rendszerre vonatkozó szókincsünket, elemzési apparátusunkat, statisztikai rendszerünket, illetve a rendszerrel szemben támasztott elvárásainkat felül kell vizsgálnunk.
- Az állam nem egyedüli résztvevője a korosztályok közötti erőforrás-átcsoportosításnak, rajta kívül kiemelt szerepet játszanak a háztartások, egyes országokban pedig piaci

¹ A tanulmány korábbi változataira kapott visszajelzésekért köszönetet mondunk a Népszéktudományi Kutatóintézet műhelyvitáján részt vett kutatóknak. Ők természetesen nem tartoznak felelősséggel a tanulmány megállapításaiért. Hálával tartozunk a KSH Nemzeti Számlák Főosztályának az együttműködésért. A tanulmány az AGENTA projekt (<http://www.agenta-project.eu/en/index.htm>) keretében készült. Az AGENTA az Európai Unió 7. keretprogramjának támogatásában részesült (a támogatási szerződés száma: 613247). AGENTA has received funding from the European Union's Seventh Framework Programme for research, technological development and demonstration under grant agreement no. 613247.

szereplők is. Vannak társadalmak, amelyek elsősorban állami, és vannak, amelyek családi közvetítéssel végzik az életpálya-finanszírozást. Ez alapján az európai szociális kiadások túlzott mértékére vonatkozó kijelentéseket fogjuk felülvizsgálni.

- Az állam az elmúlt évszázad során sok országban háttérbe szorította az intergenerációs erőforrás-áramlás piaci és háztartási közvetítőit. Ez a kiszorítás aszimmetrikus, amennyiben erőteljesebb az idősek felé áramló erőforrások területén, mint a gyermekek felé áramló erőforrások esetében;
- A gyermekkor és az időskor finanszírozása más csatornákon keresztül zajlik. Az idősek a statisztikai rendszer számára látható transzfereket, nyugdíjat, életjáradékot, egészségügyi ellátást és egyéb közszolgáltatásokat kapnak. A gyermekek fogyasztása viszont jelentős mértékben a szülőktől származik, akik javakat és szolgáltatásokat vásárolnak számukra, illetve háztartási munkát végeznek javukra. E tételeket azonban semmilyen statisztika nem tartja nyilván, tulajdonképpen „láthatatlanok.”
- Számításainkra alapozva megkérdőjelezzük azt a közhitelmet, miszerint az idősek túl sokat fogyasztanak; valójában a látható és láthatatlan transzferek közötti aszimmetria keltette optikai illúzióról van szó.
- A látható és láthatatlan transzferek különbsége a finanszírozók, vagyis az aktív korúak között is különbségeket teremt: a gyermeket nevelők által adott transzferek nagyobb része marad ki a statisztikai rendszer által nyilvántartott tételek közül, mint a gyermeket nem nevelőkéi.
- Bemutatjuk, hogy az állam megjelenése az erőforrás-átcsoportosítás területén vesztes és nyertes korosztályokat teremt.

A demográfiai megközelítés eltér a jóléti rendszer hagyományos felfogásától. A jóléti intézményekről szóló szakirodalom jellemzően a szegénység enyhítése, illetve a jövedelem kiegyenlítése mellett szóló normatív és hatékonysági érveket vizsgálja. Az állam részvételét e programokban morális szempontokkal igazolja, vagy piaci hibákra vezeti vissza. Ezt tükrözi az elemzési és statisztikai gyakorlat is, mely a jóléti intézményeket többnyire szegénységnyhító és jövedelem-kiegyenlítő kapacitásuk alapján ítéli meg (lásd például a Világbank szegénységértékelő tanulmányait (*poverty assessments*), vagy az Európai Bizottság statisztikai gyakorlatát). A szakértők gyakran megállapítják, hogy a jóléti programok „rosszul célzottak”, amennyiben nem hatékonyan csökkentik a szegénységet és egyenlítik ki a jövedelmeket.

Az alábbi tanulmányban a jóléti rendszert demográfiai szemszögből vizsgáljuk, és egy olyan intézményrendszernek tekintjük, amely az életpályát finanszírozza az együtt élő korosztályok közötti erőforrás-átcsoportosítás révén. Erre az átcsoportosításra azért van szükség, mert a termelés és a fogyasztás életpályája nem esik egybe. Fogyasztani inaktív korban is kell, a munkaképesség viszont az aktív életszakaszra korlátozódik.

Megközelítésünket támogatja a nemzeti számlák rendszerének új fejlesztése, a nemzeti transzfeszámlák rendszere, amely intézmények helyett korcsoportok közötti áramlásként írja le a jövedelmeket. Hogy miként, azt az 1. fejezetben mutatjuk be. Ugyanebben a fejezetben ismertetjük a nemzeti transzfeszámlák kiterjesztését a háztartásgazdaságra, vagyis a nemzeti időtranszfeszámlákat. A 2. fejezetben ezt az apparátust használjuk fel, hogy számba vegyük a jóléti rendszer elemzése számára adódó következményeket.

1. A NEMZETI TRANSZFERSZÁMLÁK ÉS A NEMZETI IDŐTRANSZFERSZÁMLÁK

A generációk közötti erőforrás-átcsoportosítás elemeivel széles körű szakirodalom foglalkozik, nagy része azonban külön-külön vizsgálja az egyes komponenseket. A felosztó-kirovó nyugdíjrendszert többnyire két generációra, a mai aktívakra és idősekre korlátozva elemzik, és csak a közöttük zajló transzferáramlást, a járulékfizetést veszik figyelembe annak ellenére, hogy egyrészt a mai nyugdíjakat a mai járulékfizetők felnevelése alapozta meg, másrészt a mai járulékfizetők nyugdíját sem az általuk befizetett járulék, hanem a felnevelendő következő generáció járulékfizetése fogja fedezni. A szakirodalom fősodrának további hiányossága, hogy – bár az erőforrás-átcsoportosítás többcsatornás rendszer, amelynek a jóléti rendszer csak az egyik eleme – rendszerint figyelmen kívül hagyja a magánszemélyek közötti közvetlen, háztartáson belüli és háztartások közötti transzfereket. Márpedig az életciklus-deficit legfontosabb finanszírozója gyermekkorban nem az állam, hanem a háztartás.

Az alábbiakban mind a három generációt figyelembe vesszük, és a teljes gazdaságban zajló átcsoportosítással foglalkozunk. Ez a megközelítés kiterjed a közkiadási rendszeren felül a piacgazdaságra (a nemzeti jövedelemre és a hozzá kapcsolódó számlarendszer tételeire) és a háztartás-gazdaságra is.

Az alábbi fejezetben bemutatjuk az erőforrás-átcsoportosítás rendszerét a teljes gazdaságban, beleértve a nemzetgazdaságon kívül a háztartásgazdaságot, vagyis a nemzetgazdaságba be nem számított, nem fizetett háztartási munkát is. Felrajzoljuk a munkajövedelem és a fogyasztás korprofiljait, valamint a kettő közötti életciklus-deficit (1.3.1. szakasz), illetve életciklus-többlet áthidalására szolgáló erőforrás-átcsoportosítási eszközök (1.3.2. szakasz) korprofiljait is. Ennek során bemutatjuk a nemzeti számlák rendszerének újabb fejlesztéseit, a nemzeti transzfersháztartásokat, amelyek a gazdaság tételeit nem intézmények, hanem korosztályok közötti áramlásként írják le, valamint a nemzeti időtranszfersháztartásokat, amelyek ugyanezt teszik a háztartási szatellitsháztartásokkal, azaz a háztartásgazdaság tételeivel (1.4. szakasz).

1.1. A KOROSZTÁLYOK KÖZÖTTI ERŐFORRÁS-ÁTCSOPORTOSÍTÁSI RENDSZER MODELLJE

Rangel (2000, 2003) nyomán az *erőforrás-átcsoportosítási rendszert* három, egy időben élő generáció közötti ellentétes irányú transzferáramként írjuk le. A modell fontosabb elemei a következők (1. ábra):

- Három generáció (az 1. ábrán a $(t-1)$, (t) és $(t+1)$ időszakokban aktuálisan idősök, aktív korúak és gyermekek) egyidejű jelenlétével számol, és három életszakaszt (időskor (I), aktív kor (A), gyermekkor (Gy)) vizsgál. A korosztályokat a kalendáriumi időszakokról neveztük el: a (t) generáció a t időpontban aktív korban lévők generációja. Az erőforrás-átcsoportosítással foglalkozó modellek többsége egyszerre csak két generációt, illetve két életszakaszt vizsgál. Míg a termékenységgel és a gyermekek egyéb emberi tőkéjébe investált erőforrásokkal foglalkozó modellekben jellemzően csak aktív korúak és gyermekek, addig a nyugdíjmodellekben aktív korúak és idősök szerepelnek.
- Minden időpontban két ellentétes irányú transzfer tartalmaz. Az ábra fókuszában álló t időpontban két ellentétes irányú transzfer áramlik: egy az aktívaktól a gyermekek felé, és egy másik az aktívaktól az idősök felé. Csak két generáció és csak két életszakasz figyelembevételére esetén ellenben minden időpontban csak egy transzfer áramolna.
- Egyszerre foglalkozik életpályákkal és keresztmetszetekkel. Az 1. ábra kétdimenziós. A vízszintes tengely mentén, amelyen az egyes korosztályok születési évük szerint különböznek egymástól, életpályákat tudunk nyomon követni. A függőleges tengely mentén pedig az adott időpillanatban különböző életkorú korosztályok közötti erőforrás-áramlatokat látjuk; ezen a tengelyen az egyes korosztályok aktuális életkoruk szerint különböznek egymástól.

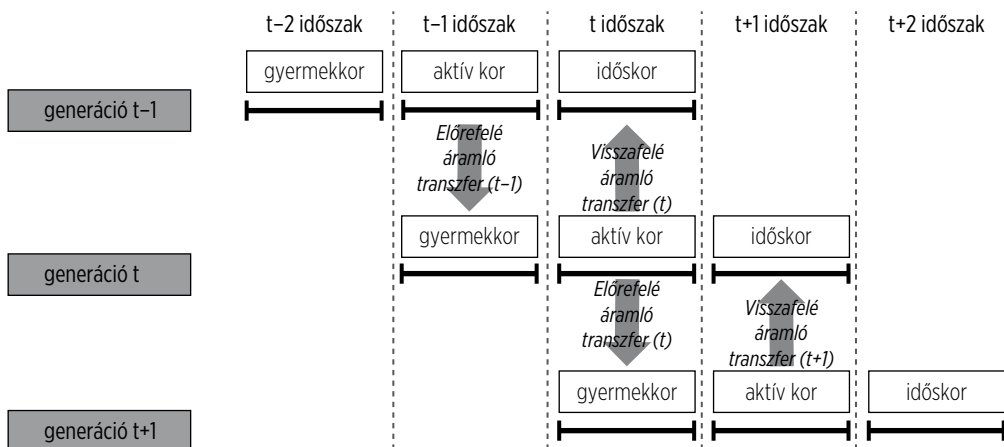
Az 1. ábra középpontjában a (t) generáció és a t időszak áll. A (t) generáció életében négy különböző transzfer jelenik meg: $t-1$ időpontban, gyermekként transzferet kapnak szüleik generációjától; t időpontban, aktív korukban egyszerre két transzferet is adnak, egyet gyermekeik generációjának, egyet pedig szüleik generációjának; végül $t+1$ időpontban transzferet kapnak gyermekeik generációjától.

Időben előre (más szerzőknél: lefelé) áramlik egy transzfer, ha idősebbek adják fiatalabbaknak. Időben visszafelé áramló intergenerációs jószágról vagy felfelé áramló transzferekről beszélünk akkor, amikor azt fiatalabbak adják idősebbeknek. Előrefelé áramlik az oktatásra, a családtámogatásokra és részben az egészségügyre fordított közkiadás, illetve a háztartások gyermeknevelési kiadásai és munkaráfordításai. Visszafelé pedig a nyugdíj, az egészségügyi közkiadások nagy része, az idősgondozási közkiadások, valamint a háztartások idősgondozási munkájának értéke. A transzferek részben rokonok között, részben pedig rokoni kapcsolatban nem állók között áramlanak. Ez igaz a hagyományos és a modern társadalomra egyaránt, arányaik azonban számottevően különböznek: a hagyományos társadalmakban nagyobb a rokonok közötti közvetlen erőforrás-átcsoportosítás aránya.

A modell természetesen csak leegyszerűsítése a valóságnak, hiszen az életciklus egyes szakaszai nem egyforma hosszúak; az idő folyamatosan és nem szakaszosan telik; erőforrások más irányokban, például az idősektől az aktív korúak felé is áramlanak; illetve az egyes életszakaszokat fel lehet osztani további alszakaszokra is.

1. ábra:

A korosztályok közötti erőforrás-átcsoportosítás modellje

Forrás: Rangel 2000, 2003.

Lee (2000) részletes leírást és elemzést ad a Rangel-modellben leírt séma működésének történetéről és típusairól. A három elkülönült életszakasz a vadászó-gyűjtögető törzsi társadalmakra és a kezdetleges agrártársadalmakra alig jellemző. Az időskor, abban az értelemben, hogy a felnőttek többet fogyasztanak, mint amennyit megtermelnek, ill. már nem adnak, csak kapnak transzfereket, gyakorlatilag ismeretlen. Az emberek addig fogyasztanak, amíg dolgozni is tudnak, utána meghalnak. A fejlettebb agrártársadalmakban azonban már megjelenik a harmadik életszakasz, amikor a fogyasztás tartósan meghaladja az elvégzett munka értékét. Az ipari társadalmakban pedig már piaci és állami intézmények is részt vesznek a korosztályok közötti közvetítésben, ami korábban nem volt jellemző.

1.2. A KOROSZTÁLYOK KÖZÖTTI ERŐFORRÁS-ÁTCSOPORTOSÍTÁS ESZKÖZEI

Az 1. táblázatban összefoglaljuk a korosztályok között, keresztmetszetben zajló erőforrás-átcsoportosítás eszközeit, vagyis az életciklus-deficit finanszírozása érdekében alkalmazott eljárásokat. Ezek egy része a jóléti állam apparátusa, más intézmények azonban nem államiak. A táblázat az aktuális évi átcsoportosítás formáit foglalja össze, így például az adott évben felhalmozott tőkét vagy az adott évi nyugdíj-jövedelmeket. A munkajövedelmek és a fogyasztás közötti rés kitöltését szolgáló apparátus egésze szerepel az osztályozásban. A terminológia az összes efféle tételt átcsoportosításnak nevezi. Az átcsoportosítások két fő típusa a transzfer és a vagyonalapú átcsoportosítás. Utóbbit az különbözteti meg az előbitől, hogy a transzferekre vonatkozó jogosultságok gyengébbek, a szabályok könnyebben módosíthatók, mint a vagyonalapú átcsoportosítások esetében.

A tőkefelhalmozás nem magától értetődő módon jelent intergenerációs transzfert. Két ok miatt számolunk vele mégis. Az egyik, hogy a megtakarítók és a hitelfelvevők korprofilja szintén életkor szerint karakterisztikus: a megtakarítók tipikusan az aktív kor második szakaszában vannak, a hitelfelvevők pedig az aktív kor első szakaszában. Ez a különbségtétel egy módosított, négy-életszakaszos Rangel-sémában jelentőséget kapna és kinyitna egy sor, a témakörrel kapcsolatos vitapontot (pl. a hitelfelvételi korlát problémáját a pályakezdők körében, ami magyarázhatja a diákhitelek területén megfigyelhető állami intervenciót). A másik ok, ami miatt a tőkefelhalmozást intergenerációs átcsoportosításnak tekintjük, és besoroljuk az 1. táblázatba az, hogy életpálya-metszetben világosan látszik az intergenerációs jelleg. Az aktív korban fiatalabbaknak átadott, és kamatostul felhalmozott megtakarításokat időskorban a tartalékok felélése követi.

1. táblázat:

Az életciklus-deficit finanszírozását szolgáló intézményi megoldások

	Vagyonalapú		Transzfer
	Tőke és egyéb vagyon	Hitel	
Közösségi	közösségi infrastruktúra	államadósság, diákhitel, pénz	közoktatás, közegészségügy, felosztó-kirovó nyugdíjrendszer
Magán	lakás, tartós háztartási javak, vállalatok, gazdaságok, föld, készletek	fogyasztási hitel	gyermekek és szülők támogatása, örökségek, önkéntes adományok

Forrás: Mason et al. 2009.

A fenti táblázat csak a nemzeti jövedelem és a hozzá kapcsolódó számlarendszer tételeit tartalmazza, és ennyiben még mindig hiányos. A nem fizetett, és a nemzeti jövedelemben ki nem mutatott háztartási munka jelentős része ugyanis szintén generációk közötti erőforrás-átcsoportosítás. A szóban forgó munka értékét tartalmazó ún. háztartási szatellit számla bevonását az életciklus-deficit kiszámításába az 1.4. szakaszban mutatjuk be.

1.3. A KOROSZTÁLYOK KÖZÖTTI ERŐFORRÁS-ÁTCSOPORTOSÍTÁS ESZKÖZEINEK KORSZERKEZETE

A probléma-felvetésben említettük az életciklus-deficit finanszírozása és a fogyasztás-kisimítás, vagyis a keresztmetszetben és az életpálya mentén zajló erőforrás-átcsoportosítás kapcsolatát. A Rangel-séma előnye más modellekhez képest, hogy egységes szerkezetben kezeli a két összefonódó problémát. Mind a vízszintes, mind a függőleges tengely mentén minden metszetben található egy gyermekkor, egy aktív kor és egy időskor. Mindkét metszetben felrajzolhatók a munkajövedelem és fogyasztás korprofiljai: a munkajövedelem az

aktív életszakaszra, vagy keresztmetszetben az épp aktív korúak kezében koncentrálódik; ezzel szemben a fogyasztás viszonylag egyenletes az életpálya során vagy az egyszerre élő korosztályok körében. A különbség kitöltését szolgáló eszközök is jellegzetes korprofilal bírnak. Közülük a legfontosabb, hogy a nettó transzferek finanszírozói jellemzően az aktív korúak, kedvezményezettjei pedig az inaktív korúak.

E korprofilok felrajzolásához és egységes szerkezetbe rendezéséhez nyújt segítséget a nemzeti transzfeszám-lák módszere.² A nemzeti transzfeszám-lák (az angol eredeti, *National Transfer Accounts* rövidítéseként NTA) a nemzeti számlákba (angol megfelelője, *National Accounts* szerint NA) tagolódnak. Az NA a termelés, a jövedelem-elosztás és a felhasználás összefüggő rendszerét írja le a kormányzat, a vállalatok és a háztartások (valamint a háztartásokat segítő nonprofit intézmények) közötti erőforrás-átcsoportosításokként. Az NTA rendszerében ugyanazok a tételek szerepelnek, de az aktorok nem gazdasági intézmények, hanem a jövedelmet megtermelő, egymás között elosztó és felhasználó évjáratok, életkor szerint rendezve. Ez a statisztikai csoportosítási eljárás tehát azt vizsgálja, hogy az egyes évfolyamok mekkora jövedelemre tesznek szert, ebből mennyit fogyasztanak el maguk, mennyit juttatnak más korosztályoknak, és mennyit halmoznak fel, illetve korábbi felhalmozásaikból mennyit váltanak át fogyasztásra. Az NTA tehát a termelésben résztvevők egyéni tulajdonságait, elsősorban életkorát, de kísérleti számításokban nemét, iskolai végzettségét és gyermekeinek számát is figyelembe veszi. Felbontja az NA-rendszer alapegységeit, az intézményeket, és számszerűsíti az intézményekben jelen lévő különböző életkorú egyének közötti erőforrás-átcsoportosításokat is. Az erőforrás-átcsoportosításban, ahogy azt a későbbiekben részletesebben is fogjuk látni, különösen fontos a háztartáson belüli újraelosztás, mely az NA rendszerében nem jelenik meg.

A teljes NTA-rendszer (az NA-rendszerhez hasonlóan) három számlacsoportból áll, amelyeket kiegészítő (ún. szatellit) számlák kísérhetnek. Az első a *folyószámlák* csoportja, amely az adott évi munkajövedelmeket és a fogyasztást bontja szét korévek szerint. Azaz, megbecsüljük, hogy a nemzeti számlákban szereplő, vagy abból kiegészítő eljárásokkal előállítható összesített munkajövedelemből és fogyasztásból mekkora összeg esik egy-egy évjáratra. Az így nyert eloszlást ezután megtisztítjuk a létszámoktól; ezáltal megkapjuk a munkajövedelem és a fogyasztás korprofilját. Az előbbi az egyes évjáratokra kiszámolt egy főre eső munkajövedelmeket (beleértve a munkát terhelő adókat és járulékokat, így a munkáltató által fizetett járulékokat is, egyszóval a teljes bérköltséget), a második a hasonlóképp évjáratokra kiszámolt egy főre eső nettó, tehát adóktól megtisztított fogyasztást tartalmazza (beleértve az állam által biztosított jóságok elfogyasztását, illetve a saját lakás használatából adódó imputált lakbért is). Fontos kiemelni a munkajövedelmek itt használatos korprofilja és a jól ismert kor-kereseti függvény közötti különbséget. Míg utóbbi a foglalkoztatottak átlagkereseteit írja le koréves bontásban, az előbbi egy évjárat összeresetét a teljes évjáratra vetíti, beleértve a nem foglalkoztatottakat is. Ez a különbség különösen fontos az idősebb munkavállalási korúaknál, akik közül a munkaerőpiaci szelekció a magasabb keresetűeket tartja munkában, akiknek így kor-kereseti függvénye magas, sőt az életkorral emelkedő, miközben a teljes évjáratra számolt munkajövedelem értéke – az alacsony termelékenységű

² A nemzeti transzfeszám-lák módszertanát Lee (1994a, b) tanulmányai alapozták meg. A módszer részletes bemutatását közli az ENSZ által kiadott módszertani kötet (United Nations 2013). NTA-ra épülő elméleti és nemzetközi összehasonlító tanulmányok, illetve ország tanulmányok találhatóak Lee és Mason (2011a) kötetében.

munkaerő kiszorulása miatt – jelentősen lecsökken. Az itt használatos munkajövedelem-profil tehát egyszerre mutatja a kor-kereseti és a kor-foglalkoztatási profil alakulásának hatását.

A második számla a *vagyonszámla*, amely a korábban felhalmozott korosztályi átlagos vagyont és annak évközi változását tartalmazza. A folyószámlákat a vagyonszámlával a nettó megtakarítások kötik össze. E kapcsolat nyomon követhetősége érdekében a vagyont értékeinek minden másból, például a vagyonelemek fel- vagy leértékelődéséből származó változását a számlarendszer harmadik eleme, a *vagyon-átértékelési számla* rögzíti.

Az NTA-vagyonszámlák egyelőre kísérleti stádiumban vannak, folyószámlák azonban már 37 országra készültek, melyek a világ népességének közel háromnegyedét képviselik.³

1.3.1. AZ ÉLETCIKLUS-DEFICIT

Ahogy a problémafelvetés során már jeleztük, az NTA-módszertan kifejlesztésének fő motivációja az életciklus-deficit megragadása. A gyermekek és az idősek többet fogyasztanak, mint amennyit megtermelnek, és az aktív korúak többet termelnek, mint amennyit elfogyasztanak. A különbség az életciklus-deficit (az inaktív életszakaszokban), illetve életciklus-többlet (az aktív életszakaszban). A továbbiakban az angol eredeti – *lifecycle deficit*, illetve *lifecycle surplus* – rövidítéseit használva LCD/LCS-ként hivatkozunk rá. Először bemutatjuk, hogy a nemzeti számlák folyószámla-egyenlegéből hogyan vezethető le az LCD/LCS.

Már említettük, hogy a nemzeti számlák rendszere a termelés, a jövedelem-elosztás és a felhasználás összefüggő rendszerét írja le a kormányzat, a vállalatok és a háztartások (valamint a háztartásokat segítő nonprofit intézmények) közötti átcsoportosításokként. Mint minden kettős könyvelési rendszerben, ami kiadás az egyik intézmény számára, az bevételt jelent a másiknak; az összes bevétel és kiadás összege pedig meg kell, hogy egyezzen külön-külön az egyes intézményekre és a teljes gazdaságra is. A számviteli azonosság formálisan így írható fel:⁴

$$Y_L + Y_A + \tau_g^+ + \tau_f^+ \equiv C + S + \tau_g^- + \tau_f^- \quad (1)$$

ahol

Y_L : munkajövedelem,

Y_A : nettó vagyonalapú jövedelmek (korábban felhalmozott vagyontól származó tőkejövedelem, amely tartalmazza az imputált lakbérek is; nettó tétel, vagyis a bevételek és kiadások különbsége),

τ_g^+ , τ_g^- , τ_f^+ , τ_f^- : közösségi (g) és magán (f) kapott transzferek (τ^+), és adott transzferek (τ^-),

C : fogyasztás,

S : nettó megtakarítás.

³ A vonatkozó korprofilok egy része már korlátozás nélkül letölthető a www.ntaccounts.org oldalról.

⁴ Ez a rövid összefoglalás Mason és szerzőtársai (2009) munkájára épül.

Az (1) egyenlet két különböző egyenlegező tételekből álló oldala azonos. Az összes, munkából és vagyomból adódó jövedelmet, illetve a kapott transzfereket elfogyasztják, megtakarítják, vagy transzferként másoknak adják át. Az egyenlet konzisztens a nettó nemzeti jövedelemmel (angol megfelelője, *net national income* szerint rövidítve NNI), de a két oldal értéke nagyobb annál, mivel az NNI-ben egyes tételek nettósítva, az (1) egyenletben azonban szétbontva bevételként is és kiadásként is szerepelnek.

Az egyenlet átrendezéséből adódik az LCD/LCS, amely formálisan a

$$C - Y_L = (Y_A - S) + [(\tau_g^+ - \tau_g^-) + (\tau_f^+ - \tau_f^-)] \quad (2)$$

alakot ölti, ahol

$C - Y_L$: életciklus-deficit/többlet (LCD/LCS),

$Y_A - S$: vagyonalapú erőforrás-átcsoportosítás,

$(\tau_g^+ - \tau_g^-)$: adók és az állami transzferek egyenlege,

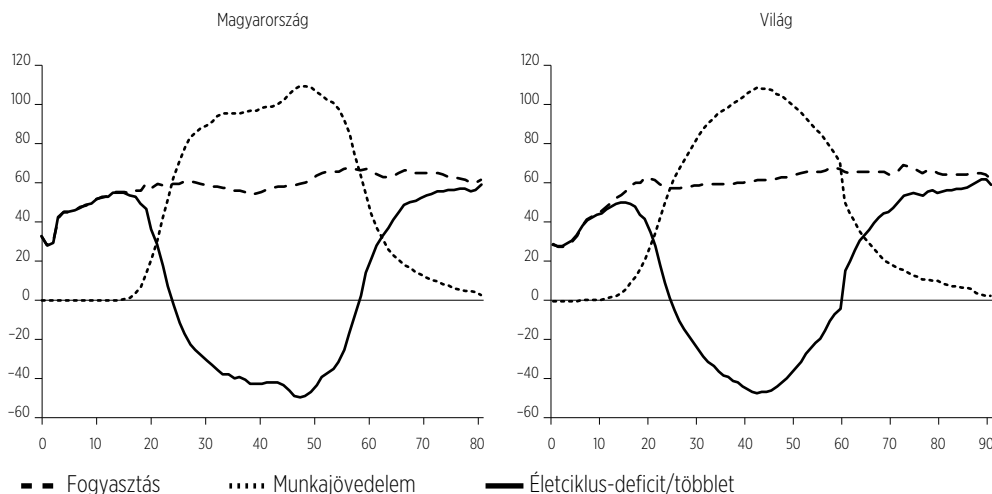
$(\tau_f^+ - \tau_f^-)$: magántranszferek egyenlege,

$(\tau_g^+ - \tau_g^-) + (\tau_f^+ - \tau_f^-)$: az összes transzfer egyenlege.

Az NTA-módszertan segítségével felrajzoljuk a (2) egyenlet tételeinek korprofiljait, vagyis megbecsüljük, hogy egy-egy kohorszra mekkora részük jut. A 2. ábra a (2) egyenlet bal oldali tételeinek, vagyis a fogyasztás, a munkajövedelem és az LCD/LCS egy főre jutó korprofiljait mutatja be Magyarországon (bal oldali panel) és a világon (jobb oldali panel). A nemzetközi ábra 37 ország – amelyek a Föld népességének 73%-át reprezentálják –

2. ábra:

A fogyasztás, a munkajövedelem és az életciklus-deficit/többlet korprofilja Magyarországon és a világon

Megjegyzések: Vizszintes tengely: életkor; függőleges tengely: egy főre eső értékek a 30–49 éves kohorsz átlagos egy főre jutó munkajövedelmének százalékában. Magyarország (bal oldali panel): 2000-ben; Világ (jobb oldali panel): 37 ország népességgel súlyozott adatai 2000 körül.

Forrás: a szerzők számítása az NTA-adatbázis (www.ntaccounts.org) és az NTA-HU adatok alapján.

népességgel súlyozott adatai alapján készült.⁵ Bár vannak számottevő különbségek a két panel korprofiljai között, mégis inkább a hasonlóságra hívnánk fel a figyelmet. Minden nemzedék, a gyermekek, az aktív korúak és az idősek is fogyasztanak, termelni azonban csak az aktív korúak termelnek. A gyermekek és az idősek többet fogyasztanak az általuk megtermelt javaknál; ezeket az életszakaszokat tehát életciklus-deficit jellemzi. Ezzel ellentétesen képződik az aktív korúak életciklus-többlete: az aktív korúak többet termelnek, mint amennyit elfogyasztanak.

1.3.2. AZ ÉLETCIKLUS-DEFICIT FINANSZÍROZÁSA

A fogyasztás és termelés különbsége áll a generációk közötti erőforrás-átcsoportosítás mögött, az inaktív életszakaszok (a gyermekek és az idősek) életciklus-deficitjét ugyanis az aktív korúaktól származó erőforrásoknak kell fedezniük. A (2) egyenletben bemutatottuk a korosztályok között, keresztmetszetben zajló erőforrás-átcsoportosítás eszközeit:

- az állam által közvetített közösségi transfereket (adók és juttatások);
- a magántranszfereket, melyek lehetnek háztartáson belüli és kívüli transferek, de nagyobb részben az előbbi kategóriába tartoznak, és elsősorban közvetlen rokonok között áramlanak;
- a vagyonalapú átcsoportosítást (tőkejövedelmek és tulajdonosi jövedelmek).

Az erőforrás-átcsoportosítások egy-egy kohorszra jutó értékeit megbecsülő módszereket részletesen tárgyalja az ENSZ által kiadott módszertani kötet (United Nations 2013). A magyar korprofilok kiszámítása során mi is ezt a kiadványt követtük. A becslésekhez a nemzeti számlák megfelelő tételei és az adott korosztályok létszámai mellé plusz információkat kell bevonni, melyek kérdőíves kikérdezésekre és adminisztratív adatokra épülnek. Ehelyütt röviden összefoglaljuk a korprofilok előállításának fontosabb lépéseit (a részleteket az 1. Mellékletben fejtjük ki).

A magyarországi közösségi bevételek és közkiadások koréves bontású korprofiljainak (azaz, a korosztályok egy-egy tagjára eső átlagos befizetések, illetve kifizetések koréves bontásának) kiszámítása során elsősorban adminisztratív adatokat használtunk. A közösségi transferek korprofiljai a fontosabb adónemek és járulékok, illetve közszolgáltatások (egészségügyi ellátás, oktatás és egyéb, állam által közvetített természetbeni juttatás, amely az általános közjavakat is tartalmazza) és készpénzes juttatások (különböző nyugellátások, családtámogatások, illetve egyéb készpénzes juttatások) korprofiljaiból állnak össze (lásd még a 2.1.1. szakaszt). Ugyancsak adózási adatok és a lakástulajdonlásra vonatkozó kérdőíves adatok felhasználásával becsültük meg a vagyonalapú transferek korprofiljait.

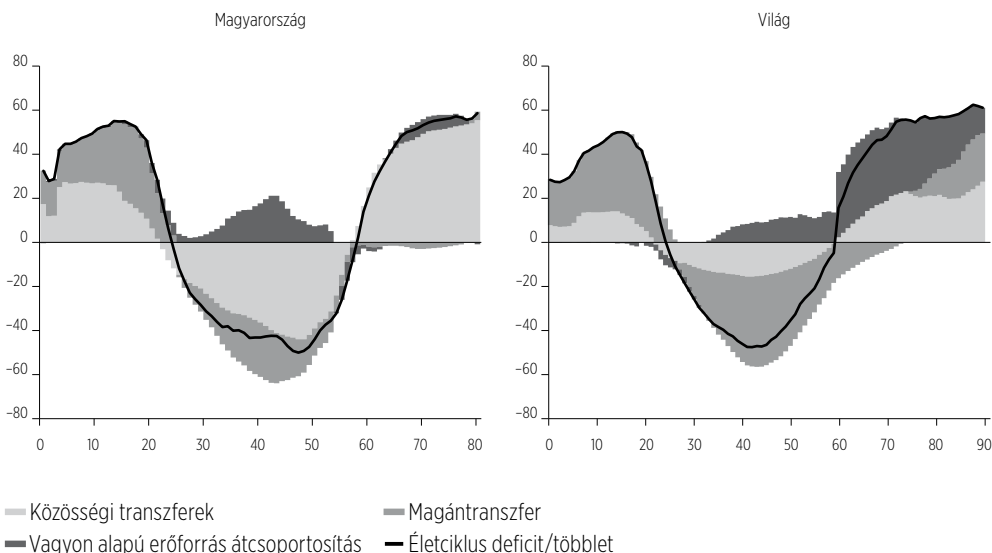
A magántranszferek kiszámítása a generációk közötti erőforrás-átcsoportosítási rendszer leírásának utolsó lépése. Ez a tétel elsősorban a gyermekek életciklus-deficitjének finanszírozásában játszik szerepet. A háztartáson belüli újraelosztás nem része az NA-rendszernek. Az NTA-módszertan egyik újítása éppen az, hogy a nemzeti számlákban szereplő tételek harmadlagos újraelosztását is figyelembe veszi.

⁵ A nemzetközi gyakorlat 90 éves korig követi az életpályát, és ezen a ponton vonja össze egy csoportba az ennél idősebbeket; a magyar számításokban azonban a 80+ korcsoport a legidősebb.

A 3. ábra az életpálya-deficitet finanszírozó eszköztárat, a (2) egyenlet jobb oldalát foglalja össze magyar (bal oldali panel) és nemzetközi (jobb oldali panel) adatokon. Az ábra az emberiség 67%-át lefedő 29 ország népességgel súlyozott adatai alapján készült, és az egy főre jutó nettó átcsoportosításokat mutatja korévenként. Látható, hogy Magyarországon az erőforrás-átcsoportosítás vagyoni eredetű formái az időskor finanszírozásában jelentéktelenek. A korábban felhalmozott tőke gyakorlatilag nem játszik benne szerepet, ami keveset mégis, az is elsősorban a tulajdonos által lakott ingatlan imputált lakbéréként. A magánszektor (vállalati és háztartási egyaránt) tulajdonosi jövedelme (kamatjövedelem, osztalék és bérleti díj) 2000-ben negatív egyenleget mutatott, bár ezt a tőkejövedelem (a működési eredmény és a vegyes jövedelem tőkére eső része) kompenzálta. A magánszektor nettó megtakarító volt, ami – ha a megtakarítás éveken keresztül fennmarad – a jövőben növelheti a vagyoni eredetű jövedelmek szerepét az időskori fogyasztás finanszírozásában. Ezzel szemben az állam tulajdonosi jövedelme 2000-ben – ahogy 1995 óta folyamatosan – negatív volt. Az életciklus-deficit finanszírozása ezért elsősorban transzferjövdelem formájában történik, részben a háztartásokon belül, illetve kisebb részben háztartások között, részben pedig a közösségi jóléti rendszer közvetítésével. A nettó transzferek – mint fent említettük – nem sokkal térnek el a nullától (a külfölddel szemben fennálló (negatív) transzferegyenleg az NNI 1,0%-a volt 2000-ben), az egyes évfolyamok által kifizetett, illetve kapott transzferek abszolút értéke azonban tetemes. A közösségi jóléti programokon keresztül kapott

3. ábra:

Az életciklus-deficit finanszírozása Magyarországon és a világon

Megjegyzések: Vízszintes tengely: életkor; függőleges tengely: egy főre eső értékek a 30-49 éves kohorsz átlagos egy főre jutó munkajövedelmének százalékában. Magyarország (bal oldali panel): 2000-ben; Világ (jobb oldali panel): 29 ország népességgel súlyozott adatai 2000 körül.

Forrás: a szerzők számítása az NTA-adatbázis (www.ntaccounts.org) és az NTA-HU adatok alapján.

erőforrások Magyarországon az NNI közel felét, 47%-át teszik ki. Ez nemzetközi összehasonlításban magas aránynak számít. Ahogy a 3. ábrán is látszik, mind a gyermekek, mind az idősek életciklus-deficitjének finanszírozásában a közösségi jóléti transzferek magyarországi aránya nagyobb a világátlagénál. Következésképp az aktív korúak nettó adói is magasak. Az idősek elsősorban nyugdíjak és egészségügyi szolgáltatások, a gyermekek a közoktatás és az egészségügyi szolgáltatások formájában kapnak speciálisan nekik szóló közkiadásokat; de természetesen az általános közjavakhoz is hozzájutnak.

A magántranszferek az NNI 27%-ával gyarapítják a kedvezményezettek, elsősorban a gyermekek bevételeit (és kerülnek gyakorlatilag ugyanennyibe a terhet vállalóknak, elsősorban a szülőknek). A gyermekek eltartása elsősorban háztartáson belüli erőforrás-átcsoportosítással történik a világon, Magyarországon a jóléti transzferek nagysága miatt a gyermekek felé irányuló magántranszferek aránya valamennyivel alacsonyabb. Az idősek életciklus-deficitjének finanszírozásában a magántranszferek szerepe jóval kisebb, mint a gyermekek esetében, Magyarországon pedig elenyésző. A közösségi és a magántranszferek természetesen nem additívak, hiszen a családtagok nemcsak a munkajövedelmeket osztják újra a háztartáson belül, hanem az államtól érkező jóléti bevételeiket is.

1.4. KOROSZTÁLYOK KÖZÖTTI ERŐFORRÁS-ÁTCSOPORTOSÍTÁS A HÁZTARTÁS-GAZDASÁGBAN

Az NTA-módszertan a nemzeti jövedelemben számba vett, vagyis a nemzeti számlákban szereplő tételeket rendezzi át és rendel hozzájuk koreloszlásokat.⁶ Ebben az értelemben tehát ugyanazokkal a korlátokkal szembesül, mint az NA-rendszer: jórészt figyelmen kívül hagyja a háztartásban végzett nem fizetett munkát. Az egy időben élő korosztályok közötti erőforrás-átcsoportosítás szempontjából azonban a háztartásgazdaság nem elhanyagolható.

A nemzeti számlák a piaci gazdaságon felül a nem piaci termelés egy részét is tartalmazzák (javak előállítására irányuló önkéntes munka, termékek saját felhasználásra történő előállítása a háztartásban, valamint saját lakásban végzett építési tevékenység).⁷ Ezzel szemben a háztartásban előállított és felhasznált (nem a lakhatáshoz kapcsolódó) szolgáltatások és az egyéb önkéntes munka csak a háztartási szatellit számlákban szerepel azokban az országokban, amelyek rendelkeznek ilyen számlával. Az effajta szatellit számlák elkészítését a háztartások által előállított, jelentős érték indokolja, amely még az iparosodott országokban is a GDP 25–40%-át teszi ki. Továbbá – miként Gershuny (2011) megállapítja – a GDP hagyományos mérése túl szűken tekint a munkára ahhoz, hogy helyesen tükrözze az országok közötti különbségeket és a gazdasági tevékenységben bekövetkező történelmi változásokat. Folbre (2008) rámutat arra, hogy ez különösen a gyermekneveléssel járó munka esetében van így. A nem fizetett háztartási munka figyelembe vétele a hagyományos NA esetében is felvetődik. A statisztikai sztenderd e tételeket egy kísérő, ún. szatellit számlában gyűjti össze, nem tekinti a GDP vagy a nemzeti jövedelem részének. A háztartási szatellit számla (az angol elnevezés, *Household Satellite Account* rövidítésével HNSA) az időmérleg-vizsgálatokon

⁶ Részletes módszertani leírást közlünk a tanulmány 2. Mellékletében.

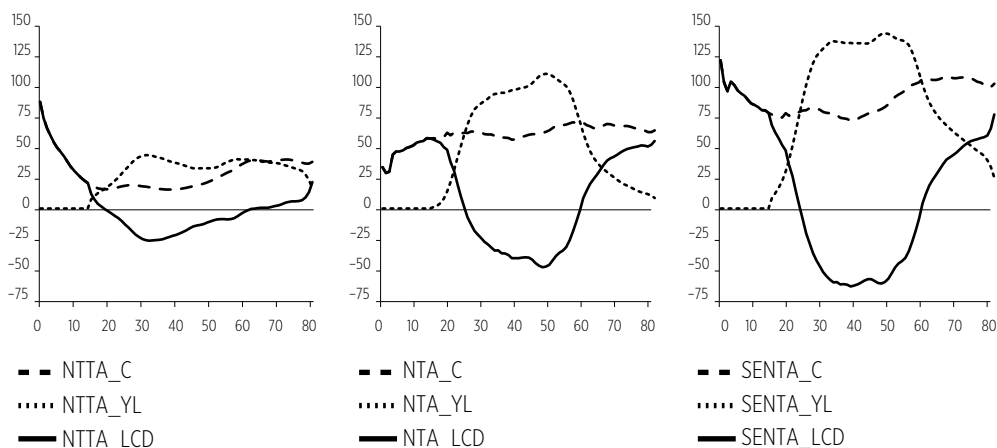
⁷ Lásd az Eurostat, az Európai Unió statisztikai szolgálatának ajánlásait a termelés határának meghatározására vonatkozóan (European Communities 2003).

nyugszik. Az időmérleg az emberek idő-felhasználását méri fel naplószerűen, minden egyes tevékenységet külön rögzítve. Háztartási munkának számít minden olyan tevékenység, melyet valaki más is el tudna végezni a megkérdezett helyett, vagyis amit elvileg fizetett munkával is lehetne helyettesíteni. Ilyen tevékenységeknek tekinthetők például a főzés, mosás, takarítás, gondoskodás, mesélés a gyermeknek. Ugyanakkor példának okáért aludni vagy moziba menni nem tud más az ember helyett, az effajta tevékenységeket ezért nem számítjuk bele a háztartási munkával töltött időbe.

Az elvégzett háztartási munkát piaci keresetekkel forintosítva megadható a háztartásban végzett nem fizetett munka összértéke. Az időmérleg-felvétel arra is módot ad, hogy e munkavégzés korprofilját is megrajzoljuk, és az így kapott görbét a 2. ábrán bemutatott munkajövedelem-korprofilal egyesítsük. Ahhoz viszont, hogy a teljes életciklus-deficit görbét is felrajzolhassuk, illetve hogy a korosztályok között ezt a típusú transzfert is figyelembe vegyük, azt is meg kell vizsgálnunk, kik fogyasztják a nem fizetett háztartási munkával előállított javakat és szolgáltatásokat. Ennek részleteit a 2. Mellékletben mutatjuk be. A háztartásgazdaság korprofiljait az NTA-számlarendszer szatellit számlája, a nemzeti

4. ábra:

A fogyasztás, a munkajövedelem és az életciklus-deficit/többlet korprofilja a háztartás-gazdaságban, a nemzetgazdaságban és a teljes gazdaságban, Magyarország, 2000

Megjegyzések: Jelöléskód: C: fogyasztás, YL: munkajövedelem, LCD: életciklus-deficit/többlet (C-YL), NNTA: nemzeti időtranszfeszámly (háztartásgazdaság), NTA: nemzeti transzfeszámly (nemzetgazdaság), SENTA: Satellite Adjusted NTA (teljes gazdaság = háztartásgazdaság + nemzetgazdaság). Vízszintes tengely: életkor; függőleges tengely: egy főre eső értékek a 30-49 éves kohorsz átlagos egy főre jutó munkajövedelmének százalékában.

Forrás: a szerzők számítása az NTA-HU adatok alapján.

időtranszfershámla (az angol elnevezés, *National Time Transfer Account* alapján NTTA) tartalmazza. Ez, az NTA-hoz hasonlóan egy munkaérték- és egy fogyasztási korprofilból áll (utóbbin kizárólag az elvégzett háztartási munka során előállított érték fogyasztását értve). A kettő különbségéből a korábbiakhoz hasonlóan származtatható egy életciklus-deficit/többlet korprofil. A többlet átcsoportosítása, a deficit finanszírozása transzfer révén történik; ezt a más javára végzett munkát a szakirodalom időtranszfernek nevezi. Az NTTA apparátussal kiszámolt korprofilok elkészítésének részleteit a 2. Mellékletben mutatjuk be; egyes alkalmazásairól pedig a 2.1.4. szakaszban írunk. A 4. ábrán csupán magát a munkaérték-, fogyasztás- és LCD-korprofilot mutatjuk be (bal oldali panel), illetve azt, hogy ez miként változtatja meg az NTA-korprofilokat (jobb oldali panel). Viszonyításképp újra feltüntetjük a 2. ábrán már bemutatott korprofilokat.⁸ Mivel az NTTA-módszertan egészen friss fejleménye az NTA kutatási irányoknak, a 4. ábra csak magyar adatokat tartalmaz.

A háztartásokban munkára szánt idő meghaladja a munkaerő-piacon munkavégzésre fordított időt. Mivel azonban a háztartásban jellemzően a kis hatékonysággal végezhető tevékenységek koncentrálódnak, és így az elvégzett munka átlagos hatékonysága alacsonyabb, mint a munkaerőpiacon végzett munkáé, a háztartási szatellitshámla összhértéke számottevően alacsonyabb az aggregált munkaerő-piaci munkajövedelemnél.

A 4. ábra mutatja, hogy a háztartásokban az emberek tovább dolgoznak, mint a munkaerő-piacon, és az elvégzett munka értéke nő a nyugdíjazás után. A váltás az életszakaszok között nem olyan egyértelmű és éles, mint a nemzeti jövedelemben rögzített munkavégzés esetén. A fogyasztási korprofil nem a középső panelen bemutatott fogyasztási korprofilhoz hasonlít, hanem sokkal inkább a közkiadások – 6. ábrán felrajzolt – korprofiljához. A háztartási munka által előállított szolgáltatások úgy működnek, mint a jóléti közszolgáltatások, egy nem mellékes különbséggel: nem az idősek, hanem a gyermekek felé torzít. Ennek következtében jelentős aszimmetria mutatkozik a gyermekek és az idősek életciklus-deficitje között a nemzetgazdaságban és a háztartásgazdaságban.

⁸ A 3. ábrán közölt számításban az NTA-sztenderdtől eltérően kezeljük a munkajövedelmeket, mert ki akaruk szűrni a nem fizetett, de a nemzeti jövedelemben beszámított háztartási munka fentiekben említett tételeit. Emiatt a két ábra csekély mértékben eltér.

2. A JÓLÉTI ÁLLAM KÖZGAZDASÁGTANA – NÉHÁNY KÖVETKEZMÉNY

Az előző szakaszban dióhéjban bemutatottuk a makrogazdasági statisztika fejlődésének egyik legújabb fejezetét, a nemzeti transzferszámlákat. Az alábbiakban röviden szemléljük a módszer egyes alkalmazásait.

Az NTA-rendszerben keletkező adatokat egyelőre két területen szokták alkalmazni: egyes makroökonómiai modellekben (a népesség koreloszlásának változásai a megtakarításokra, a fogyasztásra és a növekedésre), illetve a jóléti állam közgazdaságtanában. Az alábbiakban csak e második területtel fogunk foglalkozni. A makroökonómiai alkalmazásokról Mason és Lee (2011) nyújt áttekintést.

2.1. ERŐFORRÁS-ÁTCSOPORTOSÍTÁS KERESZTMETSZETBEN

Mindaddig keresztmetszetben zajló erőforrás-átcsoportosításokat vizsgáltunk. A kiindulást jelentő probléma azonban életpálya-megközelítésben is megfogalmazható: gyermekkorban és időskorban is kell fogyasztani, ennek forrását viszont az egyén csak középső, aktív életszakaszában tudja előállítani. A társadalomnak olyan normákra és intézményekre van szüksége, amelyek biztosítják a kapcsolatot az egyén által aktív korában előállított többlet és az inaktív korában elfogyasztott mennyiség között. A 2., 3. és 4. ábra mindegyike adott időpontot illusztrált, amelyen több, különböző életkorú korosztály szerepelt. Ha azonban egy évjárat életpályáját követnénk nyomon különböző időpontokban – tehát a vízszintes tengelykülönböző időpontokat testesítene meg –, hasonló alakú ábrákat kapnánk.

Az NTA eredendően keresztmetszeti eszköz, de ha sikerül egy hosszú időszak minden évére elkészíteni, akkor az egyes évjáratok életpályáját is képesek vagyunk megrajzolni. A történeti adatok hiányosságai és az előrelátás korlátai miatt efféle életpályákat csak kevés országra és csak egyszerűbb vagy merészebb feltevések megtétele mellett tudunk felírni.

A 2.1. szakaszban az egyszeri keresztmetszeti eredményeket, a 2.2. szakaszban pedig az életpálya-rekonstrukciók alapján tett megfigyeléseket ismertetjük.

2.1.1. A JÓLÉTI ÁLLAM ELSŐSORBAN NEM JÖVEDELMI OSZTÁLYOK, HANEM GENERÁCIÓK KÖZÖTT CSOPORTOSÍT ÁT JÖVEDELMET

Az alábbi szakaszban a jóléti állam közgazdaságtanának klasszikus tankönyvét (Barr 2012), illetve az OECD, az IMF és az Eurostat osztályozását követve a jóléti rendszer részének tekintjük az oktatást, az egészségügyet és a szociális kiadásokat (a kormányzati feladatok OECD által készített osztályozása, a COFOG szerint vett 7., 9. és 10. kategóriákat). A jóléti állammal foglalkozó szakirodalom és közgondolkodás első lépésként szegénységi kockázatokat állapít meg (ilyenek lehetnek például a gyermekvállalás, állásvesztés, tartós betegség, válás, időskor), majd olyan intézményeket vizsgál, amelyek e szegénységi kockázatok csökkentésére hivatottak. A szóban forgó intézmények jövedelmet csoportosítanak át a gazdagabbaktól a szegényebbek felé. E szakaszban bemutatjuk, hogy a jóléti programokat nem elegendő jövedelmi szempontból vizsgálni. A jóléti rendszerben elfoglalt nettó pozíciót – hogy valaki nettó befizető vagy kedvezményezett – nemcsak az befolyásolja, hogy az illető gazdag vagy szegény, hanem az is, hogy hol tart az életpályáján, aktív korú-e vagy inaktív korú (azaz gyermek vagy idős).

A szakirodalom a jóléti intézményekkel szinte kizárólag a szegénységnyhítés és jövedelemkiegyenlítés fogalmkörében foglalkozik, annak ellenére, hogy a jóléti közkiadások nem írhatóak le jól e terminusokkal. A következőkben bemutatjuk, hogy a jóléti államnak az az elsődleges szerepe, hogy aktív korúaktól erőforrásokat gyűjt össze, és azokat szétosztja az inaktív korúak között. Ennek során ritkán alkalmaz jövedelemtesztet (és ezért „rosszul céloz”), és bár enyhíti a szegénységet, illetve csökkenti az egyenlőtlenségeket, ez csak mellékkövetkezmény.

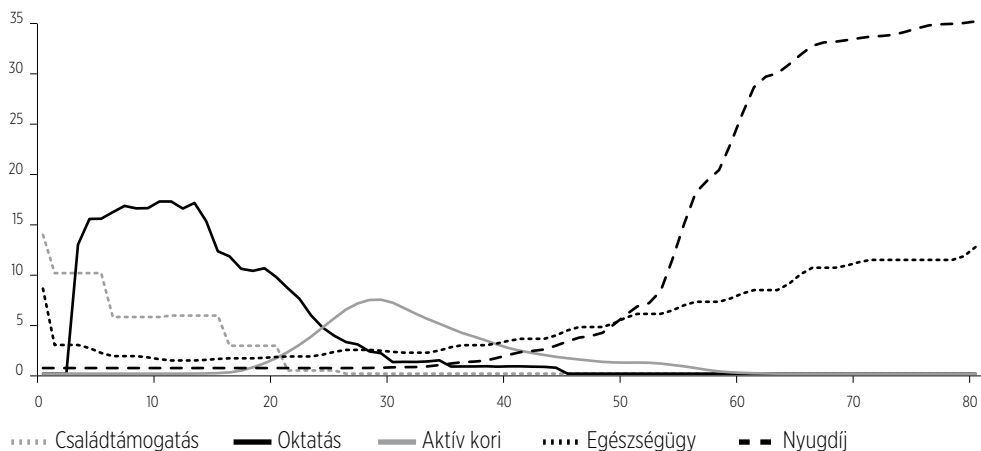
Az 5. ábrán minden kiadástípust feltüntetünk, leszámítva a tiszta közjavakat (honvédelem, rendvédelem, államigazgatás, és egyéb általános közszolgáltatások) finanszírozó kiadásokat. Ez utóbbiak korprofilja egy vízszintes egyenes. A korprofilok nem az egy ellátottra, hanem a korosztály egy tagjára eső átlagos ellátást mutatják. Így például, bár az egy diákra eső kiadások lényegesen magasabbak a felsőoktatásban, mint az általános iskolában, a beiskolázási arányok egészen mások a 10–14 évesek, mint a 20–24 évesek körében. Az oktatási korprofil ezért magasabb értékeket mutat a kisebb gyermekeknél.

Röviden ismertetjük az egyes kiadástípusokat. A nyugdíjakat az idősek kapják. Bár a nyugdíjak összege nem minden országban és nem mindig függ szorosan az egyéni járulékfizetéstől, a nyugdíj-megállapítási szabályok marginális esetektől eltekintve nem rászorultsági, hanem jogosultsági elvek alapján működnek. A szolgálati időtől és keresetektől vagy az aktív életpályán járulékfizetéssel gyűjtött pontoktól, esetenként a részleteiben követett járulékfizetési múlttól függenek. Az állampolgársági vagy rászorultsági alapon fizetett nyugdíjak minden rendszerben az ellátottak és a kiadások töredékét jelentik. A nyugdíjak szegénységnyhítő kapacitását ugyan rendszeresen szokták vizsgálni, mégsem beszélünk a nyugdíjak rossz célzottságáról, és senkinek sem jutna eszébe, hogy a szegénységi küszöb fölé eső nyugdíjakat elvonja.

Ez nem azt jelenti, hogy ne lenne sok helyen jelentős újraelosztás a nyugdíjakban. A magyar nyugdíjképlet évtizedeken keresztül tartalmazott egy ún. degressziós komponenst, aminek következtében a hosszabb szolgálati idejű, magasabb keresetű életpályák jelentős

5. ábra:

A közkiadások korprofiljai transzfertípusonként Magyarországon, 2000-ben, a tiszta közjavakat finanszírozó kiadások nélkül

Megjegyzések: nyugdíj: öregségi, hozzátartozói, rokkantsági (kivéve korhatár alatti III. kategória) és egyéb, nem a tb-ből finanszírozott nyugellátások; oktatás: alap-, közép- és felsőfokú, ill. egyéb oktatás; családtámogatás: TGYÁS, GYED, családi pótlék, GYES, GYET, egyéb anyasági támogatás, lakásépítés kamattámogatása; aktív kori: táppénz, betegséggel kapcsolatos juttatások, munkanélküli ellátások, rendszeres és eseti segélyek, ösztöndíjak, nonprofit szervezeteken keresztül kapott támogatások.

Forrás: a szerzők számítása az NTA-HU adatok alapján.

mértékben finanszírozták a rövidebb szolgálati idejű, alacsonyabb keresetű életpályákat. Ez a megállapítás azonban nem változtat azon a tényen, hogy bár a nyugdíj enyhíti a szegénységet és csökkenti a jövedelemegyenlőtlenségeket, nem rászorultsági alapon jár, hanem azért, mert a biztosított ő vagy közvetlen rokona jogosultságot szerzett rá.

Az egészségügyi közkiadások jellegzetes megdőlt J-betű alakot öltenek. Elsősorban az újszülöttek, kisebb mértékben a kisgyermek, illetve az 50 év felettek, és különösen a legidősebbek részesülnek belőlük, az aktívak alig. Itt tehát újból egy olyan közkiadási programmal állunk szemben, amit az aktív korúak finanszíroznak, és zömmel az inaktív korúak fogyasztanak. A mindenkori idősök nagyobb súlyát csak részben okozza az, hogy az egészségi állapot időskorban romlik, a J-alak főként azért mutatkozik, mert a halálozási valószínűség az életkor előrehaladtával nő, a kiadások tetemes részét pedig a halálozási időpont előtt költik el.

Egészségügyi kiadásaink elköltésénél ismét csak másodlagosak a jövedelmi szempontok. Bár sok ország, így Magyarország is sokat fordít arra, hogy a szegények ne szoruljanak ki az egészségügyi ellátásból, a fő szempont nem a jövedelmi, hanem az egészségi állapotbeli rászorultság. Arra költünk többet, aki beteg, nem arra, aki szegény.

Ugyanez elmondható a közoktatásról is: a rendelkezésre álló erőforrások szétosztásánál az elsődleges szempont az életkor, nem a jövedelmi helyzet. Tankötelezettség meghatározott életszakaszban áll fenn, nem adott jövedelemsávban.

Az 5. ábrán a családtámogatásokat (közéjük számítva a lakásépítési kamattámogatásokat is) a gyermekek között osztottuk szét. Ez a megoldás a korprofilok megrajzolásának egyik fontos módszertani kérdését veti fel: ki kapja valójában e támogatásokat? A szülő, aki ténylegesen kézhez veszi a készpénzt, vagy a gyermek, aki a jogosultságot teremti, esetleg az építőipar és a pelenkagyártók, akiknek termékeit a támogatásból megvásárolják? Az utóbbi kérdést, nevezetesen, hogy a családtámogatásokból milyen arányban részesül a háztartás és milyen arányban a háztartás szállítói, az adó- és transzfer-incidencia szokásos eszköztárával tudjuk megválaszolni. Azaz keresleti és kínálati rugalmasságokat vizsgálunk, hogy kiderüljön, mennyit tud a szállítói oldal lefölni a támogatásokból, és mennyit tudnak a támogatottak megtartani maguknak. A szülő és a gyermek közötti incidencia kérdése azonban más választ igényel. Az alábbiakban a mikroökonómia ügynök-megbízó modelljeinek analógiájára a szülőt a gyermek képviselőjének tekintjük, akinek nevében eljár és érdekeit érvényesíti. Ez a megközelítés nem idegen a családtámogatásokkal és lakásépítési programokkal kapcsolatos társadalmi vitáktól, amelyek gyakorta arról szólnak, vajon a szülő jó képviselője-e a gyermeknek, vagy a maga javára használja fel a gyermeknek szánt erőforrásokat. Ha a gyermeknek nem lenne szülője, akkor is kapna támogatást a társadalomtól, sőt még nagyobb értékben kapna; ha viszont a szülőnek nem lenne gyermeke, nem kapna családtámogatást. Emiatt az 5. ábrán a családtámogatások címzettjének a gyermeket tekintjük, nem a szülőt. Ez eltér az NTA-módszertanban szokásos eljárástól, ezért a szóban forgó transzfer-incidencia feltevést csak e szakaszban alkalmazzuk. Az NTA-módszertan nem a jogosultságot keletkeztető személynél, hanem a támogatás kézhez vevőjénél (a háztartásfőnél) írja jóvá a kapott támogatást, és családon belüli magántranszferként juttatja el a címzetthez, ez esetben a gyermekhez. E megoldás következtében transzferhalmozódás léphet fel: a magántranszferok egy része a családon belül átcsoportosított közösségi transzfer.

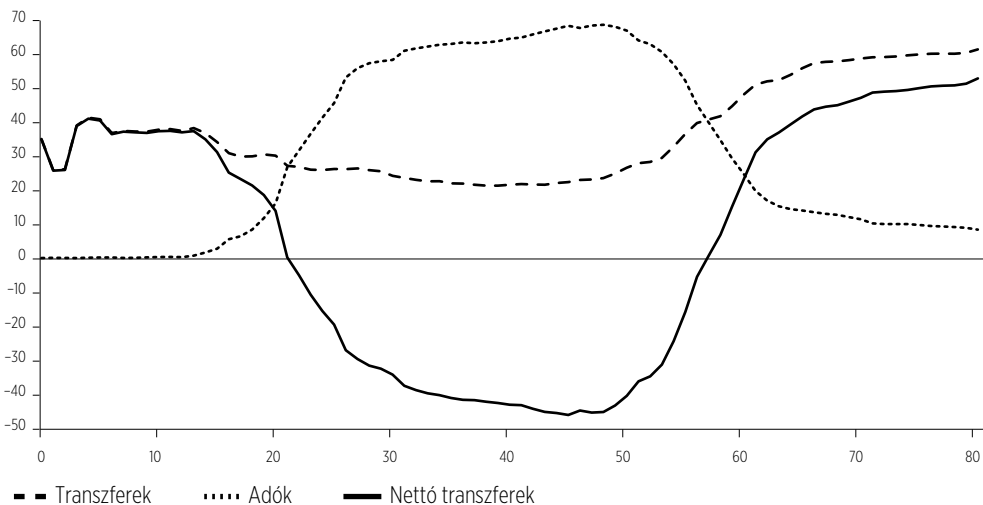
Az „aktív kori” kategóriába olyan juttatásokat és támogatásokat soroltunk, amelyeket aktív korúak fizetnek aktív korúaknak. E kifizetések többnyire nem kötődnek jövedelemteszthez (ilyen például a táppénz és a munkanélküli segély), más esetekben azonban igen (pl. egyes szociális segélyek). Megjegyezzük, hogy a profil ilyenén elkészítése állításunk – miszerint a jóléti közkiadásokat aktív korúak finanszírozzák, és inaktív korúak kapják – szempontjából kifejezetten konzervatív. Valójában az egyéb transzferek kategóriában is sok olyan ellátás van, amit gyermekszámhoz kötnek, a juttatások jelentős része pedig idősekhez jut, ami az ábrán nem mutatkozik. Ha léteznének és rendelkezésünkre állnának olyan egyéni vagy háztartásszintű adatállományok, amelyekből egyértelműen kiderül e támogatások címzettjének életkora, bizonyosan egyenletesebb, vagy a két végén és nem középen kidomborodó görbét kapnánk.

Az 5. ábra típusonként mutatta be a jóléti rendszer kiadási fejezeteit. A 6. ábrán összesítve mutatjuk be az évfolyamokra lebontott kiadási korprofilot. Ez a görbe már tartalmazza a tiszta közjavakat is, ami nem változtatja meg érdemben a görbe alakját, mindössze párhuzamosan felfelé tolja. Az ábrán ugyancsak szerepel a kiadásokat finanszírozó adó- és járulékbévételek korprofilja. A továbbiakban, a gördülékenyebb fogalmazás érdekében adóként utalunk minden bevételi formára.

Az adó- és járulékbévételek esetében, a családtámogatási transzferekhez hasonlóan felvetődik az incidencia kérdése, vagyis hogy ki fizeti a gyermekek fogyasztását terhelő adót, a szülő

6. ábra:

A közkiadások, az adók/járulékok és a nettó transzferek korprofilja Magyarországon, 2000-ben, a tiszta közjavak beszámításával

Megjegyzések: Vízszintes tengely: életkor; függőleges tengely: egy főre eső értékek a 30–49 éves kohorsz átlagos egy főre jutó munkajövedelmének százalékában.

Forrás: a szerzők számítása az NTA-HU adatok alapján.

vagy a gyermek. A fentiekben a támogatásokat a gyermek számláján irtuk jóvá, ami mögött az a megfontolás húzódott meg, hogy a támogatás visszavonása a gyermek fogyasztását csökkentené. Ennek analógiájára itt azzal a feltevessel élünk, hogy a fogyasztást terhelő adók megszüntetése is a gyermek fogyasztását növelné, tehát az adót a gyermekek fizetik. Ez a megoldás ismét csak eltér a tanulmány más szakaszaiban alkalmazott NTA-módszertantól, ahol a fogyasztást terhelő adót a fogyasztó fizeti, ha pedig erre nincs forrása, azt háztartáson belüli magántranszferként kapja meg. E szakaszban azonban figyelmen kívül hagyjuk a magántranszfereket, így félrevezető volna a jövedelem nélküli fogyasztókról adófizetést feltételezni.

A 6. ábra annak a korábban már említett megfigyelésnek az alátámasztására szolgál, hogy az adókat nagyrészt az aktív korúak fizetik, a transzfereket pedig az inaktív korúak kapják. Azok az évfolyamok, melyek számára a nettó transzfer görbe a vízszintes tengely fölött van, nettó haszonélvezői a közkiadási rendszernek: adott évben kevesebb adót fizetnek, mint amennyi közjóságot és transzfert kapnak. 2000-ben a 22 évesek és fiatalabbak, illetve az 57 évesek és idősebbek tartoztak közéjük. A legnagyobb nettó befizetők a 45 évesek voltak, a legnagyobb nettó transzfert pedig a 80 évesek és idősebbek kapták.

Összefoglalva, a nettó nemzeti jövedelem több mint egynegyedét, az adó-transzfer rendszer 60%-át kitevő jóléti rendszer tehát nem más, mint egy generációk közötti erőforrás-átcsoportosító mechanizmus. Ez a megállapítás nem kérdőjelezi meg a kizárólag jövedelemalapú vizsgálatokat, de fontos új szempontot tesz melléjük, és átírja a jövedelemalapú megközelítés

mentén levont következtetéseket. Nézzünk egy példát! A munkajövedelmek alakulása jellegzetes korprofilot követ. A legtöbb esetben a középkorúak többet keresnek, mint a pályakezdők, ill. az iskolázottabbakat jobban fizetik, mint az alacsonyabb végzettségűeket. Ebből következik, hogy a korösszetétel és egyes kohorsz-hatások (például az iskolázottsági szint emelkedése a fiatalabbak körében) olyan dinamikát vihetnek az egyenlőtlenségek időbeli alakulásába, amelyet – ha az életpálya- és kohorsz-hatásokat nem szűrjük ki – könnyű félreértelmezni. Hasonlóan téves következtetésekre vezet, ha olyan generációk időskori jövedelmét (vagy még inkább fogyasztását) hasonlítjuk össze, amelyek munkaerő-piaci karrierje, megtakarításai és termékenysége különböző volt. A múltbéli folyamatok ugyanis óhatatlanul befolyásolják az aktuálisan, keresztmetszetben mért egyenlőtlenségeket, anélkül, hogy ezzel számot vetnénk. Két társadalom érhet el azonos egyenlőtlenségi értéket keresztmetszetben úgy is, hogy az egyikben nincs életpályák közötti újraelosztás, míg a másikban egy generáció több erőforráshoz jut más generációk kárára. Ha csak keresztmetszetben vizsgáljuk, úgy tűnhet, a magasabb jövedelműek adnak át erőforrásokat az alacsonyabb jövedelműeknek, hosszmetzetben vizsgálva viszont kiderül, hogy az egyik generáció lemond életpálya-jövedelmének egy részéről a másik generáció javára.

2.1.2. AZ ÁLLAM NEM EGYEDÜLI SZEREPLŐ A KOROSZTÁLYOK KÖZÖTTI ERŐFORRÁS-ÁTCSOPORTOSÍTÁSRA ÉPÜLŐ ÉLETPÁLYA-FINANSZÍROZÁSI RENDSZERBEN

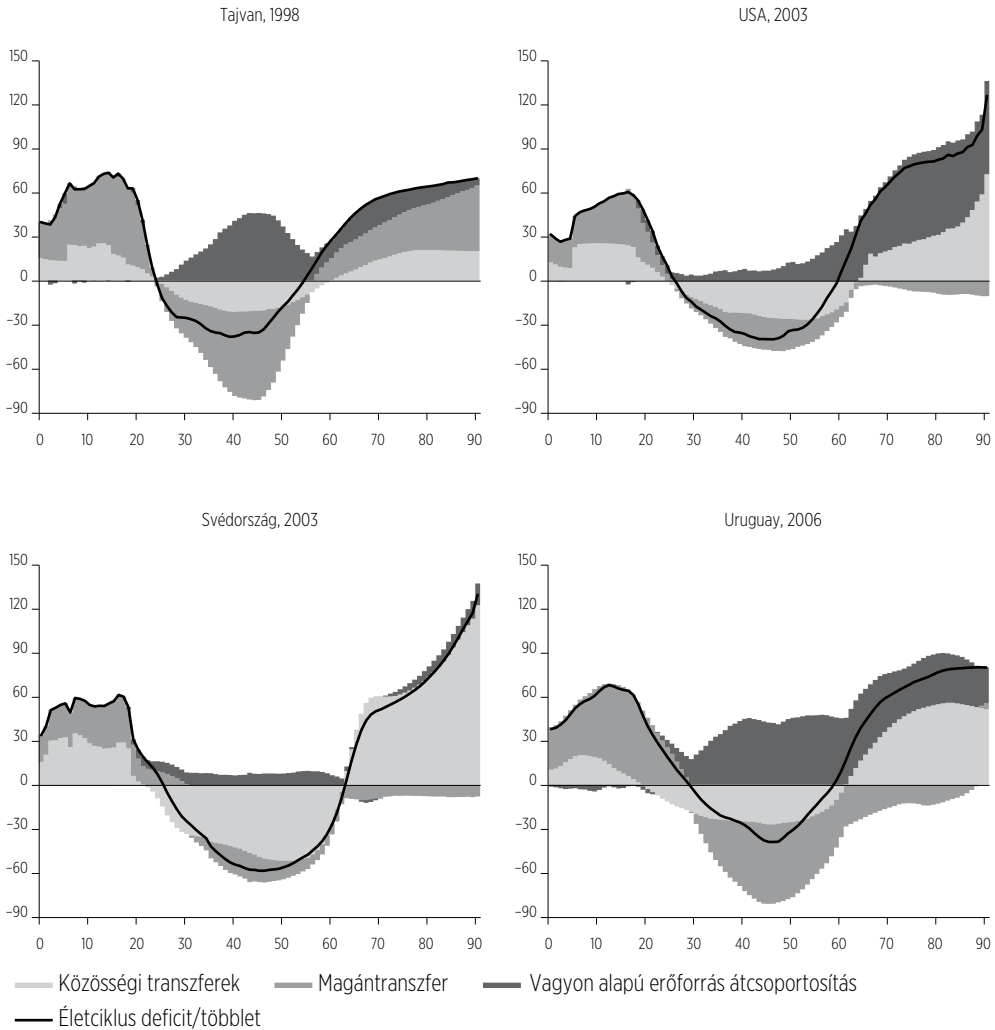
Röviden megkíséreljük kontextusba helyezni a magyar rendszert más, a magyartól is és egymástól is sokban különböző életciklus-deficit finanszírozási megoldás bemutatásával.

Tajvanon az állam jelentősége a generációk közötti erőforrás-átcsoportosításban csekély, mind az idősek, mind a gyermekek irányában (lásd a 7. ábra bal felső paneljét). A legnagyobb szerep a háztartáson belüli és a háztartások közötti transzfereknek jut. Míg a magyar aktív korúak magas adókat fizetnek, melyekből az állam ellátásokat finanszíroz, Tajvanon az adók alacsonyak, viszont az erős konfucianus normák súlya alatt az aktívak jövedelmük nagy részét átadják inaktív korban lévő rokonaiknak. Ebben a tajvaniakat jelentős háztartási tőkejövedelem is segíti, szemben magyar kortársaikkal, akik leginkább csak munkajövedelmükre támaszkodhatnak, illetve arra, hogy saját tulajdonú lakásuk után nem kell lakbért fizetniük. A tajvani tőkejövedelem részben hitel, amit a szülők azért vesznek fel, hogy gyermekeiket a privát oktatási szektorban iskoláztathassák, és amit gyermekeik majd közvetlenül, a nyugdíjrendszer közbeiktatása nélkül fizetnek vissza. Megjegyezzük, hogy az ábra az 1998-as állapotot tükrözi. Lai és Tung (2015) bemutatják, hogy a rákövetkező másfél évtizedben Tajvanon nőtt a közösségi transzferek szerepe az időskori fogyasztás biztosításában.

Az Egyesült Államokban – mint a nyugati társadalmakban általában – a magántranszferek szerepe kisebb jelentőségű, különösen időskorban (lásd a 7. ábra jobb felső paneljében). A szüleikkel együtt élő gyermekek részesülnek azok jövedelméből, az idősek azonban nem kapnak, hanem épp ellenkezőleg, ők adnak transzfereket fiatalabb rokonaiknak. Ez jelentős különbség a tajvani megoldással szemben. Az amerikai konstrukció másik megkülönböztető jegye, hogy a vagyonalapú jövedelmeknek nagyobb szerepük van az időskori fogyasztás biztosításában, mint az állami közvetítésű eszközöknek.

7. ábra:

Az életciklus-deficit finanszírozása néhány más országban

Megjegyzések: Vízszintes tengely: életkor; függőleges tengely: egy főre eső értékek a 30–49 éves kohorsz átlagos egy főre jutó munkajövedelmének százalékában.

Köszönetnyilvánítás: Tung és Lai (Tajvan); Lee, Donehower és Miller (USA); Lindh et al. (Svédország); Bucheli és Gonzalez (Uruguay).

Forrás: a szerzők számítása az NTA-adatbázis (www.ntaccounts.org) felhasználásával.

Ez jelentős kontrasztot mutat az erőforrás-átcsoportosítás svéd rendszerével (7. ábra, bal alsó panel). Svédországban egyértelműen az állam a domináns közvetítő az egyes generációk között. A tőke- és tulajdonosi jövedelmek szerepe elhanyagolható. Az államon kívül az egyetlen jelentékeny intézményi résztvevő a háztartás, az is csak gyermekkorban. A svéd korprofil, az amerikaihoz hasonlóan, de eltérően az uruguayitól (7. ábra, jobb alsó

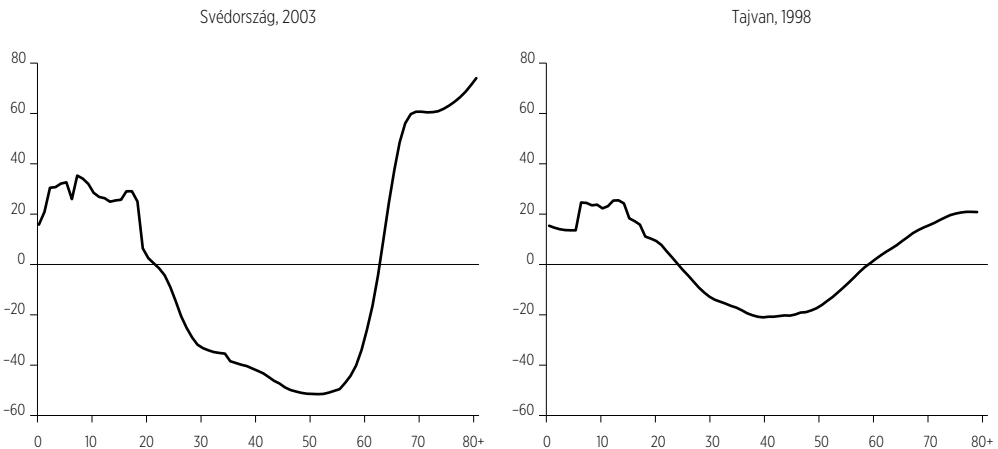
panel), a tajvanitól és a magyartól, különösen erős idősdominanciát mutat. Míg a közepes jövedelmű országokban az idősek egy főre eső életciklus-deficitje többé-kevésbé korfüggetlen, a (Svédországhoz hasonló) gazdagabb országokban minél idősebb lakói, annál nagyobb a fogyasztása. Ennek oka az egészségügyi kiadások megnövekedése az elmúlt két évtizedben. Mason és Lee (2011) bemutatja, hogy az itt látott minta általános: minél gazdagabb egy ország, annál idősebb a fogyasztási korprofil.

2.1.2.1. TÚLZOTTAK-E A SZOCIÁLIS KIADÁSOK EURÓPÁBAN?

A közkiadások mértéke gyakran használt mércéje egy gazdaság versenyképességének, mivel – az érvelés szerint – a túlzott közkiadások, azokon belül is a túlzott szociális kiadások visszafogják a gazdaság növekedését. A következőkben először kiemeljük az előző szakaszban bemutatott ábra egy aspektusát, a közkiadások svédországi és tajvani korprofiljait (lásd a 8. ábrán). A két ország sok szempontból a közkiadások és a magántranszferek két pólusa; az ábrákon szereplő görbék világosan mutatják a kontinentális európai és a kelet-ázsiai közkiadási rendszerek fentiekben ismertetett különbségeit. A 2. táblázatban további részleteket mutatunk be, amik árnyalják ezt a képet. A táblázat azt mutatja, hogy a két országban miből fedezik a fogyasztást az egyes életszakaszokban. Svédországban az aktív munkajövedelme 177%-a a fogyasztásnak, amit további 15%-nyi tőkejövedelem is kiegészít. Ugyanakkor azonban az aktívkor fogyasztás háromnegyedének megfelelő összeget (74%-ot) közösségi csatornákon, további majdnem egyötödét (18%-ot) pedig magántranszferként átadják a náluk fiatalabbaknak és idősebbeknek.

8. ábra:

A közkiadások korprofilja Svédországban és Tajvanon

Megjegyzések: Vízszintes tengely: életkor; függőleges tengely: egy főre eső értékek a 30–49 éves kohorsz átlagos egy főre jutó munkajövedelmének százalékában.

Köszönetnyilvánítás: Lindh et al. (Svédország), Tung és Lai (Tajvan).

Forrás: a szerzők számítása az NTA-adatbázis (www.ntaccounts.org) felhasználásával.

A versenyképességgel leggyakrabban kapcsolatba hozott két érték a táblázatban a -74% és a -23%: míg az aktív korúak Svédországban a fogyasztásuk csaknem háromnegyedének megfelelő összeget csoportosítanak át az inaktív korúak számára közösségi csatornákon, Tajvanon csupán egynegyedét. Ez az összehasonlítás azonban megtévesztő, mivel nem veszi figyelembe a magántranszfereket. Itt viszont a svéd -18%-kal Tajvanon -59% áll. A fogyasztáshoz mért teljes aktívkorú transzferterhet tekintve tehát lényegesen kisebb a különbség a két ország között: a svéd -92%-kal szemben Tajvanon is -82% áll.

2. táblázat:

A fogyasztás finanszírozása az egyes életszakaszokban, Svédországban és Tajvanon, 2000 körül (%)

	Svédország			Tajvan		
	gyermekek	aktívak	idősek	gyermekek	aktívak	idősek
Munkajövedelem	18	177	13	14	141	35
Nettó közösségi transzfer	38	-74	93	25	-23	12
Nettó magántranszfer	42	-18	-12	60	-59	29
Vagyon eredetű jövedelem	3	15	6	1	41	24
Összesen	100	100	100	100	100	100

Forrás: a szerzők számítása az NTA-adatbázis (www.ntaccounts.org) felhasználásával.

Ez az összehasonlítás önmagában természetesen nem dönti el a jóléti kiadások versenyképességi hatásairól szóló vitát. Elképzelhető, hogy a közösségi finanszírozású programok jobban ki vannak téve politikai hatásoknak, és ezért kevésbé hatékonyak vagy rosszabb a korösszetételük; másfelől viszont nagyobb kockázatközösséget nyújtanak, és kevésbé sérülékenyek. Ez az egyszerű táblázat mindössze arra világít rá, hogy a vita során nem elegendő az életpálya-finanszírozási közkiadásokat vizsgálni, mert az intergenerációs erőforrás-átcsoportosítási rendszernek más csatornáit is vannak.

2.1.3. A JÓLÉTI ÁLLAM KISZORÍTTJA A TÖBBI ÉLETPÁLYA-FINANSZÍROZÁSI INTÉZMÉNYT

E megfigyelést dinamikus formában is meg tudjuk tenni: a gazdasági növekedés a fogyasztási görbe idős oldalát emeli meg a legnagyobb mértékben. Amit keresztmetszetben, azaz egy időpontban több országra nézve tapasztalunk, az egy ország több időpontban történő nyomon követése során is igaznak bizonyul. Ezt igazolja Lindh, Oeberg és Sanchez-Romero (2011) svéd adatokon készült makroszimulációja, mely 1800 és 2000 között negyedszázados lépésekben mutatja az LCD/LCS alakulását és az erőforrás-átcsoportosítás működését. A teljes, kilenc időpontból álló sorozatból hármát emelünk ki a 9. ábrán. Az ábrán, a korábbiakban már bemutatott módon, az aktuális évi életciklus-deficitet, illetve -többletet áthidaló eszközöket mutatjuk be. Az egyes panelek függőleges tengelyén a mindenkori, az adott évben a 30–49 éveseket jellemző munkajövedelemre vetített értékeket tüntetünk fel. Következésképp, az időben növekvő életciklus-deficitet és -többletet nem okozhatja a népesség vagy a gazdaság növekedése. Az ábra nem különbözteti meg a vagyonalapú jövedelmek kormányzati és háztartási formáit.

Az ábrán szereplő három időpont, 1925, 1950 és 1975 az az időszak, amikor az időskori fogyasztás mértéke számottevően megemelkedik, az időskori szegénység jelentősen viszszaeszik. A 7. ábrán azt is láthattuk, hogy ez a folyamat azóta sem állt meg.

A jóléti állam megjelenésével párhuzamosan megnőtt az LCD/LCS. Ez a hatás a két inaktív életszakaszra nézve aszimmetrikus. A fogyasztás és a munkajövedelem távolsága időskorban lényegesen nagyobbra nőtt, mint gyermekkorban. Az idősök vagy kevesebbet dolgoznak (több szabadidejük van), vagy többet fogyasztanak, mint korábban. A jóléti állam megjelenése nem csupán az életpálya finanszírozásának módját változtatta meg, hanem magát az életpályát is.

További megfigyelés, hogy az időskoron belül is megváltozott az életciklus-deficit szerkezete. 1925-ben a 70 éves életkor környékén érte el csúcspontját (az azt megelőző évszázadban még korábban), az ennél magasabb életkorokban pedig gyors ütemben csökkent. Mivel az idősebb idősök körében a munkajövedelem szerepe már csekély, az életkorral csökkenő életciklus-deficit az idősök csoportján belüli jelentős életszínvonal-szóródásra utal. Ezen a vagyonalapú jövedelem szerepének növekedése sem változtatott. Csak a jóléti állam megjelenése emelte az idősebb idősök fogyasztását számottevően.

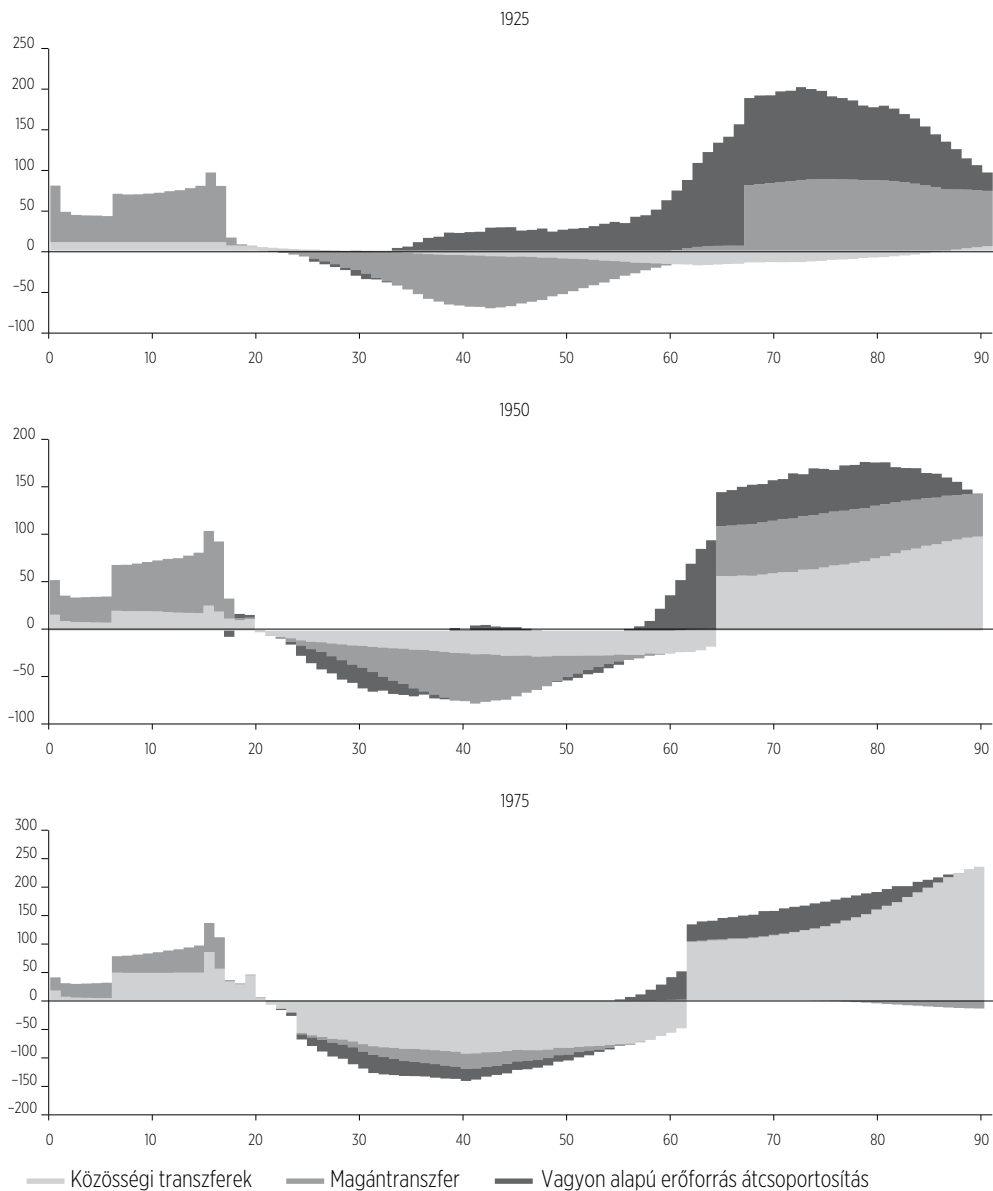
E két megállapításunk konzisztens azzal a más országokban is megfigyelt jelenséggel, hogy a felosztó-kirovó nyugdíjrendszerek beérésével a szegénység előfordulásának korszerkezete megváltozott. Míg hagyományosan az időskor a szegénység szinonimája volt, a szegényház pedig az idősök otthonáé, mára a gyermekszegénység gyakoribbá vált az idősök szegénységénél az európai országokban és az Egyesült Államokban.

A 9. ábra még egy további megfigyelésre ad módot. Az életciklus-deficitet finanszírozó eszközök összetétele jelentősen megváltozott az elmúlt 200 év folyamán. A magántranszferek szerepe csökkent a gyermekkor finanszírozásában, és megszűnt az időskorban. A vagyonalapú jövedelmek súlya gyermekkorban mindig is marginális volt, időskorban viszont 1925 után jelentősen lecsökkent. A kormányzati transzferek, eleinte főként a nyugdíjak, az időszak végén pedig az egészségügyi kiadások miatt kiszorították az alternatív finanszírozási eszközöket. Az 1950-es évektől kezdődően a jóléti állam teljesen átrajzolta a generációk közötti erőforrás-átcsoportosítás térképét.

Összefoglalva, az állam egy, már korábban is létező erőforrás-átcsoportosítási rendszerbe avatkozott be, és azt jelentősen megváltoztatta. Az állam jóléti intervenciója megváltoztatta az életpálya-finanszírozás arányait, párhuzamosan azzal, hogy a korábban összekapcsolt intézményrendszer darabjaira szakadt, és az egyes inaktív életszakaszok finanszírozási arányai megváltoztak. Ez önmagában nem egyenlő azzal, de mindenképpen abba az irányba mutat, hogy az intergenerációs lánc tartós fennmaradásához szükséges feltételek megsérültek.

9. ábra:

Az életciklus-deficit finanszírozásának módja Svédországban, 1925-ben, 1950-ben és 1975-ben, szimulációs eredmények

Megjegyzések: Vízszintes tengely: életkor; függőleges tengely: egy főre eső értékek a 30-49 éves kohorsz átlagos egy főre jutó munkajövedelmének százalékában.

Forrás: Lindh - Oeberg - Sanchez-Romero 2011.

2.1.4. A GYERMEKKOR ÉS AZ IDŐSKOR FINANSZÍROZÁSSA MÁS INTÉZMÉNYI CSATORNÁKON KERESZTÜL TÖRTÉNIK

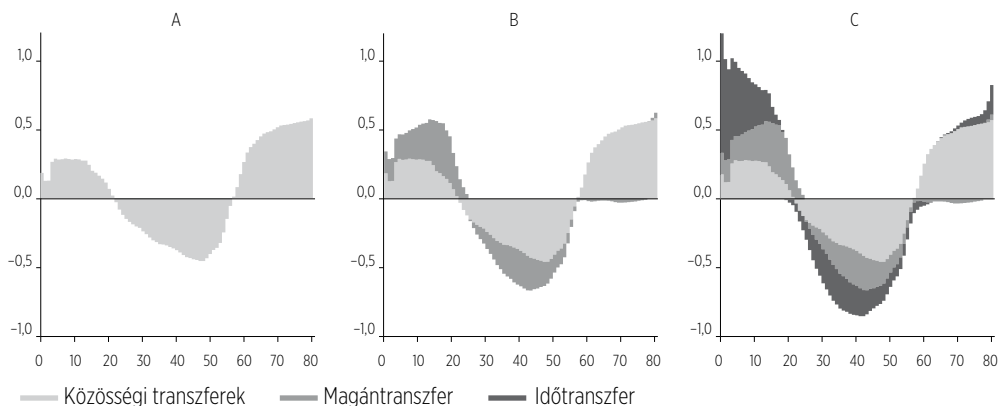
A fogyasztás finanszírozásának intézményi összetétele az életciklus két eltartotti szakaszában – gyermekkorban és időskorban – eltérő. Sarkosan fogalmazva, a gyermekeket a szülei nevelik fel, az idősek pedig a társadalomra támaszkodnak. Más szavakkal, aszimmetria figyelhető meg az életciklus két eltartotti szakaszának, a gyermekkorban és az időskorban a finanszírozásában. Az aktív korúaktól az idősekhez, azaz az úgynevezett visszafelé áramló, korosztályok közötti átcsoportosítást nagyobb mértékben társadalmassítjuk, mint az aktív korosztály tagjaitól a gyermekekhez előre áramló átcsoportosítást. Korosztályok közötti átcsoportosításon a különböző korú személyek között áramló forrásokat értjük, mint amilyen például – a számtalan változat közül – a felosztó-kirovó nyugdíjrendszer, a lakáshitelek, a diákhitel, az állami egészségügyi ellátás, a szülők által gyermekeik számára megvásárolt fogyasztási cikkek vagy a gyermekekről történő gondoskodás. Társadalmassított formának tekintjük, ha az erőforrás-átcsoportosítást a rokonságnál vagy a helyi közösségnél nagyobb intézmények végzik. Leegyszerűsítve ez azt jelenti, hogy társadalmassított formákban a partnerek nem ismerik egymást személyesen, a nem társadalmassított átcsoportosítás esetén viszont igen. A társadalmassított átcsoportosítást végezheti a kormányzat (például az állami gyermekgondozás intézményei, családtámogatási, oktatási, társadalombiztosítási és közegészségügyi programok révén), a háztartásokat szolgáló nonprofit hálózat és profitorientált vállalatok is (utóbbiak például magániskolák, nyugdíjbiztosítási termékek, életbiztosítások és más pénzügyi intézmények révén). Mivel a korosztályok közötti erőforrás-átcsoportosításban vállalati és nonprofit szereplők is részt vesznek, államosítás helyett a társadalmassítás szót használjuk. Tekintve, hogy az erőforrások háztartásokon belüli és háztartások közötti elosztását a nemzeti számlák nem rögzítik, a gyermekekre fordított erőforrások többsége nem látható, szemben az időseknek juttatott forrásokkal, amelyek viszont szinte teljes egészükben megjelennek a nyilvános statisztikákban. Bemutatjuk, hogy a gyermekek felé áramló transzferek kevesebb, mint egyharmada jelenik meg a nemzeti számlákban, további egyharmadot pedig az NTA módszertan tesz láthatóvá a háztartáson belüli és háztartások közötti, harmadlagos újraelosztás megjelenítése révén. A fennmaradó egyharmad csak az NTA-gyakorlat elvégzése után válik láthatóvá. Az időskor finanszírozásában ezek az arányok merőben eltérőek: 90% jelenik meg a statisztikai rendszerben, a két módszertani újítás csupán 10%-ot tesz ehhez hozzá.

A társadalmassítás aszimmetriáját Demény (1986) és a közelmúltban Lee és Donehower (2011), valamint Patxot és szerzőtársai (2012) is igazolták; utóbbiak az előrefelé és a visszafelé áramló közösségi transzferek közötti egyensúlyra vonatkozóan tettek megállapításokat.

Fentiekben megállapítottuk, hogy az életciklus két inaktív időszakában a finanszírozás intézményi összetétele különbözik. Azokat az országokat tekintve, ahol készül nemzeti transzfeszámbla, Tajvan kivételével a kormányzatok többet költöttek az idősekre, mint a háztartások, és utóbbiak mindenütt több pénzt fordítottak a gyermekekre, mint az állam. A nemzeti transzfeszámblák adatai nagymértékben alátámasztották az aszimmetrikus társadalmassítás empirikus hipotézisét.

10. ábra:

A korosztályok közötti erőforrás-átcsoportosítások különböző csatornáinak kumulatív hatása, Magyarország, 2000

Megjegyzések: Vízszintes tengely: életkor; függőleges tengely: egy főre eső értékek a 30–49 éves kohorsz átlagos egy főre jutó munkajövedelmének arányában.

Forrás: Gál – Szabó – Vargha 2015.

A nemzeti időtranszferszámla eredményeit figyelembe véve pontosíthatjuk ezt a megállapítást. A 10. ábrán látható, hogy az időtranszfereket számításba véve hogyan változik meg az életciklus inaktív időszakainak finanszírozása. Az ábra A) részén csupán nettó közösségi transfereket mutatunk be. Nagyjából ebből láthatók a Boldrin és Montes (2005), ill. Miller (2011) megfogalmazása szerinti intergenerációs állam nettó áramlásai. Az ábra B) részében az említett nettó magántranszferekkel bővítettük ki az ábrát.⁹ Végül az ábra C) részében a nettó időtranszferekkel, a nemzeti időtranszferszámla legfontosabb eredményével egészítettük ki a transzfercsomagot. Az ábra világosan mutatja az inaktív időszakokban a transzfercsomagok relatív méretében és összetételében tapasztalt különbségeket.

Eredményeinket a 3. táblázatban mutatjuk be. Az első oszlopba a közösségi transfereket írtuk be. A nemzeti számlákban csak ezek láthatók. A gyermekek transzfercsomagjának több mint egynegyedét (28%-ot) e közösségi transferekből finanszírozzák. Egy másik, a teljes transzfercsomag harmadánál is nagyobb részt (36%-ot) a nemzeti transzferszámlák teszik láthatóvá: ez az a fogyasztás, amit magántranszfernek finanszíroznak. A fennmaradó 36% viszont sem a nemzeti számlákban, sem a nemzeti transzferszámlákban nem látható. A megfelelő arányok az életciklus másik eltartotti szakaszában egészen mások. A standard statisztikai eljárással megfigyelhető rész az idők transzfercsomagjának 91%-át teszi ki. A nemzeti transzferszámlák ehhez gyakorlatilag semmit, a nemzeti időtranszferszámla pedig 9%-ot tesz hozzá. Magyarországon az idők rokonaiktól többnyire függetlenek, és inkább a társadalom támogatására támaszkodnak. A gyermekek viszont forrásaik több mint kétharmadát a családtagoktól, leginkább a szüleiktől kapják.

⁹ A magántranszfernek számítása magában foglalja mind a háztartáson belüli, mind a háztartások közötti erőforrás-áramlásokat. Az utóbbi elhanyagolható, mivel csupán az előbbinek mintegy 4%-át teszi ki.

3. táblázat:

A gyermekekhez és az idősekhez áramló transzfercsomag összetétele (%)

	Közösségi transzferek	Magántranszferek	Időtranszferek
Gyermekek	28,2	35,5	36,3
Idősek	90,8	0,4	8,8

Forrás: Gál – Szabó – Vargha 2015.

A táblázat azt is megmutatja, hogy az időtranszferek nagymértékben átalakítják a képet. Még egy olyan országban is, mint Magyarország, ahol a társadalom – a családtámogatások, a közegészségügyi programok, a közoktatás és egyéb közkiadások révén – jelentős részben járul hozzá a gyermekek jólétéhez, a háztartásgazdaságot is figyelembe véve e tekintetben a család bizonyul a legfontosabb intézménynek. Ezzel szemben az időtranszferek bevonása semleges az idősek esetében, mivel forrásaik többsége társadalmassított csatornákon áramlik keresztül.

2.1.4.1. TÚL SOKBA KERÜLNEK-E AZ IDŐSEK?

Az egy főre eső NTA és NTTA korprofilok összegzése után újra megvizsgálhatjuk, vajon az idősek még mindig több erőforráshoz jutnak-e, mint a gyermekek.

A 4. táblázat adataiból kiderül, hogy a gyermekekhez áramló, egy főre jutó közösségi transzferek a 30–49 éves korosztály átlagos munkajövedelmének egyötödét teszik ki. Ez az arány az idősek esetében 45%. A kettő közti különbség eltűnik, ha a magántranszferek is belépnek a képbe (mindkét eltartott csoport esetében 45%), és teljesen megfordul, ha az időtranszfereket is számításba vesszük. Egy átlagos gyermek lényegesen több transzferet kap, mint egy átlagos idős.

4. táblázat:

A gyermekekhez és az idősekhez áramló transzfercsomag egy főre jutó értéke a 30–49 év közöttiek egy főre eső munkajövedelmének százalékában

	Közösségi transzferek	Közösségi + magántranszferek	Közösségi + magán + időtranszferek
Gyermekek	19,3	44,6	71,1
Idősek	44,7	44,9	49,0

Forrás: Gál – Szabó – Vargha 2015.

Ezt támasztják alá az 5. táblázat összesített számai is, amelyek a relatív kohorsz méret hatását is magukban foglalják. A két inaktív kedvezményezett csoportra fordított közösségi transzferek együttesen akár a nemzeti jövedelem egyötödére is rúghatnak, de az idősek ebből kétszer akkora mértékben részesülnek, mint a gyermekek. A mindhárom transzfertípust magában foglaló teljes csomag a nemzeti jövedelem több mint 40%-át teszi ki, de a gyermekek körülbelül kétharmaddal többet kapnak belőle, mint az idősek (rendre 25,4%-ot és 15,5%-ot).

5. táblázat:

A gyermekek és az idősek felé áramló transzfercsomag összértéke a nettó nemzeti jövedelem százalékában

	Közösségi transzferek	Közösségi + magántranszferek	Közösségi + magán + időtranszferek
Gyermekek	7,1	16,2	25,4
Idősek	14,1	14,1	15,5
Együtt	21,2	30,3	40,8

Forrás: Gál – Szabó – Vargha 2015.

2.1.5. A TÁRSADALOM IDŐSÖDÉSÉNEK HATÁSA NEM UGYANAZ A JÓLÉTI RENDSZERRE, MINT A GAZDASÁGRA

Az erőforrás-átcsoportosítás keresztmetszeti jellemzőinek leírása után az alábbiakban arra a kérdésre keressük a választ, hogy a népesség jövőbeli koreloszlásának változásai hogyan változtatják meg a jelenlegi erőforrás-átcsoportosítási rendszerek fenntarthatóságát. A bemutatott korprofilok és a népesség-előrejelzések felhasználásával indikátorokat kaphatunk nem csak a nyugdíjrendszer és a közkiadási rendszer fenntarthatóságáról, hanem a fogyasztás jelenlegi szintjének fenntarthatóságáról is.

A fenntarthatóság kérdése gyakran merül fel a társadalom idősödése kapcsán. Az aggodalom oka az, hogy a korstruktúra átalakulása, egészen pontosan az idős népesség arányának emelkedése és az aktív korú népesség arányának csökkenése, eddig nem ismert gazdasági és társadalmi következményekhez vezet.

Ha a kérdés megválaszolására csak a demográfiai eltartási hányadost használnánk – vagyis kizárólag a népesség koreloszlásának változásával íránk le a problémát –, akkor torz képet kapnánk a társadalmi idősödés következményeiről. A demográfiai eltartási hányados csak a népesség korszerkezetét vonja be információként az aktív és inaktív korcsoportok elkülönítésére, és rögzített korhatárokat használ. Eszerint eltartottak az idősek (65 éves és idősebb népesség) és a gyermekek (0–19 évesek) együttesen, és dolgozó korú a 20–64 éves népesség, a demográfiai eltartási hányados pedig e generációk létszamaránya. A besorolás azon alapul, hogy potenciálisan ezek a korcsoportok az erőforrás-átcsoportosítási rendszer kedvezményezettjei és fenntartói.

Az általunk kalkulált ún. eltartási hányadosok (*support ratio*) ezzel ellentétben a hozzájárulás és juttatás mértékének plusz információját emelik be, a korszerkezet mellett ugyanis felhasználjuk a járulékok, adók, munkajövedelem és elvégzett háztartási munka, illetve a nyugdíjak, kapott közösségi transferek, fogyasztás és az elfogyasztott háztartási munka fentiekben bemutatott korprofiljait is. Az egyes korévekre jellemző egy főre eső értékekkel súlyozzuk a koréves népességszámokat.

Ez a számítási és előrevetítési technika nem előrejelzést ad, hanem pontosítja a csak a demográfiai változásokból levont következtetéseket. Továbbá felhívja a figyelmet az erőforrás-átcsoportosítási rendszerekben rejlő feszültségekre is. Ebből a szempontból igen hasonló a korosztályi elszámoláshoz, amely a teljes államháztartásra vonatkozóan (a mi szóhasználatunkban közösségi erőforrás-átcsoportosításra) kalkulál egyensúlytalansági mutatókat. Számításainkban kalkulálunk a jövővel, de nem a jövőre vagyunk kíváncsiak, és még csak nem is azt próbáljuk megjósolni. Ehelyett – néhány egyszerű és realisztikus feltevés mellett – pontosítani szeretnénk a kizárólag a népesség-előrejelzésekből, illetve kizárólag az erőforrás-átcsoportosítási rendszer egyes szegmenseinek elemzéséből levont következtetéseket.

A korábbiakban bemutatott erőforrás-átcsoportosítási intézményrendszerek figyelembevételével megkülönböztetjük a nyugdíjrendszerre számolt nyugdíj eltartási hányadost és a közkiadási rendszerre számolt közkiadási eltartási hányadost (*fiscal support ratio*, Miller 2011), amelyek a megfelelő adók és járulékok, illetve rendre a nyugellátások és a közkiadások életkoronkénti egy főre eső értékeivel súlyozzák az életkoronkénti népességszámokat és veszik azok arányát. Továbbá megkülönböztetjük a nemzetgazdaságra számolt gazdasági eltartási hányadost (*economic support ratio*, Cutler et al. 1990, Lee – Mason 2011b, Fürnkranz-Prskawetz – Sambt 2014) és a teljes gazdaságra vonatkozó teljes eltartási hányadost (*total support ratio*) is, amelyek a 4. ábra középső és jobboldali paneljein bemutatott termelési és fogyasztási korprofilok értékeivel súlyozott népességszámok arányait mutatják.

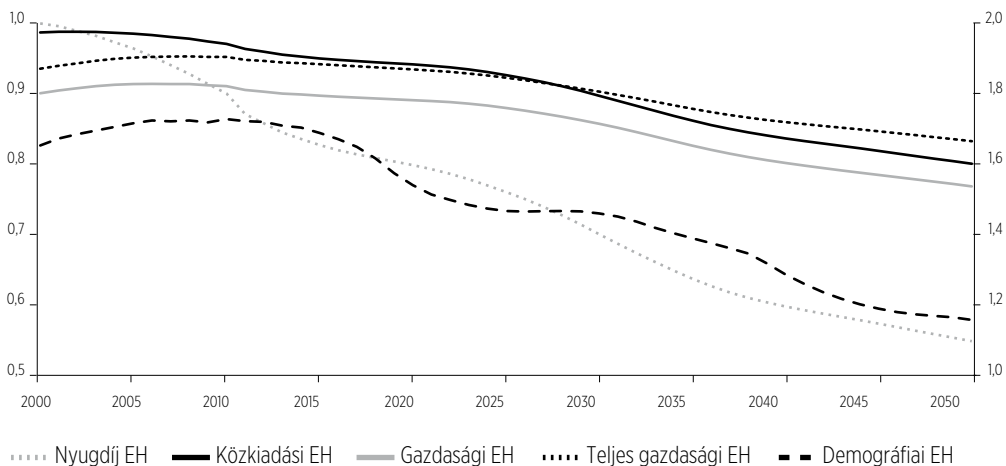
A 11. ábra az öt különböző eltartási hányados előrevetített értékeit mutatja 2000-től 2050-ig. Az előrevetítés során a kiinduló évi erőforrás-átcsoportosítási korprofilokat súlyozzuk az előre jelzett népesség-korszerkezettel, és így bemutatjuk, hogy ugyanaz a demográfiai folyamat miként hat a különböző erőforrás-átcsoportosítási rendszerekben.

A mutatók idősorai csökkenő tendenciát mutatnak: ha az erőforrás-átcsoportosítási rendszer egyes korprofiljai nem változnak, akkor a magyar népesség korszerkezetének megváltozása terhet jelent majd az ábrán feltüntetett erőforrás-átcsoportosítás mind a négy szintjén. A csökkenés mértéke azonban különbözik az egyes eltartási hányadosokat tekintve, vagyis a rendszerek fenntarthatóságával kapcsolatos feszültség más és más.

A legnagyobb csökkenést a nyugdíj eltartási hányados mutatja, mivel a felosztó-kirovó nyugdíjrendszert egyedül a munkát terhelő járulékok finanszírozzák. A 2000-ben egyensúlyban levő nyugdíjrendszernek 2050-es népességarányok mellett 47 százalékos deficittel kellene szembenéznie. Az ábrán látszik, hogy a nyugdíj eltartási hányados a demográfiai eltartási hányadossal majdnem megegyező mértékben csökken, az éves csökkenés üteme előbbi esetében 0,9%.

11. ábra:

Az előrevetített demográfiai eltartási hányados, illetve az előrevetített eltartási hányadosok a nyugdírendszerre, a közkiadási rendszerre, a nemzetgazdaságra és a teljes gazdaságra vonatkozóan, 2000–2050

Megjegyzések: Jobb oldali tengely: demográfiai EH (eltartási hányados) értékei: $20-64 / (0-19 + 65+)$. Bal oldali tengely: Az erőforrás-átcsoportosítási rendszerek 4 különböző szintjére számított eltartási hányadosok (EH). Az átcsoportosítási rendszerek leírását lásd a szövegben.

Forrás: a szerzők számítása az Eurostat népesség-előrejelzésének felhasználásával.

A közkiadási rendszer azonban nem mutat ilyen mértékű fenntarthatatlanságot, a mutató csökkenésének éves üteme csupán 0,4%. Ennek oka az, hogy a közfinanszírozás nem csak a dolgozó korúak adóira támaszkodik, hanem fogyasztást és tőkét terhelő adókra is, márpedig ezek korprofilja egyenletesebb és laposabb (nem csúcsosodik ki annyira az aktív korúaknál), mint a munkát terhelő adóké. Emellett a teljes közkiadási rendszer korszerkezete is kiegyensúlyozottabb, nem koncentrálódik olyan mértékben az idősekre, mint a nyugdírendszer. Ha a 2000-es adó- és közkiadási korprofilok nem változnának, akkor 2050-re 20%-os lenne a hiány.

A nemzetgazdaságban, vagyis a piaci jövedelemelosztást figyelembe véve, a fogyasztással és a munkajövedelemmel súlyozott népességszámok aránya a 2000-ben meglévő 90%-áról 77%-ra csökkenne 2050-re, vagyis a piaci gazdaságnak 13 százalékponttal nagyobb részt kéne vagyoni eredetű jövedelmekkel fedeznie.

A teljes gazdasági eltartási hányados mutatja 2050-re a legkisebb hiányt. Csökkenése az összes eddig említett mutatónál kisebb mértékű (94%-ról 84%-ra), vagyis éves szinten itt a legalacsonyabb a csökkenés üteme, mindössze 0,2%. Ennek egyik oka az, hogy a teljes gazdaságban a legmagasabb az egy gyermekre jutó fogyasztás, és a népesség-előrejelzés szerint a népességben egyre kevesebb gyermek lesz, vagyis összes fogyasztásuk is csökkenni fog. A másik ok az, hogy a teljes gazdaság lényegesen több időskori munkával számolhat, mint a nemzetgazdaság. A háztartási munka korprofilja, mint azt a 4. ábrán bemutattuk, kiegyensúlyozottabb, mint a munkaerőpiacon végzett munkáé. A kisebb részt mutató teljes

gazdasági rendszer fenntartása tehát lényegesen kisebb alkalmazkodást igényel, mint az összes többi jövedelemelosztási intézményrendszeré. A háztartásgazdaság, és az annak bevonásával kiszámolt indikátor az életkor szerint idős emberek produktivitási potenciálját is mutatja, elsősorban a fiatalabb nyugdíjasokét.

Az előrevetítések alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a jóléti és közkiadási rendszerek, kiváltképp a nyugdíjrendszer feltételeit valószínűleg szigorítani kell majd. A munkajövedelem korprofilnak a jövőben változnia kell ahhoz, hogy a fogyasztás 2000-es mintája finanszírozható legyen. Ha azonban a háztartási termelést is figyelembe vesszük, akkor az idősödési folyamat nem tűnik annyira drámainak az elkövetkező 35 évben. Eredményeink összhangban vannak Lee, Mason et al. (2014) következtetéseivel, akik a különböző korprofilok közötti kölcsönhatásokat is bevonják elemzésükbe, és kimutatják, hogy az elszegényedés elkerüléséhez jelentősen kisebb termékenységre van szükség, mint a nyugdíjrendszer vagy a teljes közkiadási rendszer egyensúlyban tartásához.

2.2. ERŐFORRÁS-ÁTCSOPORTOSÍTÁS AZ ÉLETPÁLYÁN

Az NTA-módszertan új fejlesztés, az NTA-adatbázisokat világszerte most töltik fel. Az első nemzetközi összehasonlító tanulmányok csak a legutóbbi években jelentek meg, idősorokból pedig egyelőre csak egy-két országra vonatkozó adatok állnak rendelkezésre. Épp ezért az egy-egy évjárat életpályáján, az életpálya egyes szakaszai között más, együtt élő korosztályok bevonásával zajló erőforrás-átcsoportosításról lényegesen kevesebb ismeretünk van. Ráadásul az életpálya-számításokat visszatekintve is és előre tekintve is gyakorta ki kell egészíteni feltevésekkel. Emiatt az életpálya-számítások jelenleg inkább a pontosabb kérdésfelvetés, mint a válaszadás fázisában vannak.

Az életpálya-számítások eredményei megmutatják, hogy egyes intézményi változásoknak vagy kívülről érkezett sokkoknak mely évjáratok voltak a nyertesei és a vesztesei, azaz mely évjáratok voltak szerencsések vagy balszerencsések, illetve mely évjáratok vállaltak áldozatokat, és melyek jártak jól.

Nyerteseket és veszteseket látunk, ha az életpálya-hozzájárulások és az életpálya-kifizetések egymáshoz viszonyított nagysága eltér az egyes generációk esetében. A hozzájárulásokat és kifizetéseket többféleképpen is lehet értelmezni. Az adatok könnyű hozzáférhetősége miatt a leggyakoribb életpálya-számítások a nyugdíjrendszerre korlátozódnak. A nyugdíjrendszerben hozzájárulásnak a járulékot szokták tekinteni, kifizetésnek pedig a nyugdíjat. Az ezzel kapcsolatos eredményeket szemlézi Gál (2003), de efféle számítás magyar adatokon is készült (Gál – Tarcali 2003). A teljes jóléti rendszerben a hozzájárulás az összes adó és járulék, a kifizetés pedig minden készpénzes és természetbeni juttatás és közjóság. E körre kiszámolt eredményeket ismertetünk a 2.2.1. szakaszban. A teljes gazdaságra, ahol a hozzájárulás a munkajövedelem, ennek viszonzása pedig a fogyasztás, még nem publikáltak számításokat. A 2.2.2. szakaszban egy erre vonatkozó hipotézist fogalmazunk meg.

2.2.1. AZ ÁLLAMI INTERVENCIÓNAK VANNAK VESZTESEI ÉS NYERTESEI

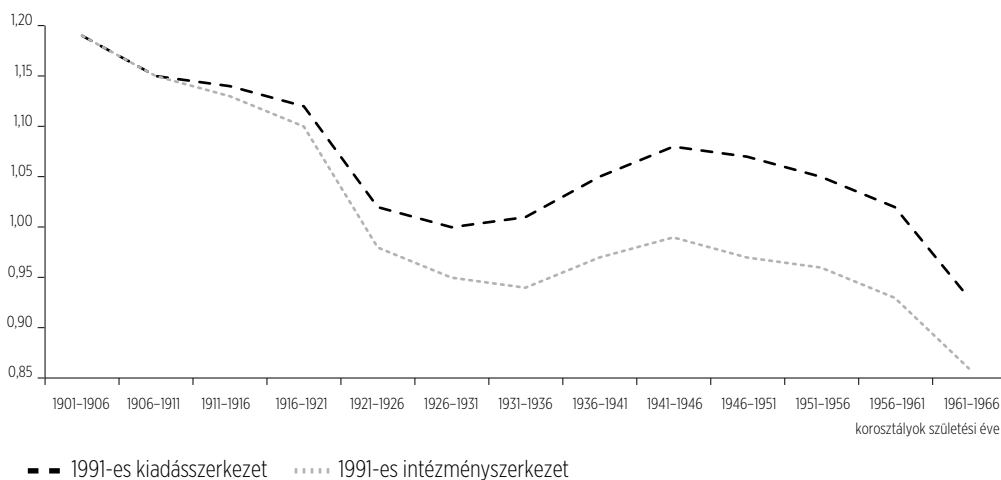
A 2.1.3. szakaszban bemutattuk, miként alakítja át a korosztályok közötti erőforrás-elosztást az állami beavatkozás. Ez különbözőképp érinti azokat a korosztályokat, amelyek épp ebben az időszakban élnek, méghozzá annak függvényében, hogy az intervenció egyes fázisaiban épp hány évesek.

Hills (1995) közöl számításokat az Egyesült Királyságra. Az elemzés az oktatási, az egészségügyi és a társadalombiztosítási kiadásokra terjed ki, tehát gyakorlatilag lefedi az egész közösségi intergenerációs transzfer-szektor. Az eredmények tartalmazzák a múltban beszedett adókat és kifizetett juttatásokat, valamint az 1991-es adó- és juttatás-profil 2041-ig előrevetítve. A több változatban elkészített és különböző szemszögekből ismertetett számsorok közül kettőt mutatunk be a 12. ábrán.

Az első az alapváltozat: az 1991-es adófizetési és juttatási korprofilok kivetítése. A szerző egy ponton tér el az 1991-ben aktuális intézményi szerkezettől: a társadalombiztosítási nyugdíjak nem az aktuális szabályok szerinti fogyasztói árindexszel nőnek, hanem a nominálbérekkel. A tanulmányban alternatív számításként szerepel az 1991-es szabályegyüttes fennmaradása is; az így adódó eredményeket is ismertetjük a 12. ábrán, méghozzá pontozott vonallal jelölve.

12. ábra:

Juttatás/adó hányados az Egyesült Királyság közösségi intergenerációs transzferáramlási rendszerében

Megjegyzések: Juttatás/adó hányados: az életpálya-juttatások és az életpálya-adók jelenértékeinek hányadosa. Közösségi intergenerációs transzferáramlási rendszer: állami oktatási, egészségügyi és társadalombiztosítási kiadások. 1991-es kiadásszerkezet: az 1991-es nettó adóprofilok alapján, de a társadalombiztosítás a jövedelemmel növekszik; 1991-es intézményszerkezet: az 1991-es nettó adóprofilok alapján, a társadalombiztosítás az árakkal növekszik.

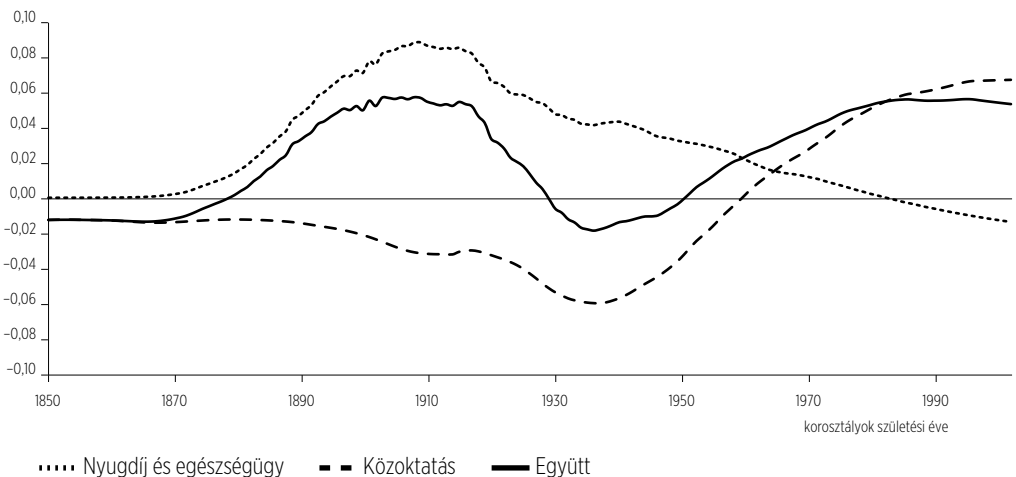
Forrás: Hills 1995 3.8. táblázatának 2. és 3. oszlopa alapján.

Az alapesetben gyakorlatilag minden korosztály visszakapja, amit befizetett, az első 20 évfolyam pedig 15–25%-kal többet kap vissza, mint amennyit betett. A nyereségek csökkenő tendenciát mutatnak, bár a gazdasági világválság után született 15 évfolyam átmenetileg ismét növekvő hozamokat realizálhat. A kép lényegesen módosul, ha az 1991-ben aktuális intézményrendszerből indulunk ki. A legidősebbek nyereségei nem változnak érdemben, az 1920 után születettek számára azonban a rendszer már veszteséges. A veszteségek nem valamilyen alternatív befektetéshez képest értendőek, hanem a befizetésekhez képest. (Hills nem belső megtérülési rátákat számol, melyeket a teljes intergenerációs erőforrás-átcsoportosítási rendszerben nem lehet értelmezni, mert a befizetés számsor nem mindig azonos előjelű.)

Bommier et al. (2010) az Egyesült Államokra vonatkozóan közöl becsléseket a születési kohorszok szerinti nyereségekről és veszteségekről. Az egyes közkiadási programok kohorszokkénti átlagos nettó életpálya-nyereségét, illetve életpálya-veszteségét az életpálya-keresetek százalékában adják meg (lásd a 13. ábrát). Az egyes programok dinamikája szembeötlően eltérő. A felosztó-kirovó nyugdíjrendszer az eleinte belépőknek kedvez leginkább, azoknak tehát, akik elsőként, rövid járulékfizetési karrier után kapnak ellátást, és különösen azoknak, akik az első nyugdíjba vonuló korosztályok alacsony nyugdíját finanszírozták, de ezzel hosszú járulékfizetői történetet gyűjtöttek össze és magas nyugdíjat kaptak. Az oktatás ezzel szemben olyan program, amelyet az aktív korúak fizetnek, de a náluk fiatalabbak részesülnek belőle. Így az oktatás, különösen a drága felsőoktatás eleinte költséget jelent olyanok számára, akik maguk még nem részesültek belőle, de kifizették a fiatalabbak továbbtanulását. E kezdeti költségek után azonban a később jövő kohorszok már mind nyertesei a közoktatásnak.

13. ábra:

A várható nettó életpálya-nyereségek születéskor vett jelenértéke az életpálya-keresetek százalékában közkiadási programként az egyes kohorszokban, Egyesült Államok, 1850–2000

Forrás: Bommier et al. 2010: 13. alapján.

E tényezők együttes hatása, hogy az 1930-as évek második felében és az 1940-es években született kohorszok nettó vesztesei az állam növekvő intenzitású részvételének az életpálya-finanszírozási rendszerben. A legnagyobb összeget, életpálya-keresetük 2%-át az 1942-es születésűek veszítik el.

2.2.2. A JÓLÉTI ÁLLAM KISZORÍTÁSI HATÁSA ÉLETPÁLYA-METSZETBEN: EGY HIPOTÉZIS

Az állami intervenció egyes korosztályoknak veszteséggel, másoknak nyereséggel járt (lásd a 2.2.1. szakaszt). A 2.1.3. szakaszban svéd adatokon bemutattuk, hogy a jóléti állam intervenciója az életpálya-finanszírozás területén kiszorítja az alternatív intézményeket. Ez az eredmény keresztmetszeti pillanatfelvételek összehasonlítása révén született. Gál és szerzőtársai (kézirat) ugyanezt az adatbázist életpálya-metszetben is elemzik és megvizsgálják, hogy az állami intervenció kiszorítási hatása teremtett-e veszteseket és nyerteseket. A svéd adatbázis előnye, hogy – szemben a fenti angol és amerikai idősorokkal – nemcsak közösségi, hanem magántranszfereket is tartalmaz. Minden további nélkül elképzelhető volna, hogy az állami transzferegyenleg nyertesei egyben vesztesek a magántranszferek területén, illetve fordítva. Más szavakkal, az állam az egyes életpályákra nézve is kiszorítási hatást gyakorolhat, és az odaadott állami transzfertöbblet fejében elvesz magántranszfereket. A vizsgálat első eredményei azt mutatják, hogy a közösségi transzferek területén a svéd folyamat erősen hasonlít az amerikaiakra. Vannak vesztesek és vannak nyertesek; a veszteségek és a nyereségek a folyamat nagyjából azonos szakaszában keletkeznek. A kutatók azt is megállapítják, hogy az állami transzferek legfeljebb akkor szorítanak ki a magántranszfereket, ha a gyermekkori és később a felnőttkori túlélési valószínűségek nem változnának. Mivel azonban az állami intervenció időben egybeesik a várható élettartamok növekedésével, a magántranszfer-egyenlegek épp az egyébként is kedvezményezett korosztályok számára a legkedvezőbbek. A magántranszferek figyelembe vétele tehát inkább felerősíti, mintsem csökkenti a veszteségeket, illetve nyereségeket. Ismét megjegyezzük, hogy ezek egyelőre egy folyamatban lévő kutatás még nem publikált eredményei, melyek helyet kaphatnak egy kutatási jelentésben, de nem számítanak megalapozott kijelentéseknek.

2.2.3. VESZTESEK ÉS NYERTESEK GYERMEKSZÁM SZERINT: EGY HIPOTÉZIS

A fejezet végén megfogalmazunk egy további kutatási hipotézist. Ehhez először is felidézzük a 2.1.4. szakaszban bemutatott aszimmetriát: a magyar társadalom a gyermekkort másként finanszírozza, mint az időskort. E megfigyelés egyik aspektusát a 2.1.4.1. szakaszban vizsgáltuk közelebbről, amikor beláttuk, hogy egy gyermekre a magyar társadalom többet áldoz, mint egy idősrre. Ehelyütt egy másik szempontot emelünk ki: a gyermekeknek átadott transzferek több mint 70%-a nem jelenik meg a kormányzati statisztikában, mivel magántranszfer vagy időtranszfer; az időseknek átadott transzferek esetében ez az arány a 10%-ot sem éri el (lásd a 3. táblázatot).

A második kiinduló megállapításunk az, hogy a felosztó-kirovó nyugdíjrendszerek, amelyek az időskori kapott transzferek nagy részét kiteszik, többnyire a járulékfizetéshez, tehát az időseknek átadott transzferek mennyiségéhez kötik a későbbi nyugdíjukat. A magyar nyugdíjformula is ehhez a képlethez közelít. Az 1. ábra jelöléseivel: az egyén szintjén BIG_t , vagyis a t időpontbeli visszafelé áramló transzferek összege a $t-1$ időpontbeli visszafelé áramló transzferek nagyságától, BIG_{t-1} -től függ.

Harmadik premisszánk pedig az, hogy a nyugdíj-megállapítási szabályoktól függetlenül, a kifizethető nyugdíjak összege nem az időseknek, hanem a gyermekeknek korábban adott transzferektől függ. Ha a mai idősek nem vállaltak elég gyermeket, és nem áldoztak eleget iskoláztatásukra, akkor nem lesz forrása a nyugdíjuknak, akárhogy is nézzen ki a nyugdíj-formula. Jelölésekkel: BIG_t , vagyis a t időpontbeli visszafelé áramló transzferek nagysága a $t-1$ időpontbeli előrefelé áramló transzferek (FIG_{t-1}) nagyságának függvénye.

E három megállapításból következik egy állítás. FIG_{t-1} előállítására nagyrészt a háztartások, méghozzá a gyermekes háztartások feladata, BIG_t szétosztása azonban nem tükrözi ezt. Az erőforrások újraelosztása zajlik gyermekszám szerint az egy generációhoz tartozó háztartások között.

Ez az egyelőre még csak hipotézisként megfogalmazott állítás konzisztens Lee és Miller (1990) megfigyelésével, akik kimutatják, hogy a gyermek negatív externália a fejletlen, de pozitív externália a fejlett országokban.

Az ő eredményeikre építve Wolff és szerzőtársai (2011) olyan összehasonlítást végeznek, amelyben a jövőbeli adók és transzferek nettó jelenértékét külön számolják ki a gyermektelen párokra, valamint azokra a párokra, akik gyermeket vállalnak. Az utóbbi mellé kiszámolják a született gyermekek nettó transzfer jelenértékeit is. Azt találják, hogy a gyermektelen párok által befizetett nettó adó jelenértéke magasabb, mint a gyermekeseké, de ezt kompenzálja az, hogy a gyermekesek gyermekei is nettó adófizetővé válnak, míg a gyermektelenek nem kapnak ilyen utánpótlást. Goldstein és Sánchez-Romero (2010) ugyancsak nettó jelenértékeket számolnak közkiadási programonként három fejlett országra, Svédországra, Spanyolországra és az Egyesült Államokra. Az egészségügyi, oktatási és nyugdíj-kiadásokat veszik figyelembe. Az általuk kapott eredmények ugyancsak gyermeknevelésen keletkező pozitív externális hatásokat mutatnak ki.

Mindhárom tanulmány azt találja, hogy a gyermeknevelés pozitív externáliákat teremt. Még akkor is, ha a gyermektelenek magasabb nettó adókat fizetnek, a gyermekektől a jövőben várható adók kompenzálják ezt a hátrányt.

ÖSSZEFOGLALÁS

A jóléti intézményekről szóló szakirodalom jellemzően normatív, esetenként hatékonysági érveket sorol a szegénység enyhítése, illetve a jövedelem kiegyenlítése mellett. Az optimális intézmények tervezését a szegénységi kockázatok felsorolásával kezdi, és ezek lehetséges kezelését kezdeményezi kockázatfajtáról kockázatfajtára. A szakértők gyakran megállapítják, hogy a jóléti programok „rosszul célzottak”, amennyiben nem hatékonyan csökkentik a szegénységet és egyenlítik ki a jövedelmeket. Ebből gyakran azt a következtetést vonják le, hogy jobban kellene célozni őket, pedig lehetséges, hogy egyszerűen a jóléti közkiadások nem írhatóak le jól e terminusokban.

A fenti tanulmányban a jóléti rendszert demográfiai szemszögből vizsgáltuk, és egy olyan intézményrendszernek tekintettük, mely keresztmetszetben tekintve az aktív korúaktól a gyermekekhez és az idősekhez, életpálya-metszetben nézve pedig az aktív életszakaszból az inaktív életszakaszokba csoportosít át erőforrásokat. Erre az átcsoportosításra azért van szükség, mert a termelés és a fogyasztás életpályája nem esik egybe. Az inaktív korúak is fogyasztanak, termelni viszont csak az aktív korúak termelnek. A fogyasztás és a munkajövedelem közötti különbséget a szakirodalom életciklus-deficitnek nevezi. Az életciklus-deficitet minden társadalom generációk közötti erőforrás-átcsoportosítással finanszírozza, az alkalmazott intézményi eszköztár azonban roppant változatos. Ezek egyike a jóléti rendszer; az állam azonban távolról sem az egyetlen szereplő.

A demográfiai megközelítés szerint tehát a jóléti rendszer legjellemzőbb vonása nem az, hogy a gazdagok támogatják a szegényeket, hanem az, hogy az aktív korúak felnevelik a gyermekeket és eltartják az időseket. Történelmi előképe nem a szegényház, hanem a nagycsalád/rokonság. Egységes intézményrendszer, melynek ellentétes irányba – az aktív korúaktól a gyermekek, illetve az aktív korúaktól az idősek felé – mutató elemei nem függetlenek egymástól. A jelenben az időseknek adható erőforrások összege függ a múltbeli gyermekeknek, vagyis a mai aktív korúaknak adott erőforrások összegétől; a mai gyermekeknek adott erőforrásokon múlik tehát a jövő időseinek fogyasztása. Az erőforrás-áramlás többcsatornás: az államon kívül részt vesznek benne piaci intézmények és a családok.

Történelmileg tekintve az állam éppenséggel újkeletű szereplő. Beavatkozását nem a demográfiai, hanem a szegénységnyhító-jövedelemkiegyenlítő fogalomrendszer alapján tervezték meg. Így a jóléti rendszer kialakítása során nem voltak tekintettel az egyes elemek kapcsolatára. Csak egy példa: miközben a felosztó-kirovó nyugdíjrendszerekben kifizethető nyugdíjak a múltbéli emberi tőke beruházásokról, azaz a gyermekeknek átadott erőforrásoktól függenek, a nyugdíj-megállapítási szabályok nem ezt, hanem az időseknek átadott erőforrásokat veszik alapul. A szegénységnyhító-jövedelemkiegyenlítő megközelítés további káros következménye, hogy a jóléti rendszert nem védik intergenerációs természetű alkotmányos szabályok vagy más intézményi korlátok, következésképp a rendszer mindenütt jelentős politikai kockázattal működik, és ki van téve az épp aktuálisan nyomásgyakorló életszakaszban lévők döntési szempontjainak. Végezetül a jóléti rendszer szegénységnyhító-jövedelemkiegyenlítő dizájnja figyelmen kívül hagyja azokat a szolgáltatókat, jelesen a családokat/háztartásokat, melyek a demográfiai szemléletű elemzési keret magától értetődő elemei. Mivel az állami intervenció az életpálya mentén jelentős aszimmetriát mutat – az idősek ellátását könnyebb a rokonságnál nagyobb közösségekre bízni, mint a gyermeknevelést –, a manapság általában alkalmazott statisztikai apparátus torzított képet ad az életpálya-finanszírozásról.

HIVATKOZÁSOK

- Barr, Nicholas (2012): *Economics of the welfare state*. 5th edition. Oxford University Press, Oxford.
- Boldrin, Michele – Montes, Ana (2005): The intergenerational state: Education and pensions. *Review of Economic Studies*, 72, 651–664.
- Bommier, Antoine – Lee, Ronald – Miller, Tim – Zuber, Stéphane (2010): Who wins and who loses? Public transfer accounts for US generations born 1850 to 2090. *Population and Development Review*, 36, 1–26.
- Cutler, David M. – Poterba, James M. – Sheiner, Louise – Summers, Lawrence H. (1990): *An aging society: Opportunity or challenge?* Brookings Papers on Economic Activity, 1.
- Demény, Pál (1986): Pronatalist policies in low-fertility countries: Patterns, performance, and prospects. In Kingsley, Davis – Bernstam, Mikhail S. – Ricardo-Campbell, Rita (eds.): *Below-replacement fertility in industrial societies: Causes, consequences, policies*. Cambridge University Press, Cambridge MA, 335–358.
- Donehower, Gretchen (2011): *Incorporating gender and time use into NTA: National Time Transfer Accounts methodology*. University of California, Berkeley, Dept. of Demography. Kézirat.
- European Communities (2003): *Household production and consumption: Proposal for a methodology of household satellite accounts*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Hammer, Bernhard – Prskawetz, Alexia – Freund, Inga (2015): Production activities and economic dependency by age and gender in Europe: A cross-country comparison. *Journal of the Economics of Ageing*, 5, 86–97.
- Hills, John (1995): The welfare state and redistribution between generations. In Falkingham, Jane – Hills, John (eds.): *The dynamic of welfare. The welfare state and the life cycle*. Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead, 32–61.
- Folbre, Nancy (2008): *Valuing children: Rethinking the economics of the family*. Harvard University Press, Cambridge MA – London UK.
- Fürnkranz-Prskawetz, Alexia – Sambt, Joze (2014): Economic Support Ratios and the Demographic Dividend in Europe. *Demographic Research*, 30, 963–1010.
- Gál Róbert Iván (szerk.) (2003): *Apák és fiúk és unokák*. Osiris, Budapest.

- Gál, Róbert Iván – Gergely, Vera – Medgyesi, Márton (2011): NTA in Hungary: Contribution asset and returns in a pay-as-you-go pension scheme. In Lee, Ronald D. – Mason, Andrew (eds.): *Population Aging and the Generational Economy: A Global Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham UK – Northampton MA, 542–553.
- Gál, Róbert Iván – Szabó, Endre – Vargha, Lili (2015): The age-profile of invisible transfers: The true size of asymmetry in inter-age reallocations. *Journal of the Economics of Ageing*, 5, 98–104.
- Gál, Róbert Iván – Tarcali, Géza (2003): Pension reform and intergenerational redistribution in Hungary. *Keizai Kenkyu* (The Economic Review, Tokyo), 54, 237–247.
- Gershuny, Jonathan (2011): *Time-use surveys and the measurement of national well-being*. Office for National Statistics, Swansea, UK.
- Goldstein, Joshua – Sánchez-Romero, Miguel (2010): *Fiscal externalities to childbearing in aging populations*. Rostock. Kézirat.
- Kluge, Fanny A. (2014): The economic lifecycle by gender – Results combining monetary and time use estimates. *Comparative Population Studies*, 39(4), 707–726.
- Lai, Nicole Mun Sim – Tung, An-Chi (2015): Who supports the elderly? The changing economic lifecycle reallocation in Taiwan, 1985 and 2005. *The Journal of the Economics of Ageing*, 5, 63–68.
- Lee, Ronald D. (1994a): The formal demography of population aging, transfers, and the economic life cycle. In Martin, Linda G. – Preston, Samuel H. (eds.): *The demography of aging*. National Academy Press, Washington DC, 8–49.
- Lee, Ronald D. (1994b): Population age structure, intergenerational transfers, and wealth: a new approach, with applications to the US. *Journal of Human Resources*, Special Issue, Gertler, Paul (ed.): *The Family and Intergenerational Relations*, 29(4), 1027–1063.
- Lee, Ronald D. (2000): Intergenerational transfers and the economic life cycle: A cross-cultural perspective. In Mason, Andrew – Tapinos, Georges (eds.) (2000): *Sharing the wealth*. Oxford University Press, Oxford, 1–56.
- Lee, Ronald D. – Donehower, Gretchen (2011): Private transfers in comparative perspective. In Lee, Ronald D. – Mason, Andrew (eds.): *Population Aging and the Generational Economy: A Global Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham UK – Northampton MA, 185–208.
- Lee, Ronald D. – Mason, Andrew (eds.) (2011a): *Population Aging and the Generational Economy: A Global Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham UK – Northampton MA.
- Lee, Ronald D. – Mason, Andrew (2011b): Lifecycles, support systems, and generational flows: patterns and change. In Lee, Ronald D. – Mason, Andrew (eds.): *Population Aging and the Generational Economy: A Global Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham UK – Northampton MA, 79–106.
- Lee, Ronald D. – Mason, Andrew – members of the NTA Network (2014): Is low fertility really a problem? Population aging, dependency, and consumption. *Science*, 346/6206, 229–234.
- Lee, Ronald D. – Miller, Tim (1990): Population policy and externalities to childbearing. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 510, 17–32.
- Lindh, Thomas – Oeberg, Gustav – Sánchez-Romero, Miguel (2011): *Backcasting National Transfer Accounts in Sweden from 1800 to 2000*. Kézirat.
- Mason, Andrew – Lee, Ronald D. – Donehower, Gretchen – Lee, Sang-Hyop – Miller, Tim – Tung, An-Chi – Chawla, Amenhotep (2009): *National Transfer Accounts manual*. NTA Working Papers, 2009/08.

- Mason, Andrew – Lee, Ronald D. (2011): Introducing age into national accounts. In Lee, Ronald D. – Mason, Andrew (eds.): *Population Aging and the Generational Economy: A Global Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham UK – Northampton MA, 55–78.
- Miller, Tim (2011): The rise of the intergenerational state: aging and development. In Lee, Ronald D. – Mason, Andrew (eds.): *Population Aging and the Generational Economy: A Global Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham UK – Northampton MA, 161–184.
- Patxot, C. – Renteria, E. – Sánchez-Romero, M. – Souto, G. (2012): Measuring the balance of government intervention on forward and backward family transfers using NTA estimates: The modified Lee Arrows. *International Tax and Public Finance*, 19(3), 442–461.
- Phananiramai, Mathana (2011): Incorporating time into the National Transfer Accounts: the case of Thailand. In Lee, Ronald D. – Mason, Andrew (eds.): *Population Aging and the Generational Economy: A Global Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham UK – Northampton MA, 528–541.
- Rangel, Antonio (2000): *Forward and backward intergenerational goods: a theory of intergenerational exchange*. NBER Working Paper, 7518.
- Rangel, Antonio (2003): Forward and backward intergenerational goods: a theory of intergenerational exchange. *American Economic Review*, 93, 813–834.
- Sik Endre – Szép Katalin (szerk.) (2003): *A háztartási termelés értéke a mai Magyarországon*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Stiglitz, Joseph E. – Rosengard, Jay K. (2015): *Economics of the public sector (4th edition)*. W. W. Norton, New York NY – London UK.
- United Nations (2013): *National Transfer Accounts Manual: Measuring and analysing the generational economy*. United Nations, New York NY.
- Vargha, Lili – Gál, Róbert Iván – Crosby-Nagy, Michelle (2015): *Household production and consumption over the lifecycle: National Time Transfer Accounts in 14 European countries*. AGENTA Working Papers, 2015/4.
- Wolf, Douglas – Lee, Ronald D. – Miller, Timothy – Donehower, Gretchen – Genest, Alexandre (2011): Fiscal externalities of becoming a parent. *Population and Development Review*, 37(2), 241–266.
- Zannella, Marina (2015): Reallocation of resources between generations and genders in the market and non-market economy: The case of Italy. *Journal of the Economics of Ageing*, 5, 33–44.

1. MELLÉKLET: NTA KORPROFILOK: MÓDSZERTANI LEÍRÁS

M1. AZ ÉLETCIKLUS-DEFICIT/TÖBBLET KORPROFILJA

Mint a probléma-felvetés során már jeleztük, az NTA-módszertan kifejlesztésének fő motivációja az életciklus-deficit megragadása, amely a termelés és fogyasztás különbségéből adódik. A gyermekek és az idősek többet fogyasztanak, mint amennyit megtermelnek, az aktív korúak pedig többet termelnek, mint amennyit elfogyasztanak. A különbséget az életciklus-deficit (az inaktív életszakaszokban), illetve életciklus-többlet (az aktív életszakaszban). Ahhoz, hogy különböző generációkra jellemzően ki tudjuk ezt fejezni, a nemzeti számlák megfelelő tételeiből korprofilokat állítunk elő, vagyis megbecsüljük a születési évjáratokra jellemző egy főre jutó átlagos értékeket. Első lépésben a munkajövedelem (YL), a fogyasztás (C) és az életciklus-deficit/többlet (LCD/LCS) korprofil előállítására van szükségünk, amelyek a teljes NTA rendszer alapját képezik. A becslések módszertanát részletesen tárgyalja az ENSZ által kiadott módszertani kötet (United Nations 2013). A magyar korprofilok számításaihoz mi is ezt a kiadványt követtük. A következőkben ezeknek a korprofiloknak a becslési eljárását mutatjuk be magyar adatokon. Az általános módszertan mellett tehát a magyar relevancia kapott hangsúlyt. Először a nemzeti számlák folyószámla-egyenlegének megfelelő makrotételeire térünk ki, majd ismertetjük az egy főre jutó értékek kiszámolásához használt adatokat és módszereket.

M1.1. A MUNKAJÖVEDELEM ÉS FOGYASZTÁS TÉTELEI A NEMZETI SZÁMLÁKBAN (MAKROTÉTELEK)

Az M1 táblázatban mutatjuk be a munkajövedelem és a fogyasztás makrotételeit. A számok a 2000-es nemzeti számlákból származnak.¹⁰ Egyes tételek közvetlenül megtalálhatóak a számlákban, másokat az ott szereplő tételekből kellett megbecsülni. A becslés módszereit később a szövegben ismertetjük.

¹⁰ A nemzeti számlák adatai az Eurostat honlapjáról származnak. Kiegészítő információkat kaptunk a KSH Nemzeti Számlák Főosztályától.

M1 táblázat:*A munkajövedelem és a fogyasztás makrotételei, 2000 (milliárd Ft)*

fogyasztás:	7 881
ebből:	
közösségi fogyasztás:	2 813
ebből:	
oktatás:	525
egészségügy:	634
egyéb:	1 653
egyéni fogyasztás:	5 069
ebből:	
oktatás:	73
egészségügy:	227
lakás:	816
tartós javak:	615
egyéb:	3 338
munkajövedelem:	7 097
ebből:	
keresetek és juttatások:	6 035
vegyes jövedelem munka része:	1 062

Forrás: Eurostat. A becslési módszereket lásd a szövegben.

2000-ben az NTA-rendszer definíciói szerinti a fogyasztás közel 7881 md Ft-ot tett ki, a GDP 60%-át. Az összes fogyasztásból 2812 md Ft volt a közösségi fogyasztás és körülbelül 5000 md Ft a magánfogyasztás. A munkajövedelmek – az itt használt definíciók szerint – a GDP 54%-át tették ki, mintegy 7100 md Ft-ot. A nettó makrotételt tekintve a fogyasztás és a munkajövedelem közötti különbség majdnem 1000 md Ft, vagyis a fogyasztás közel 10%-a deficit, amit a korosztályok közötti erőforrás-átcsoportosítási rendszernek kellett finanszírozni.

A közösségi fogyasztás 41%-át tették ki az erőteljes generációs korprofillal jellemezhető természetben nyújtott programok, az oktatás és az egészségügy. Az egyéb karakteres generációs korprofilú programok – mint a nyugdíj vagy a családtámogatások – az NTA-definíció szerint transzferek, ezért nem tüntettük fel őket külön az *M1 táblázatban*. Az oktatási és az egészségügyi kiadások a magánfogyasztásnak csak kevesebb mint 6%-át adják.

M1.2. MUNKAJÖVEDELEM KORPROFIL

Az NTA-definíció szerint munkajövedelemnek minősül minden, munkaviszonnyal kapcsolatban kapott bér, kereset, egyéb, a foglalkoztatáshoz kötődő pénzbenei és nem pénzbenei juttatás, költségtérítés, valamint az összes, ezekre rakódó járulék és adó. Annak tekinthető tehát a munkával kapcsolatos összes nettó, azaz kézhez kapott juttatás, kereset, költségtérítés, valamint a jogi értelemben a munkavállalót terhelő járulékok és adók (személyi jövedelemadó, munkavállalói járulék, munkavállalók társadalombiztosítási járuléka), ideértve a munkaadókat terhelő adókat is (a társadalombiztosítás, nyugdíj- és egészségbiztosítás,

valamint a munkaerő-piaci biztosítás összes járuléka). Az NTA-rendszer ugyanis a teljes munkaköltséggel számol, azaz figyelembe veszi a keresetekre rakódó összes adót és járulékot. Munkajövedelemnek kell tekinteni az informális munkaviszonyban szerzett jövedelmeket is, csakúgy, mint a vegyes jövedelemnek a munkára eső részét.

A formális, bruttó munkajövedelem korprofilját a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) által rendelkezésünkre bocsátott, anonimizált személyi jövedelemadó (szja) bevallási mintákból állítottuk elő. A vegyes jövedelem korprofilját pedig – részletes adatforrás hiányában – megegyezőnek tekintettük a bruttó munkajövedelem korprofiljával.

Az informális munkaviszonyból szerzett jövedelmekről nem áll rendelkezésünkre sem makroadat, sem koreloszlás. Tudható ugyanakkor, hogy a nemzeti számlák tartalmazzák ezt a típusú jövedelmet is, mégpedig egy részét a Bérek, keresetek soron (azaz a formális munkajövedelmekkel együtt), másik részét pedig vegyes jövedelemként. A vegyes jövedelem munkára eső részét az NTA módszertana szerint külön kategóriaként kezeljük. A fentiekből következően az informális munkajövedelmek azon részét, amely nem vegyes jövedelem, nem vesszük számba külön, hanem együtt tárgyaljuk a formális munkajövedelemmel.

A profilokat az NAV által rendelkezésünkre bocsátott, anonimizált szja bevallási minták alapján készítettük. Rendelkezésünkre állt 2000-re az szja-bevallók két külön mintája, az önadózók egy, és a munkahelyi bevallók félszázalékos mintája, valamint a teljes sokaságra vonatkozó összesítő adatok. A mintából becsült korprofil az összevont adóalap, illetve a különböző elkülönült munkajövedelmek megfelelő sorai adják ki. Ez bár szigorúan véve nem tartalmaz minden egyes járulékot és adót, azzal a feltételezéssel élünk, hogy a hiányzó adatok korprofilja ehhez az eloszláshoz nagyon hasonlít. Mivel a hiányzó járulékok járulékalapját képező jövedelem is általában a bruttó kereset vagy illetmény, ezért feltételezésünk nem esik távol az igazságtól. A mintából kapott korprofilot igazítottuk az NA megfelelő tételéhez.

Itt kell megemlíteni, hogy számításunk során azzal a feltételezéssel élünk, hogy a mintába kerültek korosztályi eloszlás szempontjából is reprezentálják a személyi jövedelemadó-fizetésre kötelezett népeiséget. A korprofilokat ennek megfelelően úgy nyertük, hogy a minta egyes korosztályainak összes befizetését korrigáltuk az összes bevalló, illetve a minta létszámának arányával, majd leosztottuk az adott korosztály teljes népeiségen belül vett létszámával. A mintában alulreprezentált (18 év alatti és 60 év feletti) korosztályok esetén a kapott adatok kismértékben torzíthatnak, ám ez a hiba nem tűnik ésszerűtlenül nagyknak.

Több lényeges pontra itt is felhívjuk még a figyelmet. Az szja-bevallás nem kizárólag munkajövedelmeket tartalmaz, hanem transzfer-, illetve tőkejövedelmeket is. Ez utóbbiakat ki kellett szűrni a számítás során. Transzferjövedelemnek minősül például a kapott ösztöndíj vagy nyugdíj, míg tőkejövedelemnek tekinthető többek között az ingatlanértékesítésből, árfolyam-nyereségből, ingatlan-bérbeadásból vagy osztalékból származó jövedelem. Másodsorban az NA-ból rendelkezésünkre álló makroadat, amihez a profilot igazítottuk, tartalmaz olyan tételeket, amelyekkel kapcsolatban bizonyos feltételezésekkel kell élnünk. Először is tartalmazza az informális munkajövedelem egy részét is, továbbá azokat az adómentes juttatásokat (pl. az étkezési utalványt) is, amelyek nem szerepelnek az szja-bevallásban. Részletesebb adatok hiányában ezek esetében azt feltételezzük, hogy utóbbi tételek korprofilja megegyezik a formális, bruttó munkajövedelem korprofiljával.

Az NA makró azonban a nem fizetett háztartási munka bizonyos tételeit is tartalmazza: a saját fogyasztásra megtermelt mezőgazdasági termékek előállításának, illetve a saját házépítéssel kapcsolatos tevékenységnek a tételeit. Ezekre nem az szja-mintából tudunk következtetni, hanem az időmérleg-felvételből. (Az időmérlegből becsült korprofilok becslési eljárását az NTA tételek kapcsán a 2. Mellékletben részletesebben is tárgyaljuk.) Az említett tevékenységek a munkajövedelmek közel 10 százalékát teszik ki becsléseink szerint. Éppen ezért erre az összegre az időmérlegből nyert korprofilot illesztettük.

M1.3. FOGYASZTÁS KORPROFIL

A fogyasztási számlában megkülönböztetünk közösségi és magánfogyasztást. Az NTA-terminológiában az előbbi kategória megfelel a kormányzati szektor végső fogyasztási kiadásainak, utóbbi a háztartások fogyasztására utal. A teljes fogyasztás tételének 36%-a közösségi fogyasztás (*public consumption*) 2000-ben, amely 2812 md forint, a GDP 21,5%-a. A közösségi fogyasztás tartalmazza a kormányzati szektor egyéni fogyasztási kiadásait, tehát azokat a természetben nyújtott társadalmi juttatásokat, melyeket a kormányzati szektor állít elő vagy vásárol, és biztosít a háztartásoknak térítésmentesen. Amennyiben a háztartások részleges térítési díjat fizetnek, a térítési díjjal csökkentett értéket tekintjük természetbeni juttatásnak. Ezek tehát azok a kiadási sorok, amelyeket az állam természetben nyújt, és kedvezményezettjei egyénileg beazonosíthatóak. Például az egészségügyi kiadások túlnyomó részéről (elvileg legalábbis) személyekre lebontva kimutatható a részesülés mértéke. Ugyanez érvényes az oktatási kiadásokra és a természetben nyújtott szociális ellátásokra is.

Az NTA- és NA-terminológia összekeveredésének egy lehetséges pontja az egyéni fogyasztás (*individual consumption*) – mely kormányzati kiadás – és a magánfogyasztás (*private consumption*) összecserélése. Az utóbbi nem közösségi, hanem háztartási kiadási kategória. Mivel az NTA-rendszerben a magánfogyasztás nettó, a fogyasztást terhelő adóktól megtisztított kategória, közvetlenül nem szerepel a nemzeti számlákban, egyes tételeiből kell megbecsülni. Mint emlékeztető, az 1.3.1. szakaszban a jövedelmi és felhasználási oldal egyenlőségét kimondó (1) egyenlet jobb oldalán, a felhasználási oldalon külön tételként szerepel a másoknak átadott transzferek összege. A fogyasztás tehát az egyenletben nettó kategória. Ezért a fogyasztást terhelő adókat le kell vonni az összes fogyasztási kiadásból. A 2000-re becsült nettó magánfogyasztás értéke 5068 md Ft. (A becslés részleteire az alábbiakban még visszatérünk.)

M1.3.1. KÖZÖSSÉGI FOGYASZTÁS

A közösségi (*public*) fogyasztás két tételből áll: a közfinanszírozású egyéni fogyasztásból és a szűkebben vett közösségi (*collective*) fogyasztásból. Mivel az NTA-rendszer az életpálya-finanszírozásra koncentrál, külön alcsoportként tartja nyilván az erőteljes korprofilal rendelkező közkiadási csoportokat. Így az egyéni fogyasztási kiadásokat oktatási (CGE), egészségügyi (CGH) és egyéb kiadásokra (CGX) osztjuk fel. A 2000-es nemzeti számlák közoktatás tétele 526 md forintot, az egészségügy pedig 634 md forintot tesz ki. Ez a két tétel nem csupán a közösségi fogyasztás, hanem a közösségi transzferek tételei között is szerepel, és azonos módszerrel állítjuk elő őket. A részletes leírásukhoz ld. a közösségi oktatási közkiadások illetve a közösségi egészségügyi közkiadások leírását (M2.1. és M2.2. fejezet).

Az egyéb egyéni fogyasztási közkiadások közé tartozik az egyéni fogyasztási kiadások (természetbeni juttatások) oktatási és egészségügyi kiadásokon felüli része, mintegy 1652 md forint. Ide tartoznak a tiszta közjavak (1358 md forint, a tárgyalt tétel 82 százaléka), melyek tartalmazzák többek között a honvédelmi és rendvédelmi kiadásokat és még számos más kiadási sort. Mivel a szűkebben vett közösségi (*collective*) fogyasztási kiadások tipikusan azon tételek, amelyeket nem lehet egyéni haszonélvezőkre lebontani, így egyenletesen osztottuk szét a népesség minden egyes tagja között. E tételek tehát csak függőlegesen eltolják az egyéb kiadási sorokra rajzolt korprofil. A készpénzes közösségi juttatásokat viszont nem a fogyasztásban, hanem csak és kizárólag a közösségi transferek között, a 1.3.1. szakasz (2) egyenletének jobb oldalán számoljuk el.

M1.3.2. MAGÁNFOGYASZTÁS

A magánfogyasztás tartalmazza a háztartások összes fogyasztási kiadását, valamint a háztartásokat segítő nonprofit intézmények fogyasztási kiadásait. Az NTA-rendszer már többször említett életpálya-finanszírozási fókusz miatt a magánfogyasztáson belül is külön számoljuk az oktatási és egészségügyi kiadásokat. Ezen kívül, mint minden fogyasztási kalkulációnál, külön kezeljük a tartós javakat, amelyeket egy háztartás nem rendszeresen vásárol, valamint a lakbért. Mivel a háztartási népesség több mint 95%-a saját tulajdonú lakásban lakik, a lakásvagyon egy része fogyasztási kiadássá konvertálható, mint ki nem fizetett lakbér. Ez az ún. imputált lakbér. Így összesen öt kategóriába osztjuk a magánfogyasztást: oktatás, egészségügy, lakás (tényleges és imputált lakbér), tartós javak és egyéb fogyasztás.

A becsléseket a Központi Statisztikai Hivatal háztartási költségvetési felvételének (HKF) adatain végeztük. A felvétel a magyarországi magánháztartások és az ezekben élő személyek népességét vizsgálja évente, kb. 10 ezer háztartásról szolgáltatva információt. A kutatás mintája véletlenszerű, nem arányos, településnagyság szerint rétegzett, többlépcsős mintavétel nyomán készül. Az adatgyűjtés során a háztartások egy hónapon keresztül részletes fogyasztási naplót vezetnek, amelybe minden kiadási tétel feljegyzésre kerül. Ezen kívül a saját termelésből elfogyasztott élelmiszerek mennyiségét a kérdezők segítségével megbecslik. A naplóvezetés mellett még két kikérdezésre kerül sor. Az adott év végén a nagyobb kiadásokról, a tartós fogyasztási cikkek állományáról készül felmérés, a következő év első negyedének végén pedig az előző év jövedelmeiről kérdezik a háztartásokat.

A fejezet bevezetőjében már említettük, a fogyasztás az NTA-rendszerben nettó kategória. Az egyes fogyasztási csoportokhoz tehát külön ki kell számítani az azokat terhelő adókat. Ez hosszú, munkaigényes eljárás. A számítás menetének főbb lépései a következők:

1. A HKF változóit besoroltuk a fenti öt kategóriának megfelelően.
2. Meghatároztuk a HKF egyes tételeihez tartozó áfakulcsokat.
3. Ahhoz, hogy beazonosíthassuk az egyes korosztályok fogyasztását, illetve az általuk fizetett áfa nagyságát, először a háztartások fogyasztását kell felosztani a háztartás-tagok között. A megfelelő ekvivalencia-skálákkal szétosztottuk az egyes fogyasztási kiadásokat a háztartások tagjai között, az alkohol-, dohány- és benzinfogyasztás kivételével, ahol is a mikroadatok elfogadhatónál nagyobb megbízhatatlansága

miatt a makroadatot osztottuk le a rendelkezésünkre álló fogyasztási profilok felhasználásával. E profilok más forrásokból származnak, amelyeket alább bemutatunk. Ugyancsak visszatérünk az alkalmazott ekvivalencia-skálára is.

4. Kiszámítottuk az öt kategóriához tartozó bruttó korprofilokat, valamint kategóriánként az áfa-befizetés korprofiljait.
5. A kapott bruttó korprofilokat a nemzeti számlákból számított, a nonprofit intézmények fogyasztási kiadásaival korrigált makroadatokhoz igazítottuk, és ugyanezt tettük az áfa-befizetés korprofiljaival is. Azzal a feltételezéssel éltünk, hogy a háztartásokat segítő nonprofit szervezetek nem költenek lakbérre, tartós fogyasztási javakra, valamint dohány-, illetve alkoholtermékekre. Ez a feltevés legfeljebb a lakhatás kérdésében vihet csekély torzítást az eredményekbe.
6. A korrigált bruttó fogyasztás és áfa-befizetés profiljaiból kiszámítottuk kategóriánként a nettó fogyasztási profilokat.
7. Szétosztottuk a fogyasztást terhelő egyéb adókat, valamint az eddig még szét nem osztott ÁFÁ-t, két szempont figyelembe vételével:
 - a. Ahol lehetséges volt, a HKF-ből becsült segédprofilokat használtunk annak meghatározásához, kit terhel az adó. Ahol ezt nem lehetett beazonosítani, ott az előző pontban számított összes nettó fogyasztásból gyártott profil alapján alakítottuk az adót.
 - b. Azoknál az adónemeknél, ahol beazonosítható volt, hogy az adónem melyik kategória fogyasztását terheli (pl. jövedéki adó az egyéb fogyasztást, regisztrációs adó a tartós javak fogyasztását), ott a megfelelő kategória fogyasztásából vontuk le. Ahol ez nem volt lehetséges (pl. vámok), ott az előző pontban említett nettó fogyasztási korprofilokat használtuk az adó teljes fogyasztáson történő szétterítéséhez.
8. A lakhatással kapcsolatos kiadásokat korrigáltuk a KSH által számított imputált lakbérrel. A KSH által az imputált lakbérre megadott makroadat szétosztása a HKF-ből számított, a lakás becsült értékén alapuló profil szerint történt.
9. Az összes korrekció elvégzése után előállítottuk a kategóriánkénti, fogyasztást terhelő adóktól megtisztított fogyasztási kiadások, valamint az adók korprofiljait.

A makró tételek esetében is szükség volt a bruttó és nettó fogyasztás külön kiszámítására, melyet a KSH Nemzeti Számlák Főosztályától kapott, megfelelő részletezettséggel bíró tábláiból számoltunk. Az *M2 táblázat* összefoglalja a nemzeti számlákból számított, bruttó fogyasztási kiadásokat. Illetve emellett feltüntettük az NTA korprofilokhoz használt nettó makroadatokat is.

A fogyasztást terhelő adók makroszámairól az *M3 táblázat* nyújt összefoglalót. Ezeket az adónemeket kellett külön szétosztanunk az *M2 táblázatban* feltüntetett, NTA-rendszer szerinti funkcionális bontás szerint. A környezetvédelmi termékdíj, illetve a benzin jövedéki adója esetében megbecsültük, hogy mekkora rész köthető a vállalati gépkocsi-használathoz (és ezáltal nem a fogyasztást terheli), és a kapott összeggel korrigáltuk a makroadatot.

A háztartások (és az őket segítő nonprofit intézmények) összes nettó kiadása tehát 5068,6 md Ft. Az alábbiakban szeretnénk még kitérni két lényeges pontra, a fogyasztás háztartáson belüli felosztására és a fogyasztást terhelő adókra, illetve az NTA-rendszerben két külön tételként szereplő egészségügyi és oktatási kiadásokra.

M2 táblázat:

Háztartások és háztartásokat segítő nonprofit intézmények bruttó és nettó fogyasztási kiadásai, 2000
(milliárd Ft)

Funkció	Intézmény	Kiadás	Összes bruttó kiadás	Összes nettó kiadás
Oktatás			77,7	73,1
	Háztartások	41,5		
	Nonprofit intézmények	36,2		
Egészségügy			244,1	227,0
	Háztartások	236,1		
	Nonprofit intézmények	8,0		
Lakás			867,0	815,7
Tartós javak			817,2	615,1
Egyéb			5 174,8	3 337,8
	Háztartások	5 026,5		
	Nonprofit intézmények	148,3		
Összesen			71 80,0	5 068,6

Forrás: KSH Nemzeti Számlák Főosztály, Magyarország nemzeti számlái.

M3 táblázat:

Fogyasztást terhelő adók, 2000 (milliárd Ft)

Fogyasztást terhelő adók és járulékok

Áfa	1 160,0
Bérfőzési szeszadó	3,9
Játékadó	29,1
Regisztrációs adó	0
Vámok	137,7
Cukorilleték	0
Nemzeti kulturális járulék	4,6
Háztartási gépjárműadó	40,1
Belföldi fogyasztási és energiaadó	6,3
Belföldi jövedéki adó	472,3
Összesen	2 112,2

Forrás: KSH Nemzeti Számlák Főosztály, Magyarország nemzeti számlái.

A magánfogyasztás felosztása a háztartáson belül

A magánfogyasztás korprofiljainak megrajzolása elkerülhetetlenné teszi a háztartás-fogyasztásának felbontását egyéni fogyasztásokká. Ez a módszertani probléma kifejezetten olyan kutatási feladatok sajátja, amely az életkor szerinti eloszlásokat vizsgálja. Így például azoknál az elemzéseknél, amelyeknél a fogyasztás vagy az adóteher-eloszlás jövedelmi eloszlására vagyunk kíváncsiak, nem kell megoldani a szóban forgó feladatot, mert sokkal tevételezhetjük fel, hogy a háztartástagok azonos jövedelmi kategóriába tartoznak.

A fogyasztás háztartástagok közötti felosztásának kérdése szorosan kapcsolódik az ekvivalencia skálák meghatározásának kérdéséhez. Ezek a skálák egyrészt azt hivatottak kifejezni, hogy a háztartási közjavak fogyasztásában meglévő méretgazdaságosság miatt a nagyobb létszámú háztartások nem igényelnek arányosan nagyobb jövedelmet az adott jóléti szint fenntartásához, másrészt azt, hogy a különböző életkorú tagok eltérő fogyasztási szükségletekkel rendelkeznek. Egy gyermek például jellemzően kevesebb élelmiszert fogyaszt, mint egy felnőtt.

Az általános használt ekvivalencia skálák – például azok, amelyeket az OECD ajánl összehasonlító vizsgálatokban – nem felelnek meg az NTA-számlarendszer céljainak. A kérdéses skálák ugyanis életkorokat nem, csak korcsoportokat és háztartástag-sorszámot különböztetnek meg. Így például a felnőttekétől eltérő súlyokat rendelnek a 0–14 vagy a 0–18 éves korcsoport tagjaihoz, és különbséget tesznek a gyermekek sorszáma alapján, de nem foglalkoznak egy 1 éves és egy 14 éves gyermek eltérő fogyasztási súlyával. Mivel az NTA-rendszer fő hangsúlya az életkor, az itt alkalmazott módszertan részletesebb életkori bontást ír elő. Eszerint a 4 éves és annál fiatalabb gyermekekhez rendelt súly 0,4, a 20 éves és idősebb felnőttekhez rendelt súly 1, míg 4 és 20 év között lineárisan növekszik 0,4 és 1 között.

A skála használatát egy példán keresztül mutatjuk be. Egy háztartásban él egy 3 éves és egy 12 éves gyermek, valamint egy 35 és egy 38 éves felnőtt. A 3 éves gyermekhez rendelt súly 0,4, a 12 évesé 0,7, a két felnőtthez rendelt súly pedig 1–1. A súlyok összege 3,1. A 3 éves gyermek fogyasztása ezek szerint az összfogyasztás $0,4/3,1$ hányada (13%), a 12 évesé $0,7/3,1$ hányada (23%), a felnőttek fogyasztása pedig fejenként az összfogyasztás $1/3,1$ hányada (32%) – külön-külön, minden egyes fogyasztási tételre.

A háztartási fogyasztási kiadások fenti módon történő szétosztása azonban nem mindig alkalmazható, mivel vannak olyan tételek, amelyek fogyasztása jellemző módon más mintát követ. Ilyen tételnek minősülnek a jövedéki termékek (benzin, dohány, alkohol), a szerencsejátéokra, az egészségügyre és az oktatásra fordított kiadások. A relatív alkohol- és dohányprofilokat a TÁRKI 1997-es Egészségfelmérésének az alkoholfogyasztásra és dohányzásra vonatkozó adataiból számoltuk ki, és aztán ezeket igazítottuk a megfelelő makroadatokhoz. A többi profilban a HKF adatait használtuk fel különböző alternatív ekvivalencia-skálák alkalmazásával.

A szerencsejátéokra fordított kiadásokat a háztartások 18 éven felüli tagjai között osztottuk le egyenletesen. A benzinfogyasztáshoz a jármű üzemanyag-fogyasztási adatait használtuk fel, és a háztartáson belüli felosztáshoz szakértői becslés alapján készített kulcsokat használtunk. Az egészségügyi és oktatási magánkiadások szétosztását regressziós becslésekkel végeztük el.

Egészségügyi magánfogyasztás

A releváns ekvivalencia-skála számítása egy regressziós modell megbecslésén alapszik. Ez a modell azt vizsgálja, hogy az "egészségi javakra" – ebben az esetben a HKF-ben rögzített különböző egészségügyre – fordított kiadás hogyan függ a háztartás demográfiai szerkezetétől (háztartásnagyság, életkori összetétel). A következő egyenletet becsültük meg a legkisebb négyzetek módszerével:

$$CFH=Y=b_0+b_1(X)+b_2(N)+\sum c_j(N_j/N)$$

ahol

b_0, b_1, b_2, c_j regressziós együtthatók

Y: függő változó, az egészségügyre fordított kiadások nagysága

X: egy főre jutó összes háztartási kiadás

N: háztartás létszáma

N_j/N : a különböző korcsoportokba (0-5, 6-10, 11-18, 25-29, 30-44, 45-59, 60+) tartozó háztartástagok aránya a háztartásban; a 19-24 éves korosztály a referencia-kategória

A függő változó az egészségügyre fordított kiadások nagysága a háztartásban. A kapott együtthatók szolgáltatják számunkra a különböző korcsoportban levők fogyasztásának kulcsát, ebből becsüljük meg tehát a különböző korú egyének fogyasztását, majd a kohorszok átlagát. A nettó profilt a bruttó összegből a megfelelő áfakulcsú adók levonása után kapjuk.

Oktatási magánfogyasztás

A releváns ekvivalencia-skála számítása itt is ugyancsak egy regressziós modell megbecslésén alapszik. Ez a modell azt vizsgálja, hogy az „oktatási javakra” – ebben az esetben a HKF-ben rögzített különböző oktatásra – fordított kiadás hogyan függ a háztartás demográfiai szerkezetétől (háztartásnagyság, életkori összetétel), ha a háztartás egy főre jutó összes fogyasztási kiadását és egyéb háztartás-jellemzőket kontrollálunk. A következő egyenletet becsültük meg a legkisebb négyzetek módszerével:

$$CFE=Y=b_0+b_1(X)+b_2(N)+\sum c_j(N_j/N)$$

ahol

b_0, b_1, b_2, c_j regressziós együtthatók

Y: függő változó, az oktatásra fordított kiadások nagysága

X: egy főre jutó összes háztartási kiadás

N: háztartás létszáma

N_j/N : a különböző korcsoportokba (0-5, 6-10, 11-18, 25-29, 30-44, 45-59, 60+) tartozó háztartástagok aránya a háztartásban; a 19-24 éves korosztály a referencia kategória.

A függő változó az oktatásra fordított kiadások nagysága a háztartásban. A kapott együtthatók szolgáltatják számunkra a különböző korcsoportban levők fogyasztásának kulcsát, ebből becsüljük meg tehát a különböző korú egyének fogyasztását, majd a kohorszok átlagát. A nettó profilt a bruttó összegből a megfelelő áfakulcsú adók levonása után kapjuk.

M2. A KÖZÖSSÉGI JÓLÉTI TRANSZFEREK KORPROFILJA

A fogyasztás és termelés különbsége áll a generációk közötti átcsoportosítások mögött, az inaktív életszakaszok (a gyermekek és az idősek) életciklus-deficitjét ugyanis az aktív korúaktól származó erőforrásoknak kell biztosítaniuk. A korosztályok között, keresztmetszetben zajló erőforrás-átcsoportosítás eszközeit funkcióik szerint csoportosítjuk, illetve aszerint, hogy kinek a közvetítésével valósul meg. A magántranszferek és a vagyonalapú átcsoportosítások mellett az állam által közvetített közösségi jóléti transzfereknek (adók és juttatások) volt a legfőbb szerepük Magyarországon 2000-ben.

Az NTA-módszertan az egyénekhez viszonyítva nevezte el a transzfereket kapott (*inflow*) és adott (*outflow*) transzferekként. A magyar szóhasználat azonban általában az államhoz és nem az egyénekhez viszonyít, és eszerint használja a bevételeket és kiadásokat. Ebben az összefoglalóban a magyar szóhasználathoz igazodunk, amennyiben ettől eltérünk, jeleljük, hogy másra alkalmazzuk a használt kifejezést (pl. háztartások tagjainak bevétele). Ugyanakkor a makroszámok előjele tekintetében maradunk az NTA sztenderdnél. Ezért szerepel negatív szám az állami bevételeknél (az állami bevételek ugyanis a háztartások számára kiadásnak számítanak). Az *M4 táblázat* mutatja a közösségi transzferek makrokontrolljait. Az NTA definíciói szerint a bevételeknek és a kiadásoknak meg kell egyezniük. Az egyetlen eltérés a készpénzes kifizetéseket és a teljes transzfercsomagot illetően 74 md forint (külföld).

M4 táblázat:

A közösségi transzferek makrotételei, 2000 (milliárd Ft)

Közösségi oktatási kiadás	525,5
Közösségi oktatási bevétel	-525,5
Közösségi egészségügyi kiadás	634,4
Közösségi egészségügyi bevétel	-634,4
Nyugellátások	1 228,5
Nyugdíjjárulék	-1 228,5
Egyéb természetbeni juttatás	1 652,8
Egyéb természetbeni juttatás összegét fedező adók és járulékok	-1 652,8
Egyéb készpénzes juttatás	654,5
Egyéb készpénzes juttatás összegét fedező adók és járulékok	-640,5
Közösségi kiadások összesen	5 761,7
Közösségi bevételek összesen	-5 687,0

Forrás: Eurostat és KSH Nemzeti Számlák Főosztály, Magyarország nemzeti számlái.

M2.1. KÖZÖSSÉGI OKTATÁSI KIADÁSOK

Az oktatási tevékenységek korprofilját több információ alapján osztottuk le. Bár az NA-ban nincsen külön részletezve az oktatási közkiadás tétele, az Eurostat kormányzati kiadások adatbázisában található oktatási arányokat használtuk fel (iskolai előkészítés és alapfokú oktatás, középfokú oktatás, felsőfokú oktatás, egyéb oktatás).¹¹ Kiadási adataink között tehát külön szerepel az alap-, a közép-, és a felsőfokú oktatás, valamint az egyéb oktatás, ezért ezekre az ágakra tudunk eltérő költségeket számolni. Mivel az alapfokban együtt szerepel az iskolai előkészítés az általános iskolai oktatással, azzal az egyszerűsítő feltételezéssel kell élnünk, hogy az óvodások oktatása egy főre számolva ugyanannyiba kerül, mint az általános iskolai oktatás. Ez egyébként valószínűleg nem áll távol a valóságtól, hiszen az óvodai normatíva általában több mint az iskolai normatíva 90 százaléka.

A nemzeti számlák oktatási közkiadások tétele 526 md forint, ami eltér az Eurostat megfelelő tételétől, nem az ott található forintösszegeket, hanem csak az egyes oktatási szintek közötti belső arányokat használtuk, és annak alapján osztottuk fel az NA közoktatási sorát. Rendelkezésünkre állt továbbá az az adat, hogy egy-egy korosztályból hányan vettek részt a közoktatásban oktatási szintenként (volt Oktatási Minisztérium által közöl éves adatok). Így tehát egy-egy oktatási szint kiadásait fel tudtuk osztani az összes résztvevő diák között, és azt is tudtuk, hogy egy-egy évfolyam hány százaléka részesült a szóban forgó szolgáltatásokból. Arra viszont nem volt mód, hogy adott oktatási szinten belül az eltérő évfolyamok eltérő oktatási költségeit figyelembe vegyük. Tehát ismerjük az egy középiskolásra, illetve az egy általános iskolásra eső kiadás eltéréseit, nem tudtunk különbséget tenni az elsősökre és a negyedikesekre eső költségek között. A makroadatban együtt szerepel a felsőoktatás és a felsőfokú szakképzés felsőoktatási intézményekben; illetve az 1992–2000 közötti létszám-adatokban a középfokú oktatás magában foglalja a középiskolákban folyó nem felsőfokú és felsőfokú szakképzést is. Itt is élnünk kellett azzal az egyszerűsítő feltételezéssel, hogy ezek a képzések ugyanannyiba kerülnek.

A számítás módja az volt, hogy az egyes tételeket az igénybe vevők létszámára igazítva osztottuk le a korosztályokra. Ez annyiban okoz csekély torzítást, amennyiben az oktatási létszámadatak tanévre számolva álltak rendelkezésre, a korosztályi adatok pedig év eleji létszámok.

M2.2. KÖZÖSSÉGI EGÉSZSÉGÜGYI KIADÁSOK

Az egészségügyi közkiadások a 2000-es nemzeti számlákban 634 md forintot tesznek ki. A korprofil számítása az Országos Egészségpénztár 2002-es CT, fekvőbeteg, gyógyászati segédeszköz, járóbeteg és művese kasszáinak TAJ-szám alapján összekapcsolt 0,5%-os mintájára épül. Újabb korprofil nem áll rendelkezésünkre. Az egészségügyi kiadások kormegoszlása azonban nem változik gyorsan, tehát a 2 évvel későbbi profil alighanem jó közelítése a 2000-es helyzetnek.

¹¹ Az Eurostat adatbázis elérhetőséget lásd a 9. lábjegyzetben.

Az adatbázis a kiválasztott egyének következő adatait tartalmazza: a mintabeli azonosító (sorszám), születés időpontja, az egyén neme, irányítószáma, az elhalálozás időpontja. Az egyénekhez hozzárendelhető a teljesítményfinanszírozásba tartozó kasszák (járóbeteg-ellátás, CT-MRI, művese-ellátás) esetében a kasszánként összegzett kifizetés, a gyógyszerek és a gyógyászati segédeszközök esetében a teljes ár alapján számított költség összesen és az OEP támogatás éves összesített értéke, továbbá az aktív fekvőbeteg ellátás estében az adott egyénhez tartozó minden ellátási esetre külön-külön a következő adatok: HBCS kód, HBCS sülvszám, a BNO típusa (a finanszírozás szempontjából), BNO kód, kifizetés; a krónikus fekvőbeteg kassza esetében hasonló adatok, azzal a különbséggel, hogy a finanszírozás alapját nem a HBCS sülvszámok, hanem az ápolási napok száma jelenti. Az egyénekre összegzett kiadások kiszámolása után a kohorsz-átlagokból kapjuk meg a 2002-es makró-kontrollált korprofilokat, melyeket aztán 2000-es makró-kontrollhoz és népességszámokhoz igazítottunk.

M2.3. EGYÉB TERMÉSZETBENI KÖZÖSSÉGI KIADÁSOK

A természetbeni közösségi kiadások legnagyobb része egyenletesen van leosztva a népességen belül, hiszen ide tartoznak a tiszta közjavak (1358 md forint). Ezek tartalmazzák többek között a honvédelmi és rendvédelmi kiadások és még számos más kiadási sor tételeit. A maradék tételek közül a szociális ellátás (a tárgyalt tételen belül 5%) korprofilját a HKF természetben kapott szociális ellátás változójából állítottuk elő, míg a fogyasztói ártámogatások (5%) profilját Baranyai István (KSH) kéziratosa szakértői háttéranyagából vettük. Az ezen felüli egyéni fogyasztási tételeket (kultúra; sport; üdülés, szálláshely; állami lakások amortizációja; egyéb; összesen 8%) a HKF-ből becsült lakossági összes fogyasztás alapján osztottuk szét.

Fogyasztói árkiegészítést az 1991. évi fogyasztási adóról és a fogyasztói árkiegészítésekről szóló LXXVIII. törvény alapján a tömegközlekedési szolgáltatások után lehet igénybe venni. A fogyasztói árkiegészítés életkori megoszlásának számításakor abból indultunk ki, hogy ezt egyrészt befolyásolja, hogy az egyes korcsoportok milyen mértékben veszik igénybe a tömegközlekedési szolgáltatásokat, valamint hogy az adott korcsoport milyen mértékű fogyasztói árkiegészítésre jogosult. A tömegközlekedés igénybevételenek korcsoportok közötti különbségeire közvetlen statisztikai felmérés nincs. A Központi Statisztikai Hivatal 2000. évi életmód-időmérleg felvétele azonban felmérte a naponta közlekedésre fordított idő nagyságát korcsoportonként. Ismerjük tehát az egyes korosztályok közlekedésében megfigyelhető különbségeket. Az időmérleg-felvétel azonban nem közöl adatokat arról, hogy mekkora a tömegközlekedés igénybe vétele az egyes korosztályokban. A 2001-es Népszámlálásból viszont ismeretes ennek egy része, nevezetesen az, hogy a foglalkoztatottak munkahelyre való közlekedésében milyen közlekedési eszközöket vesznek igénybe. Feltételezzük, hogy a különböző korcsoportokban a tömegközlekedés és egyéb közlekedési módok (autó, motorreklpár, keréklpár, gyaloglás stb.) igénybe vételenek aránya a közlekedés egészében ugyakkora, mint a foglalkoztatottak munkahelyre való közlekedésében megfigyelhető arányok. Ezzel tehát azt feltételezzük, hogy a foglalkoztatottak szabadidős közlekedése és a nem foglalkoztatottak közlekedése ugyanolyan arányban bonyolódik tömegközlekedéssel, mint a foglalkoztatottak munkahelyre való közlekedése. A két adatforrás által nem lefedett korcsoportok, a 15 éven aluliak, illetve a 74 éven felüliek esetében további feltevésekkel élünk. Az egyes korcsoportoknak nyújtott fogyasztói árkiegészítés számításánál természetesen azt is figyelembe vesszük, hogy a tömegközlekedési kedvezmények nem egyenlően érintik a különböző korosztályokat: elsősorban a fiatalok és az idősek részesülnek ezekből.

M2.4. NYUGELLÁTÁSOK

Az ONYF által folyósított ellátások finanszírozásuk tekintetében eltérhetnek egymástól. Az ellátások jelentős részét a vizsgált periódusban az NYA finanszírozta (az öregségi nyugdíjakat, a rokkantnyugdíjakat (a III. fokú, korhatár alatti rokkantellátás kivételével), az özvegyi nyugdíjakat és az árvaellátást), más részüket az EA fizette (a III. fokú, korhatár alatti rokkantellátást). A NYUFIG által folyósított járadékok közül többet a központi költségvetés térített meg (a házastársi pótlékot, az átmeneti járadékot, a bányász egészségkárosodási járadékot, a rokkantsági járadékot, a rendszeres szociális járadékot), a korengedményes nyugdíjat pedig a munkáltató fizette a járadékosnak (a NYUFIG-on keresztül) a nyugdíjkorhatár eléréséig. A felsorolt költségviselőkön kívül egyes ellátásokat az ÁPV Rt., illetve a Hadigondozottak Közalapítványa finanszírozta. A 2000-re vonatkozó korcsoportos adatok az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság (ONYF) éves állománystatisztikai adataiból származnak. Mivel az adatforrások tartalmazzák a születési éveket, csak a kifizetések létszámhoz való igazítását kellett elvégeznünk.

M2.5. EGYÉB KÉSZPÉNZES KÖZÖSSÉGI KIADÁSOK

M5 táblázat:

Az egyéb készpénzes transzferek makrotételei, 2000 (milliárd Ft)

Családi pótlék	135,6
GYES és GYET	59,1
GYED	27,4
TGYÁS	10,1
Munkanélkülieknek járó juttatások	65,3
Lakástámogatás	1,9

Forrás: KSH Nemzeti Számlák Főosztálya, Magyarország nemzeti számlái.

Az *M5 táblázat* mutatja azokat az egyéb készpénzes transzfereket, amelyek kiadást jelentenek az államnak, vagyis bevételek a háztartások számára. Az alábbiakban kifejtjük, hogy milyen adatok felhasználásával becsültük meg a szóban forgó tételek korprofilját. A teljesétel korprofilját a táblázatban felsorolt tételek súlyozott profilja adja.

Családtámogatások

A családi pótlék és a gyermekeknek, illetve gyermekek után járó juttatások koreloszlásának becslésekor kérdés, hogy a szóban forgó összegeket kinél számoljuk el, a gyermeknél, aki a jogosultságot teremti, vagy a szülőnél, aki a kérdéses készpénzösszegeket kézhez kapja. Az előbbi esetben úgy érvelhetünk, hogy a társadalom a gyermek fogyasztását kívánja növelni, és a legmegbízhatóbbnak tartott „ügynöknek,” a szülőnek adja át az e célra szánt forrásokat. (Az ügynök szó itt az intézményi közgazdaságtan *principal-agent* kifejezéséből való.) A másik megközelítés szerint a szülő a generációk között zajló közösségi erőforrás-átcsoportosítási rendszer fennmaradása érdekében végzett, más formában nem kompenzált erőfeszítése miatt

kap visszatérítést. Mindkét megközelítést relevánsnak tartjuk; döntésünket végül az NTA szten-derdek határozták meg. Azt a megoldást választottuk, hogy a juttatások kedvezményezettje az a személy, akinél az adott transzfer jövedelemként jelentkezett, vagyis a szülő.

A családi pótlék gyermekenként a tanköteles kor végéig járó fix összegű juttatás, 1999 után ismét alanyi jogú. A családi pótlékok korprofilját a HKF megfelelő változója (OCSPFT) alapján számítottuk. Ez a változó a háztartási állományban szerepel, tehát ebben az esetben valamilyen feltevés alapján fel kell osztanunk a családi pótlék összegét a háztartástagok között. Jelen esetben a családi pótlék összegét a 19 és 55 év közötti felnőttek között egyenlő arányban osztottuk fel.

A terhességi-gyermekágyi segély (TGYÁS) biztosítási alapon, a szülési szabadságnak megfelelő időtartamra járó juttatás. Összegét a Demográfiai Statisztikai Évkönyv táblázata (Az élveszületések megoszlása az anya korcsoportja szerint) alapján bontottuk le.

A gyermekgondozási segély (GYES) a gyermek harmadik életévének betöltéséig járó, fix összegű juttatás, amelynek összege a vizsgált időszak végén az öregségi nyugdíjminimummal volt egyenlő. A GYES 1998 óta alanyi jogú juttatás. Korprofilját a HKF megfelelő változója (OSGYS) alapján rajzoltuk meg. A kutatás a személyi állományban rögzíti minden felnőtt háztartástag esetében a kapott gyermekgondozási segélyt, tehát nem kellett külön feltételezéssel élni az adott jövedelemtípus háztartáson belüli eloszlásáról.

A gyermekgondozási díj (GYED) a kisgyermekkel otthon lévő szülő kieső kereseteinek pótlására szolgáló juttatás. Ennek értelmében folyósítása az anya foglalkoztatotti státusához van kötve, és összege is az ő keresetétől függ. A gyermekgondozási díj 1996 és 1999 között szünetelt, de 2000-tól ismét létezik. Életkor szerinti eloszlását a HKF megfelelő változója (OSGYDFT) alapján számítjuk. A kutatás a személyi állományban rögzíti minden felnőtt háztartástag esetében a kapott gyermekgondozási díjat is, tehát nem kellett külön feltételezéssel élni az adott jövedelemtípus háztartáson belüli eloszlásáról.

A gyermeknevelési támogatást (GYET) 1993-ban vezették be. Azok a szülők kapják, akik három vagy több kiskorú gyermeket nevelnek, és a legkisebb gyermek három és nyolc év közötti életkorú. 1999 óta alanyi jogú juttatás, összege az öregségi nyugdíjminimummal megegyező. Életkor szerinti eloszlását a HKF megfelelő változója (OSGYT) alapján számítjuk.

Egyéb készpénzes közösségi kiadások

A munkanélküli járadék összegét a HKF-ben az OSMJA, a munkanélküli segély összegét pedig az OSMNJ változó mutatja. A lakástámogatás Törzsök Árpád szakértői becsléseire alapul.

M2.6. MUNKÁT TERHELŐ ADÓK ÉS JÁRULÉKOK

Nyugdíj- és egészségbiztosítási járulék

A munkavállalói nyugdíj- és egészségbiztosítási járulék az szja-bevallásból becsülhető. A bevallás egyes soraiban szereplő összegek azonban olyan kifizetéseket is tartalmazhat-

nak, amelyeket a járulékfizetési kötelezettség eltérő módon érint. Ilyen esetekben mindig igyekeztünk azt a megoldást választani, amelyik a legkisebb torzítást okozza.

A profil elkészítése során az szja-minta változói alapján megpróbáltuk eldönteni, hogy az adózó járulékfizető volt-e az adott évben, majd megbecsültük a járulék alapját képező jövedelmét, és az értékhatárok közé eső rész megfelelő százalékát tekintettük járulékként befizetett összegnek.

A járulékalapot képező jövedelem a bruttó kereset vagy illetmény. A végrehajtási rendelet felsorolja azokat a munkaadótól kapott juttatásokat, amelyek nem képeznek járulékalapot, de ezek jelentős részét nem lehet beazonosítani az adóbevallás alapján. Járulékalapnak tehát az szja-bevallások első sorát tekintjük, ehhez még hozzá kell adni a munkavállalói érdekképviseleti tagdíjat (ez egy másik sorból tudható meg). A gyes és a gyed, valamint a táppénz is az szja-bevallás első sorában szereplő összeget növeli, és nem kell utána egészségbiztosítási járulékot fizetni. Ennek ellenére ezeket nem tudjuk másként figyelembe venni, mert az adóbevallás nem tartalmazza külön sorként.

Bár a két tétel, a nyugdíjjárulék és az egészségbiztosítási járulék egy soron szerepel az államháztartási mérlegben, illetve a nemzeti számlákban, az NTA-sztenderd külön kezeli őket.

Szja és egyéb munkát terhelő adók

Mivel a társadalombiztosítási járulékok melletti egyéb adók koreloszlása nagyban követi a munkajövedelem koreloszlását, úgy döntöttünk, hogy a munkajövedelem korprofilját igazítjuk a megfelelő makrokontrollokhoz.

M2.7. FOGYASZTÁST TERHELŐ ADÓK ÉS JÁRULÉKOK

A termékek és szolgáltatások adói a közterhek mintegy egyharmadát alkotják. A legjelentősebb tétel ezen belül az általános forgalmi adó, valamint a fogyasztást terhelő adók, vagyis a jövedéki adók és a fogyasztási adó. Az áfa-bevételek alkotják a termékek és szolgáltatások adóiból befolyó bevételek mintegy kétharmadát, míg a fogyasztási adók további egynegyedét. Ezeken a nagyobb tételeken kívül számos kisebb adó tartozik ebbe a csoportba. Közülük – ebben a fejezetben – részletesen tárgyaljuk még a gépkocsi-használatot terhelő egyéb adókat. Az alábbiakban ezeknek az adóbefizetéseknek a korosztályok közötti lebontását mutatjuk be.

Általános forgalmi adó

Az általános forgalmi adóból származó bevételek 1160 milliárd forintot tettek ki 2000-ben. A mintából becsült érték ennél alacsonyabb. Az eltérés alapvetően három tényezőre vezethető vissza. Az első a mintavétel hibájából adódik: a háztartás-költségvetési felvételben ugyanis jelentős mértékben alulreprezentáltak a társadalom legmagasabb és legalacsonyabb jövedelmi helyzetű tagjai, az ő fogyasztásuk tehát korlátozottan jelenik meg a felvételben. Ez pedig lényeges eltéréseket okozhat, hiszen pontosan a társadalom legfelső rétege az, amelynek egyrészt volumenében is jelentős a fogyasztása, másrészt fogyasztásában valószínűleg az átlagnál nagyobb hányadot tesznek ki a magas forgalmi és fogyasztási

adóval terhelt tételek (például élvezeti cikkek, stb). A második ok szintén az adatfelvételhez kapcsolódik. A háztartási naplót vezetők között magas azoknak az aránya, akik (részben tudatosan, részben figyelmetlenségéből) hiányosan jegyzik fel kiadásaikat, azaz a tényleges fogyasztásnál kisebb mennyiséget vallanak be, ami szintén csökkenti a megjelenő áfa nagyságát. Különösen igaz ez az alkohol- és a dohánytermékek fogyasztására. A harmadik ok egészen más természetű: a fentebb leírt makroösszegek a lakossági fogyasztáson kívül tartalmazzák a közületek beszerzéseiből adódó áfa mennyiségét, a vállalkozások, illetve a külföldiek hasonló jellegű befizetéseit is. Nem állt módunkban, hogy az előző tételeket különválasszuk a lakossági fogyasztástól, már csak azért sem, mert a vállalkozói szférában a személyes fogyasztás jelentős mértékben összefonódik a termelési célú ráfordításokkal. Ugyancsak tartalmazza a fenti makroösszeg a háztartásokat segítő nonprofit intézmények kiadásaiból adódó áfát is, amely összeggel korrigáltuk makroadatunkat.

Az áfa-korprofil számításának főbb lépései a következők voltak:

Az egyes tételek különböző áfakulcsait figyelembe véve a HKF-ből kiszámítottuk az egészségügyi, a tartós javak, és az egyéb fogyasztási kiadások áfájának korprofiljait. Az oktatási kiadások és a lakbér áfamentesek voltak 2000-ben.

A kapott profilokat korrigáltuk a nemzeti számlákból vett, a háztartásokat segítő nonprofit intézmények fogyasztásával kiegészített makroadatokra. A fennmaradó áfáról azt feltételeztük, hogy egyenletesen terheli a háztartások összes fogyasztási kiadását, és ennek megfelelően fogyasztásarányosan osztottuk le mind az öt kategóriára szétterítve. Az imputált lakbért nem terheltük meg áfával, hiszen nem valósul meg pénzbeni kiadásként.

Fogyasztási, jövedéki és energiaadó

Fogyasztási, jövedéki és energiaadó címén 2000-ben összesen 478,6 milliárd forintot fizettek be az államkasszába. A volt Pénzügyminisztériumtól kapott konszolidált államháztartási mérlegből számított belső arányokat felhasználva ez a tétel szétbontható 6 milliárd forintnyi fogyasztási- és energiaadóra, valamint 472,6 milliárd forintnyi jövedéki adóra.

A fogyasztási- és energiaadó fogyasztási kategóriák szerinti szétbontásához sajnos nem állt rendelkezésünkre adat. Így ezt a tételt egy, a dohány-, alkohol-, és benzinfogyasztás profiljának, valamint a gépkocsivásárlás korprofiljának súlyozott átlagából előállított korprofil alapján osztottuk szét, szétterítve az öt kategória fogyasztása között.

Az üzemanyagból, alkoholdermékekből, illetve dohánytermékekből befolyó adóbevételek egymáshoz viszonyított aránya – a VPOP tájékoztatása szerint – a következőképpen alakul: üzemanyagok 66,7%, alkoholdermékek 11,1%, dohánytermékek 22,2%.¹² Az üzemanyagok után befolyó jövedéki adónak ugyanakkor csak egy részét (67%-át)¹³ vettük figyelembe, a maradékot pedig a vállalatokra terheltük. A korábban bemutatott alkohol-, dohány- és benzinfogyasztási profilok alapján osztottuk fel a lakossági

¹² 2002-es adatok. 2000-ben és 2001-ben gyakorlatilag ugyanezek az arányok érvényesültek, így feltételezhetően azóta sem változtak lényegesen.

¹³ A KSH Nemzeti Számlák Főosztályának számításai alapján 2002-ben 67% volt a háztartási vásárlás részaránya az összes kiskereskedelmi forgalomban vásárolt üzemanyagból.

fogyasztást terhelő jövedéki adót, melyet teljes egészében az egyéb fogyasztási kiadások kategóriájából vontunk le.

Gépjárművekkel kapcsolatos egyéb adók

A gépjárművekhez kapcsolódó egyéb adók kategóriája némiképp önkényes: ilyen sor nem szerepel a nemzeti számlákban. Ráadásul a felsorolás nem teljes, mivel a gépkocsi-fenntartáshoz kötődő adónemek egy részét más pontok alatt tárgyaljuk. Eljárásunkat pusztán gyakorlatias szempontok indokolják. Mindössze a könnyebb áttekinthetőség és a tartalmi rokonság miatt vontunk össze egyes tételeket. További indok, hogy a gépkocsi-használatot a kormányzat kiemelten adóztatja, mivel ez az a tétel, amit viszonylag nehéz elrejteni az adóhatóság elől, és a gépkocsi-tulajdonosok tekinthetők az egyik legkönnyebben adózható társadalmi csoportnak.

A gépkocsi-használatot terhelő áfa- és jövedéki, fogyasztási adóbefizetéseket a megfelelő szakaszban már tisztáztuk. A további adminisztratív költségeket (jogosítványok, forgalmi engedélyek kiállításának költségei stb.) pedig technikai okok miatt nem tudtuk a gépjármű-tulajdonosokra visszabontani. Más adónemeket azonban igen.

Az egyik ilyen a háztartások gépjárműadója, amelyet a benzinfogyasztás profilja alapján osztottunk szét. A környezetvédelmi termékdíjak közül három, az üzemanyag, a gumiabroncs és az akkumulátor termékdíja túlnyomórészt a gépjármű-használathoz kötődik. Ezen tételek becsült összegét a HKF-ből kalkulált benzinprofil alapján osztottuk szét. Mind a gépjárműadót, mind a környezetvédelmi termékdíjat az egyéb fogyasztásból vontuk le. Az említett tételeken kívül a gépjárművek fenntartásához kapcsolódó egyéb adók között vettük számba a regisztrációs adót is, melyet a gépkocsivásárlás HKF-ből becsült profilja alapján osztottunk szét, és a tartós javak fogyasztásából vontunk le.

Egyéb, a fogyasztást terhelő adók

A bérfőzési szeszadót (3,9 md forintot) az alkoholfogyasztás korprofilja alapján osztjuk szét. Ez arra az incidencia-feltevéésre épül, hogy a bérfőzetők a teljes adóterhet át tudják hárítani a végső fogyasztóra. Az adót az egyéb fogyasztási kiadások kategóriából vonjuk le. A játékadót (29,1 md Ft) a HKF-ből becsült szerencsejáték-fogyasztási korprofil alapján osztottuk szét, és szintén az egyéb fogyasztási kiadások kategóriából vontuk le. A vámokat, a cukorilletéket, a nemzeti kulturális járulékot, valamint a környezetvédelmi termékdíj nem gépjárművel kapcsolatos tételeit a nettó fogyasztási korprofil alapján osztottuk szét, és – a megfelelő mértékben – mind az öt kategória fogyasztásából vontuk le, mivel nem lehetett egyetlen kategóriát beazonosítani, ahova tartoznának.

M2.8. ADÓK ÉS JÁRULÉKOK NTA-MÓDSZER SZERINTI SZÉTOSSZTÁSA

A felsorolt adónemeket az NTA-rendszer transzfereinek bontásában is szét kellett bontani. Ahol nem volt egyértelmű, hogy egy állami kiadást pontosan mely bevételekből finanszíroznak, ott egy egyesített adóprofil alapján alkottuk meg az állami bevétel korprofilját. A korprofilokat természetesen súlyoztuk a megfelelő makrokontrollokkal.

M3. MAGÁNTRANSZFEREK KORPROFILJA

A magántranszferek kiszámítása a teljes generációk közötti erőforrás átcsoportosítási rendszer felrajzolásának utolsó lépése. Ez a tétel elsősorban a gyermekek életciklus-deficitjének finanszírozásában játszik nagyon fontos szerepet. A magántranszfereket nem találjuk meg közvetlenül a nemzeti számlákban, az NTA-módszertan egyik újítása éppen az, hogy a nemzeti számlákban szereplő tételek harmadlagos újraelosztását is megbecsli. A háztartáson kívül adott és kapott, de egyénekhez (a háztartásfőhöz) köthető magántranszferek korprofiljainak becslései a közösségi korprofilokhoz hasonlóan kérdőíves adatokból származnak. Ez a tétel a magántranszferek kisebb részét teszi csak ki. Nem található közvetlen kérdőíves adat a háztartáson belüli magántranszferek kiszámításához. Ezekhez is az ENSZ módszertani kötetében részletesen leírt becslési eljárást alkalmaztuk, mely a háztartáson belüli fogyasztás különböző háztartástagra eső részéből, illetve a háztartástagok és a háztartás teljes jövedelmének figyelembevételével becsli meg, hogy a háztartáson belül hogyan osztják el a rendelkezésre álló bevételeket.

M6 táblázat:

A magántranszferek makrotételei, 2000 (milliárd Ft)

Összes kapott magántranszfer	2 692,3
Összes adott magántranszfer	-2 692,3
Összes kapott háztartáson belüli magántranszfer	2 539,8
Összes adott háztartáson belüli magántranszfer	-2 539,8
Összes kapott háztartáson kívüli magántranszfer	152,5
Összes kapott háztartáson kívüli magántranszfer	-152,5

Forrás: A szerzők számítása az NTA-HU adatok alapján. Az alkalmazott módszereket lásd a szövegben.

M3.1. HÁZTARTÁSON BELÜLI TRANSZFEREK

A háztartáson belüli transzferek reziduálisként számított imputált értékek. Az imputáció során felhasználjuk az egyes háztartástagok fogyasztására és erőforrásaira vonatkozó becsléseinket. Azok a háztartástagok, akiknek nincs elegendő erőforrásuk, hogy fogyasztásukat finanszírozzák, a többiek erőforrásaira kell, hogy támaszkodjanak. A számítás során feltevéseket fogalmazunk meg a háztartáson belüli elosztási szabályokra, azon belül is a vagyoni eredetű jövedelmek elosztására vonatkozóan. Nevezetesen, feltesszük, hogy a háztartás teljes vagyona, így esetlegesen a háztartástagok lakta ingatlan is a háztartásfő tulajdonában áll, és így a vagyoni eredetű jövedelmek (beleértve az imputált laktórt is) a háztartásfőtől jutnak el a többi háztartástaghoz háztartáson belüli transzfer formájában.

Ami a magánfogyasztás imputált laktórt feletti részét illeti, a háztartáson belüli transzferek a kiegyenlítő tétel szerepét töltik be a fogyasztás és a rendelkezésre álló egyéb jövedelem (munkajövedelem és nettó közösségi transzferek) között. A deficittel szembenező tagok

(akiknek fogyasztása meghaladja az imputált lakbér feletti magánfogyasztást) transzfert kapnak a többi tagtól (akiknek fogyasztása elmarad az imputált lakbér nélkül számolt fogyasztási kiadásaiktól). Amennyiben a háztartás összes rendelkezésre álló jövedelme nem elegendő, a háztartásfő vagyoni eredetű jövedelmeiből ad további magántranszfert, ha pedig ez sem elég, akkor vagyonfelélésből. Megfordítva, ha a háztartás rendelkezésre álló jövedelme meghaladja fogyasztását, a többi tag többletét a háztartásfő kapja és takarítja meg.

A nettó háztartáson belüli transzferekre vonatkozó becslés csak annyira megbízható, amennyire azoké a tételeké, amelyekből kiszámoltuk, a magánfogyasztás és a rendelkezésre álló jövedelem becslése megbízható. Továbbá a feltevés, miszerint a háztartás vagyonát és az abból származó jövedelmeket a háztartásfő számláján írtuk jóvá, jelentősen befolyásolja a nettó transzfer kiszámítását. A többi tag a háztartásfő vagyoni eredetű jövedelmeiből vagy vagyonából kap, ha a rendelkezésre álló jövedelme és a többiek rendelkezésre álló jövedelméből származó magántranszferek nem elegendők. Megfordítva, ha a többi tag jövedelme magasabb, mint fogyasztásuk, nem takaríthatnak meg, hanem többletüket átadják a háztartásfőnek.

E felvéseknek köszönhetően azonban az egyes transzfereket el tudjuk különíteni egymástól, ami hasznos, amikor viszonylagos jelentőségüket fel akarjuk mérni. Ezért az NTA-módszertan erősebb felvéseket alkalmaz, mint ami szükséges a nettó magántranszferek értékének megbecsléséhez. Először is a háztartáson belül átadott és kapott transzferekre vonatkozó felvések garantálják, hogy egy háztartástag nem adhat és kaphat egyidejűleg transzfert, egy esetet leszámítva: egy nem háztartásfő kaphat imputált lakbért, miközben adhat is transzfert a háztartásfőnek, amennyiben a rendelkezésre álló jövedelme meghaladja a fogyasztását. A feltevés teljeskörű megvalósulása esetében lehetséges, hogy alulbecsüljük a bruttó magántranszferek összegét, de nem becsüljük alul a nettó transzfereket. Másodszor, a magántranszferek között teszünk szektorális különbségeket, amennyiben külön megbecsljük az oktatásra és az egészséggel kapcsolatos kiadásokra szánt transzfereket. Ennek során azzal a feltevessel élünk, hogy a kapott szektorspecifikus magántranszfer arányos a kedvezményezett szektorspecifikus magánfogyasztásával.

M3.2. HÁZTARTÁSON KÍVÜLI TRANSZFEREK

A háztartáson kívüli magántranszferek az egyetlen transzfertípus, amelynek nincsen makroadata. A korprofil teljes egészében azon a két HKF-ben szereplő kérdésen alapul, mely az egyéb háztartástól kapott és egyéb háztartásnak adott ajándékokra kérdez rá. Mivel itt a két kérdésben nem egyes háztartástagokról, hanem a háztartás egészéről van szó, ezeket az összegeket a háztartásfőnél írtuk jóvá, és a korprofil is ez alapján számoltuk.

2. MELLÉKLET: NTTA KORPROFILOK: MÓDSZERTANI LEÍRÁS

A következőkben először a háztartási satellitszámla elkészítésének módját mutatjuk be, amelynek létrehozása speciális eljárást igényel. Míg a nemzeti számlák tételeit a piac rögzíti és tartja nyilván, a háztartási satellitszámlák háztartási felméréseken és értékelési eljárásokon alapulnak. Először végigmegyünk a módszertan fő lépésein, majd leírjuk és indokoljuk választásainkat. Ezután bevezetjük az életkort a háztartási satellitszámlákba: bemutatjuk és elemezzük a háztartási munka értékének korprofilját. Végül pedig a nemzeti időtranszforszámra kiegészítésként megrajzoljuk a háztartási munka fogyasztásának korprofilját.¹⁴ Illusztrációként magyar adatokat használunk.¹⁵

Háztartási satellitszámlát Magyarországon először a KSH és a Tárki szakemberei állítottak össze (Sik – Szép 2003). A következőkben nagymértékben támaszkodunk az ő eredményeikre. Minden olyan esetben, amikor a KSH-Tárki-elemzés különbözött a nemzeti időtranszforszámra standardjától (Donehower 2011), új számításokat végeztünk.

Felhasznált adatok

Az elemzés az 1999–2000-es magyar időmérleg-vizsgálaton alapul. A felmérést a KSH készítette. Az adatállományok letölthetők a Tárki adatbankjából (www.tarki.hu). A minta a 15–84 év közötti, magánháztartásban (azaz nem intézményi háztartásban) élő népességet reprezentálja. Az adatgyűjtés a háromlépcsős rétegzett mintavételi eljárás során kiválasztott személyek időnaplói alapján történt. A naplózási időpontok reprezentálják a négy évszakot és a hét napjait.

¹⁴ Az időtranszfer-korprofilok számításának módszertanát Donehower (2014, eredeti változat 2011) dolgozta ki; az alábbiakban sokszor hivatkozunk erre az ajánlásra.

¹⁵ Az első kísérleti NTTA számítás Phananiramai (2011) tanulmánya thai adatokon. Egy-egy országra vonatkozó, már elfogadott módszertanra épülő számítás tartalmaz Kluge (2014) Németországról, Gál, Szabó és Vargha (2015) Magyarországról, és Zannella (2015) Olaszországról. Kísérleti összehasonlító eredményeket közöl Hammer, Prskawetz és Freund (2015), mely azonban nem tartalmazza a gyermekkort. Az első átfogó összehasonlító tanulmány Vargha, Gál és Crosby-Nagy (2015) munkája.

Mi számít munkának?

A KSH 2000-es időmérlege 508 tevékenységet különböztet meg. A tanulmány céljával összhangban a fizetett munkára fordított időt figyelmen kívül hagytuk. A fennmaradó időt háztartási munkára és rekreációs/szabadidős tevékenységekre osztottuk fel (a két utóbbit a továbbiakban szabadidős tevékenységnek nevezzük) – az előbbit a *harmadik személy* elve alapján. Ennek megfelelően a munka olyan tevékenységet jelent, amelyet másvalaki, egy harmadik személy is elvégezhet a válaszadó helyett (például a házimunka különböző típusait és a gondozással összefüggő tevékenységeket), míg a szabadidős tevékenység nem ruházható át (például sport, alvás vagy éttermi étkezés). Elemzésünkhöz 267 tevékenységet választottunk ki. A háztartási munka és a szabadidő közötti különbség nem jelzi, hogy mekkora boldogságot vagy örömet okoznak. A két típus különválasztásakor lényegtelen szempont tehát – a piaci munkához hasonlóan –, hogy az egyén ténylegesen élvezte-e, szereti-e az adott tevékenységet. A kérdőív párhuzamos tevékenységek végzését is lehetővé teszi (például amikor mosogatás közben segítünk gyermekünknek megírni a házi feladatot). Ha ezek egyike nem fizetett háztartási munka, míg a másik fizetett munka vagy szabadidős tevékenység – és emiatt a kutatás tárgyán kívül marad –, akkor csak a nem fizetett háztartási munkát vesszük számításba. Ha mindkettő szerepel a 267 tevékenység kiválasztott csoportjában, mindkettőt 0,5-ös értékkel súlyozzuk. Ezáltal lehetővé tesszük a párhuzamos tevékenységeket, ám mégis 1440 percre korlátozzuk a napot.

Mivel össze fogjuk adni a nemzeti transzfeszámilákat és a nemzeti időtranszfeszámilát, ki kell küszöbölnünk a tevékenységek kétszeres figyelembevételét. A nemzeti transzfeszámilák a nemzeti számlákon alapulnak, amelyek a nem fizetett háztartási munka bizonyos részeit is magukban foglalják (például a saját fogyasztásra elkészített étel és a saját ház építése). Mivel e tevékenységek korprofiljai az időmérleg-vizsgálatból pontosabban megbecsülhetők, tanulmányunk céljainak megfelelően korrigáljuk a nemzeti transzfeszámilák adatait. Továbbá ezeket a tevékenységeket nem kalkuláljuk időtranszferként, hiszen a nemzeti számlák tételeként egyszer már elszámoltuk őket.

Árazás

A szakirodalom különbséget tesz a nem fizetett háztartási munka értékelésének output- és inputmódszere között. Az előbbi a tevékenység értékét annak a terméknek az értékéből származtatja, amely a szóban forgó tevékenység során létrejön (például a vacsora). Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy a termelékenységi különbségeket és a méretgazdaságosságot is számításba vegyük, ami az inputmódszerhez képest előnyt jelent.

A munka termelékenysége függ az életkortól: egy 40 éves ember általában gyorsabban el tud végezni egy feladatot, mint egy 80 éves. Az outputárazás ugyanazt az értéket rendeli hozzá ugyanahhoz a vacsorához, függetlenül attól, hogy az elkészítése mennyi időt vett igénybe. Ezzel szemben az inputárazás a kevésbé produktív személy kibocsátását értéke-sebbnek tartja a nagyobb időráfordítás miatt. Továbbá, ha a család minden tagja ugyanazt az ételt fogyasztja, ugyanazon étel elkészítése csak kevéssel több munkát igényel a család létszámától (többé-kevésbé) függetlenül, és az is lényegtelen, hogy otthon vagy étteremben étkeznek-e. Ám az étterem outputárazást alkalmaz, így a számla összege igenis függ a család méretétől, míg az input-megközelítés csupán csekély különbséget találna.

Az időmérleg-vizsgálatok sajnos nem tartalmaznak információt a háztartási termelés kibocsátásáról. Az egyéb termelési eszközökkel – például a beszámított lakbérrel és a tartós fogyasztási cikkek értékével – kapcsolatos adatok mennyisége szintén rendkívül korlátozott. Így a nemzeti időtranszfeszámbla módszertani standardjával és a házimunka értékéről készített szinte valamennyi tanulmánnyal összhangban mi is az input-megközelítést alkalmazzuk. Csupán az adott tevékenységre fordított időt fogjuk mérni, és megpróbáljuk a termelékenységkülönbség és a méretgazdaságosság problémáját közvetett módon kezelni.

A háztartási munka értékelése azonban még az egyszerűbb input-megközelítéssel sem egyértelmű feladat. A nem fizetett háztartási munka árazása azért nehéz, mert senki nem fizet érte: nincs piaci mechanizmus, ami értéket rendelne hozzá. A megfigyelhető piaci árak alkalmazása két problémát vet fel. Először is nem nyilvánvaló, hogy kinek a bérét kellene figyelembe venni: az éppen háztartási munkát végző személy saját bérét (alternatívköltség-megközelítés), vagy az adott háztartási munkát fizetett munkaként végző személy bérét (szakemberbér-megközelítés). Az első esetben a felmérés válaszadójának munkabérét vesszük alapul (például egy informatikusét, aki éppen mosogat). A második esetben olyasvalakinek a szokásos piaci béréből indulunk ki, aki főállásban mosogat. Tekintve, hogy sok háztartási munkához csupán alapvető szakértelem szükséges (vagy még annyi sem), az alternatívköltség-megközelítés nagyobb értéket társít a háztartási munkához, különösen a férfiak által végzett feladatokhoz, mint a szakemberbér-módszer. A nemzeti időtranszfeszámbla standardja az utóbbi, szakemberbér-megközelítést alkalmazza.

A béreket a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat bértarifa-felmérése alapján tevékenységekhez rendeltük hozzá. A 267 tevékenység mindegyikéhez egy-egy konkrét árat társítottunk. Az összepárosításra nagyrészt az említett KSH-Tárki-projekt keretében került sor.

A piaci béreken alapuló értékelési módszer felveti a szelekciós torzítás problémáját. A szakember jellemzően termelékenyebb a háztartási munkát végző átlagembernél, ezért a nem fizetett munka értékét ez a módszer felülértékeli. E torzítás mérséklése érdekében a nemzeti időtranszfeszámbla módszertana minőségkorrekciós tényezőket alkalmaz. Értékük lehet 1, amit jellemzően a gondozási tevékenységhez és néhány, szakértelmet nem igénylő feladathoz rendelünk hozzá, vagy 0,75, amit a többihez társítunk.

Az említett input-megközelítés két fő hibája – a termelékenységkülönbségek és a méretgazdaságosság iránti érzéketlenség – miatt az idősök által végzett munka értékesebbnek tűnik, mint amilyen valójában. Korábban ezt már bemutattuk a korszpecifikus termelékenységkülönbségek esetében. A méretgazdaságosság is ilyen életkori hatást hoz létre, mert a háztartás mérete szintén korfüggő. Magyarországon az idősebb emberek jellemzően saját háztartásban, egyedül vagy párban, felnőtt gyermekeiktől külön élnek. Az ilyen háztartások mérete átlagosan kisebb, mint a kétgenerációs háztartásoké, amelyekben többnyire középkorú szülők és gyermekeik élnek. A korszpecifikus termelékenységkülönbségek a minőségkorrekciós tényezőkhöz hasonló együtthatókkal kezelhetők, ám ez utóbbiak nem a tevékenység típusához, hanem az életkorhoz kapcsolódnak. Mindkét megoldás külső tudással egészíti ki az időmérleg-vizsgálatot. Ezzel szemben méretgazdaságosságot korrigáló tényezőket

közvetlenül a felmérésből is nyerhetünk. A háztartás korszpecifikus méretét közvetlenül a mintából is meg lehet becsülni, ezt pedig használhatjuk korrekciós tényezőként.

A nemzeti időtranszferszámla jelenlegi szabványa e két hiányosság egyikét sem korigálja. Szerencsére sem az életkor-specifikus termelékenységkülönbségek, sem a méretgazdaságosság nincs hatással a cikkünkben levont következtetésekre, vagy ha mégis, akkor csak konzervatív irányban. Még ha túl is becsüljük az idősek által előállított háztartási munka értékét, a fogyasztói is ők maguk, aminek a fent említett tipikus háztartási struktúra az oka, nevezetesen az, hogy az idősek kisebb, egygenerációs háztartásokban élnek. A nettó időtranszferek korprofilját, vagyis a háztartási munka életciklus-deficitjeinek/többleteinek korprofilját, valójában tehát nem befolyásolja az, hogy a módszer érzéketlen a termelékenységkülönbségekre.

Az aktív korúak által megtermelt és a gyermekek által elfogyasztott háztartási munka értékének alulbecslését viszont nem tudjuk ily módon semlegesíteni. Mivel általában véve elhanyagoljuk a méretgazdaságosság hatását a háztartási munka értékére az életkori torzítástól függetlenül is, alulbecsüljük a nagyobb háztartásokban megtermelt és elfogyasztott értéket. Ez azonban konzervatív irányú torzítás. Megerősíti fő következtetésünket, amely szerint a magántranszferek fontosabb szerepet játszanak a gyermekkori fogyasztás finanszírozásában, mint az időskoriban, és ezt az aszimmetriát felerősíti az időtranszferek bevonása. Ha ez a feltételezés igaznak bizonyul a nemzeti időtranszferszámla jelenlegi módszertana mellett, még inkább megállná a helyét egy olyan módszertan alkalmazása esetén, amely eredményesen kezeli a méretgazdaságosságot.

A bértarifa bruttó béreket tartalmaz. Ugyanakkor a nemzeti transzferszámlában a munkajövedelem nem csupán a bruttó béreket, hanem a munka teljes költségét – vagyis a munkáltató által fizetett járulékokat – is magában foglalja. Ha azt szeretnénk, hogy a nemzeti időtranszferszámla összhangban álljon a nemzeti transzferszámlával, akkor ezeket az adókat is bele kell számítani a nem fizetett háztartási munkába. A munkáltatói hozzájárulások arányát a nemzeti számlák két tételének, a „munkavállalói jövedelmek összesen” és a „bérek és fizetések” összevetésével becsültük meg.

A nem fizetett háztartási munka fogyasztása

Egyes háztartási tevékenységek a háztartás egy adott tagjára irányulnak. Ilyen például a házfeladat-írásban nyújtott segítség a gyermekek számára. A KSH időmérleg-vizsgálata a fogyasztó személyét nem rögzíti, de a tevékenységi kódok jó – bár nem tökéletes – indikátorként használhatók. Leginkább a gyermekgondozási tevékenységeket lehet korcsoport (például a 0–3, 4–6 és 7–14 év közöttiek) szerint könnyen hozzárendelni az adott kedvezményezetthez. Ha ugyanazon korosztályhoz egynél több gyermek is tartozik, a munka értékét egyenlően osztjuk meg közöttük. Az idősgondozás meghatározása nem ennyire egyértelmű. A KSH időmérleg-vizsgálata az idős vagy beteg személy gondozására egyetlen kódot használ. Mivel nem tudjuk, ki beteg az adott háztartásban, minden ilyen értéket az idősekhez rendelünk hozzá (60 éves vagy ennél idősebb).

A tevékenység gyakran az egész háztartás javát szolgálja. A kitakarított lakás vagy az elkészített étel előnyeit a háztartás minden tagja élvezi. Ahhoz, hogy az ilyen eseteket is kezelni tudjuk, olyan algoritmusra van szükségünk, amely a munka értékét szétosztja közöttük. A nemzeti időtranszforszám standardja a teljes ekvivalencia feltevését használja, vagyis e háztartási közszolgáltatásokat egyenlően osztja szét a háztartástagok között.

Ahhoz, hogy a háztartások közötti időtranszfereket hozzá tudjuk rendelni a haszonélvezőkhöz, speciális feltételezésekre van szükség, mivel a KSH időmérleg-vizsgálata nem jegyzi fel az egyes tevékenységek fogyasztóit. Itt abból indulunk ki, hogy az ilyen transzferek az idősekhez áramlanak, ha a háztartáson kívül kerül sor rájuk (az összes háztartási munka 3,1%-a), vagy a gyermekekhez, ha a válaszadó háztartásában történnek (az összes háztartási munka 0,9%-a).

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI

1982.

1. (Előszót írta: Monigl István)
Népesedés és népesedéspolitika tárcaszintű középtávú kiemelt kutatási főirány (1982–1985).
A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet távlati tevékenységének irányelvei (1982–1990).
2. S. Molnár Edit: Érték-orientációk a népesedési magatartásban.
3. Összeállította: Nemeskéri János, Juhász Attila: Sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota (Előzetes tájékoztató).
4. Szabó Kálmán: A népességelőreszámítások néhány módszertani kérdése (Előterjesztés az MTA Demográfiai Bizottságának).
5. Valkovics Emil: A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségéről.
6. Bies Klára: A területi népességprognózisok előkészítése.
7. Készítette az MTA Gazdaság és Jogtudományok Osztályának megbízásából az MTA Demográfiai Bizottsága: A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon.

1983.

8. S. Molnár Edit – Pataki Judit: Vélemények és előítéletek az öregségről.
9. Máday Lajos: Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban (1872–1873).
10. Vukovich Gabriella: A népesedéspolitika tartalma, jellege, céljai, eszközei, hatékonysága. Nyugat-európai tapasztalatok.
11. Hoóz István: Társadalmpolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitika kapcsolatai a szocialista országokban.
12. Joubert Kálmán: Születési súly és születési hossz standard az 1973–78 évben élveszületett újszülöttek adatai alapján (angol és orosz nyelven).
13. Pongrácz Tiborné: Fiatalkori terhességek társadalmi, demográfiai vizsgálata.
14. Hoóz István: A népesedéspolitika eszközei, különös tekintettel a gazdasági jellegű eszközök alkalmazásának gyakorlatára és az ezekkel összefüggő nézetekre a szocialista országokban.

1984.

15. Készítették: Bies Klára, Hablicsek László: Területi népességelőreszámítás 1981-2001.
16. Szabó Kálmán: Családok és háztartások néhány jellemzőjének alakulása, 1981-2001. (Előzetes változat.)
17. Szerkesztette: Hablicsek László, Monigl István: Társadalmi-demográfiai prognózisok. A Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1983. május 17-18.
18. Klinger András: A családtervezési programokon kívüli népesedéspolitikai intézkedések hatása a termékenységre (angol nyelven).
19. Moksony Ferenc: Települési tényezők és az öngyilkosság. Az öngyilkosság egyes demográfiai összefüggései egy összetételhatást vizsgáló elemzés eredményei.
20. Csernák Józsefné: A 18 éven aluli nők házasságkötésének néhány demográfiai jellemzője Magyarországon.
21. Összeállította: Cseh-Szombathy László, Klinger András, Monigl István, Vukovich György: A népesedéssel összefüggő tudományos kutatások főbb eredményei, a jövőbeni kutatás fő irányai.
22. Szukicsné Serfőző Klára: Budapest és Pest megye népességfejlődése, az ezredfordulóig várható tendenciák.

1985.

23. Rátay Csaba – Tusnány Gábor: Veszélyeztetett gyermekek szocializációjának vizsgálata a családtípusok kialakításával.
24. Terestényi Tamás: Népesedéspolitikai tartalmak a sajtóban.
25. Szerkesztette: Káposztás Ferenc: A népesség területi elhelyezkedése és mozgása. Pécs, 1984. április 25-26.
26. Hablicsek László – Monigl István – Vukovich Gabriella: A magyarországi népes-ségfejlődés keretei és jövőbeni lehetséges irányai 1880-2050.
27. Munkácsy Ferenc – Szentgáli Tamás – Szívós Péter: A népesség gazdasági aktivi-tásának demográfiai tényezői.

1986.

28. Szukicsné Serfőző Klára: A termékenység és az iskolai végzettség néhány összefüggése Magyarországon az elmúlt negyedszázadban.
29. Szerkesztette: S. Molnár Edit: Népesedési folyamatokat befolyásoló kulturális-tudati tényezők. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1985. november 12-13.
30. Munkácsy Ferenc: Népesedés és foglalkoztatás.

1987.

31. Szerkesztette: Káposztás Ferenc, Monigl István: A népesedéspolitika; tudományos kutatás és társadalmi cselekvés. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet nemzetközi szemináriuma Budapest, 1986. október 14–15.
32. Pongrácz Tiborné: Serdülőkori terhességek társadalmi–demográfiai vonatkozása.
33. Szerkesztette: Barabás Miklós: Az erősen fogyó népességű települések demográfiai jellemzői.

1988.

34. Szerkesztette: Habclicsek Lászlók, Monigl István: Az 1986–2021 közötti időszakra szóló népességprognózisok. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1987. január 28.
35. Csernák Józsefné – Szabó Kálmán: A családok és háztartások előreszámítása, 1986–2021.

1989.

36. Fóti János: A magyar népesség gazdasági aktivitásának távlati alakulása.

1990.

37. Szerkesztette: Monigl István: Népesedési viták Magyarországon, 1960–1986. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos vitaülése Budapest, 1988. június 2.
38. S. Molnár Edit – Virágh Eszter: Közvélemény–kutatás népesedési kérdésekről – 1989.

1991.

39. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Abortuszkérdés Magyarországon – 1991.
40. Joubert Kálmán – Gárdos Éva: Terhesek és csecsemők egészségügyi és demográfiai vizsgálata. (A kutatási program általános ismertetése.)
41. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Sokgyermekes családok.

1992.

42. Habclicsek László: A magyarországi hosszú távú népességfejlődés vizsgálata.
43. Fóti János – Illés Sándor: A munkanélküliség demográfiai vonatkozásai.

44. Falussy Béla – Miltényi Károly – Mórítz Pálné – Paksy András: Az egészségi állapot összefüggései az életmóddal és az időfelhasználással.
45. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Összefoglaló a terhességmegszakításról tartott 1992. júliusi közvélemény-kutatás főbb eredményeiről.
46. Csernák Józsefné – Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Élettársi kapcsolatok Magyarországon.

1993.

47. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Kisgyermekes szülők. (Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat főbb magyarországi eredményei.)
48. Szukicsné Serfőző Klára: Iskolázottságunk alakulása a népszámlálási adatok tükrében.
49. Tóth Pál Péter: Nemzetközi vándorlás – Magyarország.

1994.

50. Illés Sándor: Miért költöztek az emberek Pásztóra 1989–91-ben?
51. Szukicsné Serfőző Klára: A szülők és gyermekeik iskolázottsága.
52. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Kisgyermekes anyák és apák szülői, családi attitűdjei négy európai országban.
53. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek longitudinális vizsgálata.

1995.

54. Hablicsek László: Az első és második demográfiai átmenet Magyarországon és Közép-Kelet-Európában.
55. Szukicsné Serfőző Klára: Az egyszülős családok társadalmi–demográfiai jellemzői.

1996.

56. Szűcs Zoltán: Az élettársi kapcsolatban élő családok társadalmi–demográfiai jellemzői.
57. S. Molnár Edit – Pongrácz Tiborné: Változások a gyermeknevelési támogatások rendszerében és azok megítélése a közgondolkodásban
58. Illés Sándor – Hablicsek László: A külső vándorlások népesség hatásai Magyarországon 1955–1995 között.
59. Szukicsné Serfőző Klára: Az egyszülős családok az állandó és a lakónépesség alapján.

1997.

60. Daróczi Etelka: A halandóság területi eltérései Magyarországon 1959/60–1992.

1998.

61. S. Molnár Edit – Pongrácz Tiborné – Kamarás Ferenc – Hablicsek László: Házasságon kívüli szülések.

2000.

62. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit – Dobossy Imre: Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után.

63. Illés Sándor: Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben.

64. Daróczi Etelka – Spéder Zsolt (szerk.): A korfa tetején. Az idősek helyzete Magyarországon.

65. Melegh Attila: Kiskunhalas népesedéstörténete a 17. század végétől a 20. század elejéig.

2001.

66. Gödri Irén: A házassági kapcsolatok minősége és stabilitása.

67. Tárkányi Ákos: A családdal kapcsolatos jogszabályok Magyarországon 1980–98-ig.

68. Hablicsek László: A népességreprodukció alakulása a 20–21. században.

69. Spéder Zsolt – Monostori Judit: Mozaikok a gyermekszegénységről.

70. Joubert Kálmán – Gyenis Gyula: A 18 éves sorköteles ifjak egészségi állapota, testfejlettsége I.

2002.

71. Illés Sándor – Lukács Éva: Migráció és statisztika.

72. Tóth Pál Péter – Valkovics Emil: Népesedési helyzetünk.

73. Pongrácz Tiborné – Spéder Zsolt (szerk.): Népeség – értékek – vélemények

2003.

74. Daróczi Etelka (szerk.): Kettős szorításban.

75. Őri Péter: A demográfiai viselkedés mintái a 18. században.

2004.

76. Tóth Pál Péter: Külföldiekkel vagy idegenekkel..

77. Daróczi Etelka – Kovács Katalin: Halálózási viszonyok az ezredfordulón: társadalmi és földrajzi választóvonalak.

2005.

78. Hablicsek László: A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021.
79. Gellérné Lukács Éva – Illés Sándor: Migrációs politikák és jogharmonizáció.
80. Gödri Irén – Tóth Pál Péter: Bevándorlás és beilleszkedés.
81. Kamarás Ferenc – Kapitány Balázs – Vaskovics László: Fialat házaspárok életútja Németországban és Magyarországon.

2006.

82. Blaskó Zsuzsa: Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka.
83. Joubert Kálmán (szerk.): Az Országos Longitudinális Gyermeknövekedés-vizsgálat eredményei születéstől 18 éves korig I.

2007.

84. Hablicsek László – Kovács Katalin: Az életkilátások differenciálódása iskolázottság szerint, 1986–2005.

2009.

85. Illés Sándor (szerk.): Magyarország vonzásában.
86. Spéder Zsolt (szerk.): Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón.
87. Kovács Katalin: Munkapiac, munkakörülmények és egészség.

2010.

88. Melegh Attila–Kovács Éva–Gödri Irén: „Azt hittem célt tévesztettem.” A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban.
89. Gödri Irén: Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és kapcsolatháló jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban.
90. Bálint Lajos: A területi halandósági különbségek alakulása Magyarországon, 1980–2006.

2011.

91. Pongrácz Tiborné (szerk.): A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai.
92. Kovács Katalin: Társadalmi egyenlőtlenségek a mortalitásban Magyarországon (1971–2008) és az epidemiológiai átmenet elmélete.
93. Németh Zsolt: Az urbanizáció és a térbeli társadalomszerkezet változása Magyarországon 1990 és 2001 között

2013.

94. Murinkó Livia: Első elköltözés a szülői házból Magyarországon
95. Pakot Levente: Nemek és nemzedékek. Demográfiai reprodukció a 19–20. századi Székelyföldön